

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Добрило Ненадић

ДОРОТЕЈ

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригиналном издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

ДОРТЕЈ

Димитрије

Свега се сећам, нарочито нашег првог сусрета. Све је онда било тако необично: и тај дан, и он, и Мртваја вир. Долазио сам ту много пута и раније и доцније, али ми се никада вода није учинила тако бистром и топлим као тога дана. Било је спарно већ пре подне и изгледало је да ће по подне падати киша. Тога се сећам јер сам се дуго двоумио да ли уопште да идем на Мораву или да се завучем негде у хладовину и да одремам док оморина не прође. Ипак сам отишао јер су проклете муве биле несношљиве; зујале су ми око носа као око какве цркнуте мачке.

Доротеја сам затекао на купању. Најпре сам угледао његово мршаво кљусе како куња привезано за јову. Крај кљусета, на три-четири корака даље, лежао је самар преко кога је била пребачена мантија. Вир је био миран и гладак, сунце је блештало по лењој води. Жмиркао сам, зраци су ми ровали по зеницама, требало је да прође неко време пре него што се навикнем на такав блесак. Пожелео сам да се вратим у полутаму шуме из које сам изашао на врелу песковиту обалу. Тада сам угледао Доротеја.

Изронио је из воде. Дуга жута коса прекрива му очи, па мора да је склони да би ме видео. Био је наг, опаљен сунцем. Ћутао је неко време, дубоко дишући, отирао браду и равнао бркове. Тад упита за манстир Вратимље. Кад рекох да сам отуд, он се прво обрадова а затим збуни. Чинило се да га је срамота што га затекох у тако недолжном стању. Рече да се упутио онамо по заповести епископа моравичког Евсавија. Упита ме и за нашег игумана Макарија. Одговорих да је игуман тешко болестан.

Макарије

Само ја знам да је Доротеј стигао овамо да ме излечи. Остали верују како га је епископ послао да би повећао број писмених калуђера у овом крају. Кријем од њих истину. Прибојавам се Прохорове злобе. Казаће: уплашио се старац смрти, сувише му је стало до живота.

Прохор

Кад су њих двојица, Доротеј и Димитрије, ушли на манастирску капију био је већ увелико сутон. Наспрам задњег треперења западне светлости видео сам само њихове сенке. Један је био плећат и висок. Сенку оног другог, скврчену, кривоногу и грбаву и сувише сам добро знао. Оно снажно, здраво тело не приличи монаху. Приличи војнику и орачу, али никако не и монаху.

Димитрије

Помогао сам му да скине пртљак с коња. Упалио сам жижак у ћелији која је за њега била одређена, затим смо почели да вадимо из бисага оно што је. донео. Имало је

ту свега: тиквица са некаквим семењем, врећица са осушеним корењем била, сувим стабљикама и цветовима, разних посуда од дрвета, глине и бакра. Имао је и неке забелешке на избеленој овчијој кожи, које је брижљиво увезао опутом. Рекао ми је да је задовољан смештајем. После сам отишао и донео му вечеру: бареног боба, печене рибе, пшеничног хлеба и ракије. Није хтео да пије ракију. Рече како му ракија не прија. Не воли њен укус.

Прохор

Изгледа да је Доротеј видар из ариљског манастира и да је дошао овамо да излечи игумана. Дакле, игуман је кришом од нас послао поруку епископу Евсавију да му пошаље неког вештог травара који би га спасао скоре смрти. Препео се стари. Ја сам и раније код њега примећивао неке настраности. Гледао би некуд у празно, не обраћајући пажњу на оно што би му говорио.

Једно ми није јасно: траваре сам обично познавао као старије људе, махом старце. Овај нема више од двадесет и пет година.

Макарије

Почео сам пре два дана да пијем напитке које ми справља наш нови брат Доротеј. Осећам се већ мало боље.

Бол у утроби ми је уминуо. Ако овако потраје, смоћи ћу снаге да се дигнем из постеље, па можда и да изађем из ове мемле у којој се гушим. Волео бих да још који пут прошетам ливадама око Мораве, ћувицима Диља и пропланцима Градине. Да ли много иштем од тебе, Господе?

Димитрије

Нисам га омрзао. То је чудно. Мислим да се то десило због тога што се он одушевио мојим рукописом. Показао сам му препис јеванђеља, који сам радио за епископа. Рекао ми је да су то најлепше исписане странице које је до сада видео. Знао сам да претерује, да је лепо васпитан човек и ето показује своју учтивост. Но свеједно, опет морам да признам да ми његове похвале годе. Није био од оних ништарија које човека мере од главе до пете и при том цокћу језиком од чуђења да таква наказа уопште негде постоји. Збиља, Доротеј ме је гледао сасвим равно у очи и ја у његовом изразу нисам примећивао ни најмању сенку нелагодности. Други би обично одвраћали поглед од мене. Доротеј је, напротив, целог дана са мном разговарао о свему и свачему. Ја бих видео да сам му био на сметњи. Ја бих то свакако видео.

Јелена

Лаушева рана је нагло букнула. На површини красте појавили су се танки кончићи гноја и крви. Изгледало је да му се бедро почело распадати. Прошле ноћи сам бдела крај његове постеље. Била сам у паници. Нисам знала шта да радим. Бунцао је, хладан зној му је влажио чело, усне су му биле беле и скореле. Једно време је правио трзаје као да ће да устане. Соба је била пуна људи који су улазили и излазили, говорили нешто, привијали му на рану неке крпе у жељи да му олакшају болове, али мислим да су му само горе чинили. Нико од нас ништа не зна о ранама. Ова је особито опасна, а чинило се, још само пре три дана, да се замирује.

Прохор

Чим сам видео Доротеја како улази на капију, знао сам да ће се нешто променити у нашем животу. Нисам могао тачно наслутити у ком смеру ће се померити ток наших навика, али да ће се померити, у то ни тренутка нисам сумњао. Ово не умем да објасним.

Туца зрневље, меша неке прашкове, цеди траве, кува живинске изнутрице с млеком од магарице, по цели дан се ужурбано мува по околини и копа по земљи, тражећи корење само њему знано. Не претрже се нарочито у молитвама. Кад дође на службу, смандрља оно своје, као од беде, као да једва чека кад ће поново бити слободан од дужности да би наставио ровишкање по околини. Натерао је сиротог Макарије да срче одвратну жућкасту водурину, уз то још врелу, и то је овај послушно као мало дете радио, упркос гађењу које није могао да сакрије. Сад више нисам сигуран да ли је игуман устао из кревета зато што није био у стању да поднесе лечење, које је ваљда више шкодило од саме болести, или су му они напици стварно помогли, у што искрено сумњам. Устао је, то се не може порећи; почео се шеткати као раније, најпре по манастирском дворишту, а онда и по пољу.

Димитрије

Глас о игумановом оздрављењу нагло се проширио по читавом крају. Нагрнули су одасвуд кљасте и узети, шугави и костоболни, сушичави и суманути.

Гледам те несрећнике што леже у хладу липа у дворишту. Окупили су се овде као гроздови чавки, чекају на ред код Доротеја. Осећам неко млако задовољство што сам здрав и није ми баш непријатно што се они муче са својим балама и чиревима. Двориште је закрчено људским телима што дрхте и посрћу.

Ова несрећна створења верују да је Доротеј чудотворац.

Јелена

Данас смо сазнали да је у манастир дошао неки калуђер из Ариља, за кога кажу да је вешт видар. Могла би то бити прилика за Лауша. Ти калуђери су учени, познају својства биља, из трава извлаче сокове, истерују болест из тела.

Прохор

Лечи додиром! Та простодушна светина која непрекидно овуда муља, заиста мисли да је наш нови брат чудотворац. Долазе слепци са просутим очима, моле га да им врати вид.

Без гађења загледа у њихове ране, гнојаве чиреве, пипа натечене трбухе, превлачи дланом преко згрчених удова. Кржаве крпетине, окореле од дугог стајања на ранама, скида тако брижљиво и нежно као да додирује латице најлепшег цвета. Затим лагано клизи погледом преко површине распадајућег меса. У том тренутку изгледа као да га једино занима то место, па не обраћа никакву пажњу на грч болесниковог лица, који јежи кожу присутних.

Макарије

Господе, каквом ли си то танком надом обдарио људско племе. Нада у нама трепери као слабашни жижак, готов да утрне на најмањи дашак ветра, а опет има снаге да се запали и у олуји, у највећој непогоди.

Ето, дошао је овде твој слуга Доротеј, као да си га сам послао. И учинио је да се у многе врати пламичак вере, мала светла тачкица што шета зеницом обзнањујући да се у души поново разгорела ватра животодајна. Знам да си ти у тој светлости, семе твоје против незнађа, против греха.

Прохор, други твој слуга, приговара ми како сам од твога храма начинио стециште свакојаког трулежа и отпадака. Опрости му, Боже, јер не разуме. Збиља, ови су јадници закрчили сваки кутак дворишта, леже по трави и плочама; знојави су, прљави, улепљени, гњецави. Храм твој постао је тужна кућа из које се само плач чује. Али, Господе, твоје име се овде помиње. Помиње се с љубављу и надом.

Димитрије

Опет тај Прохор. Опет тај скорели стари опанак. Дуго се уздржавао, а затим је пакост из њега грунула свом жестином. Сада се окомио на Доротеја. Каже за њега да је од цркве начинио сметиште. Наговара игумана да се отараси и њега и његових травуљина, и да га пошаље онамо одакле је и дошао. Нико више, из страха од заразе и из гађења, не долази овамо да се моли богу и да пали свеће. Недељне службе обављају се у празној цркви.

Прохор је лукав. Тачно погађа оно око чега се и Макрије двоуми: да ли манастир да претвори у стециште кужних и убогаљених, или ће то остати храм одакле се призива свевишњи.

Тако се прича понавља.

Поново ми васкрсава у сећању оних неколико месеци по мом доласку у Вратимље. Као и на Доротеја, Прохор је на мене устремио своје канџе. У почетку је ћутао и пратио сваки мој покрет. Каткад бих спазио његов злобни смејуљак који је још више борао његово збрчкано, ћосаво лице. Био је ваљда задовољан што је неко још грђи и наказнији од њега дошао у манастир. Но кад се сазнало да сам ја писмен, па и више од тога, да сам вешт у преписивању и у живопису, тај се смејуљак одједном распао у низ ситних грчева који су у кратким таласима, као сенке, пролазили његовим лицем кад би ме угледао. Прохор је био неписмен и гајио је према књигама подозрење. За све писмене људе говорио је да су сумњиви. Кад је видео са каквом лакоћом читам јеванђеље и како ми рука са каламусом лако клизи преко пергаментa, његова збуњеност претворила се у мржњу. Једанпут сам га затекао у мојој ћелији како пажљиво испитује пера, каламусе, хараксале и посуде са мастилом. Пипао је исписане странице пергаментa. Угледавши ме на вратима, збунио се, оборио поглед и без речи шмугнуо напоље.

У народу се пронео глас да је у манастир дошао неки грбави дечак, дијак, са великим знањем и умећем. Позвао ме је челник Лауш, господар жупе моравичке, наредио ми да напишем неке повеле, па како сам то обавио ваљано и брзо, даровао је манастиру стадо од тридесет оваца и неколико врећа жита. Затим сам почео да радим на преписивању јеванђеља за моравичког епископа Евсавија.

Понекад ми се учини да би он некако и прешао преко моје писмености да сам ја изгледом био достојан тога умећа. Но овакав какав сам, по Прохору, нисам био низашто. Глава ми је ћошкаста, коса тршава и чекињаста. Руке су ми две квржаве мотке с млитвим месом и смежураном кожом. Не знам какав би изглед Прохор тражио за писмена човека, знам толико да овај просто не би смео да изгледа као ја.

Говорио је да сам копиљан (што је било тачно) и да су ме нашли крај раскршћа у глуво доба ноћи (што је било претерано: нашли су ме крај врата манастира Сопоћани, пред зору, увијеног у комад тежиновог платна). Никада то није рекао преда мном, па нисам имао прилике да му се супротставим, а и било би узалудно, измислио би нешто друго. За њега сам ја био ђавољи испљувак кога је нечастиви подметнуо божјим слугама као кукавица јаје.

Његова жудња за славом била је несамерљива. Годинама се исцрпљивао у посту и молитвама, трудећи се да се домогне општег уважаења. То му није полазило за руком. Народ га није волео, а без те ситнице сав му је труд био узалудан.

Једном је, подражавајући пример краља Драгутина, којем је у том погледу био тако сличан, обукао кошуљу од сирове кострети и отишао у бирску пећину, давши завет да ће онде остати две недеље. Јешће само корење, плодове купине и печурке. Збиља, отишао је тамо а да са собом није понео ни мрвицу хране. Кажем није га народ

волео, можда и горе од тога, мрзео га је због његове хладне одбојне гордости. Можда би се неко и дивио његовим подвизима да је био мртав, али био је ту међу нама, из дана у дан, занет собом. Гомила доконе меропашке дечурлије, јурцајући по шуми у потрази за вранићима и сврачићима, наишла је на Прохоров скит. Он је тада некуда био отишао у потрази за хра— ном. Један обесни деран међу њима сетио се згодне ујдурме. Разлупали су око пећине птичија јаја, покидали птићима главе и њихова мајушна тела затрпали лишћем. Чим су се вратили кући, разгласили су по селу да смерни Прохор пустоши шуму, једе живе птиће, та невина божија створења. Кида им главе и, још топле, похлепно их ждере. Кад је Прохор сазнао шта се о њему прича, бесно је просиктао да зна ко је измислио ту лаж. Показао је прстом на мене. Они који су отишли да претраже шуму и да се увере у истинитост или лаж оптужбе, нашли су, наравно, јасне доказе.

Други пут се Прохор зарекао да ће три дана и три ноћи клечати голим коленима на каменом поду цркве, пред олтаром. Заврнуо је мантију и клекао. Да би показао како под коленима нема никакав подметач који би га штитио од камена, заденуо је крајеве мантије за појас, па су му се виделе танке бутине налик на батаке тек очерупаног старог петла. Стезало ми се грло од чемера док сам га гледао.

Већ у току другог дана молитве су му постало развучене и троме. Одебљали језик му се тешко покретао, речи су постајале све неразговетније. Мучила га је жеђ. Очни капци су клизили горе-доле преко закрвављених очију.

Сад ми се чини, да би то он све издржао да није било оне потребе коју човек не може да одложи. Предвече је његова упорност морала проћи кроз искушења изван граница људске издржљивости. Стезао је шкрбинама доњу усну, колутао очима, знојио се, тихо јечао, слао очајничке, молећиве погледе према дну кубета. Молитве су му постале збркане. Ја мислим да је тада молио Свевишњег да што пре падне дубока ноћ и да нас остале ухвати тврд и дубок сан, да би могао кришом изаћи напоље да се ратосиља беде па да се опет врати и жестином молитве надокнади своје кратко одсуство. На жалост, те ноћи, као за инат, никоме се није журило да спава. Била је топла летња ноћ, звездана и тиха, па смо седели под липом. Све смо видели. Ситним корацима, главе забачене уназад, изашао је Прохор, направио неколико корака и онда је чучнуо. Гледао нас је избезумљено док се ослобађао свога мучеништва. Ми нисмо издржали, дакле, такође нисмо издржали: грохот је распарао манастирску тишину.

Његово огорчење је расло. Био је исмејан и поражен. Привијао је мелем на своје отворене ране, говорећи како та прљава светина ништа боље и не заслужује него да је чаролијама и ђавољим вештинама заведе белосветски мангупи какви смо ја и Доротеј.

Јелена

Богдан се вратио из манастира без калуђера. Рекли су му доле да је калуђер отишао у Јањину, због лечења неке деце или тако нешто, не сећам се више шта ми је Богдан казао.

Макарије

Ово не слути на добро. Познајем Лауша и знам колико нас скупо може коштати то што Доротеј није отишао код њега. Покушао сам да објасним Богдану, Лаушевом слуги, да Доротеј није крив. Бадава. Богдан је задрт и глуп, па је мој труд био залудан. Знали сте, каже, да је властелин болестан. Могли сте и сами послати видара.

Говорио је дуго о томе да је Лауш добротвор и заштитник, да је као такав и задобио рану бранећи овај крај од разбојничке најезде, да смо ми незахвалници и да брзо заборављамо учињена нам добротворства.

Прохор

Игуман се узврпољио. Цело пре подне је тумарао по дворишту и сваки час погледао према истоку одакле је требало да се појави његов љубимац. Уздисао је и отхукивао, као да из себе тера тескобу. Љубимца није било.

Када је жега мало попустила, узјахао је магаре и одмилео према Кули. Пратио сам га погледом све време. Старац се једва држао на самару и мени се чинило да ће му сваког тренутка удови попустити и да ће се скотрљати низ стрмину.

Лаушеви преци су нацоцерили своју зубату кулу на оштрој литици, да би своје непријатеље обесхрабрили и одвратили од напада. Овима је стварно и преостајало једино то да криве вратове гледајући је како, онако накомстрешена и пркосна, мрси облаке. Али као год што је за непријатеља тај пут до Куле био горак, он је и за пријатеље представљао мученичко искушење, а за слабог старца, какав је био Макарије, поготово.

Јелена

Било је мучно. Игуман је седео скрушено и утучено на постељи крај Лауша и правдао се. Овај честити старчић испео се горе, к нама, да би показао колико му је стало да сачува пријатељство између наше куће и манастира.

Лауш је био суров, чак и више него што сам очекивала. Ваљда га је разбеснео сам игуманов долазак. Знао је да је видар спасао сигурне смрти овог истог старог човека који је, ево, само недељу дана после оздрављења изашао лично на Кулу као да пркоси. Зар се није говорило да је на самрти? Зар неко ко је на самрти може да се попне, на оваквој жези, у Лаушеву кулу?

„Где је тај видар“, питао је Лауш. „Знам, отишао је да лечи меропашку гамад, док се један витез распада од ране коју је задобио у боју са непријатељем.“

Тако је рекао: меропашка гамад.

Изашла сам из одаје, попела се у просторију под кровом куле, да бих била сама и пустила да ми сузе теку низ лице. Нисам јецала. Опустила сам се, наслонила главу на греду и мировала. Знала сам да сузе иду по истом трагу, али ми се чинило да ми је цело лице влажно. Сузе су ме голицале у угловима усана, осећала сам њихов слани и горки укус.

Рекао је: гамад.

Много пута раније говорио је како се ти проклети серби и меропси коте као зечеви. Не мисле о држави, о иронији, о рату, него сваки час заскачу жене где год стигну, а жене им опет рађају насред њиве, на пашњацима где чувају стоку. То је код њих као од шале. Жена причучне, породи се и настави да ради као да се ништа није догодило.

Димитрије

Најзад се и Доротеј вратио. Испричао сам му подробно све што се овде збило. Он се забринуо. Ћутао је неко време, гледао у глинену чинију из које није хтео ни да окуси чорбу коју сам му донео и онда је рекао како ће сутра рано отићи на Кулу. Рекао сам му да буде опрезан са Лаушем.

Јелена

Не знам зашто ми се чинило да би тај калуђер–видар морао бити висок сув старац дуге беле браде, повијеног носа и продорног погледа. Можда зато што су сви говорили о њему да је свемоћан и да зна лека од сваке болести. Овај који је к нама дошао врло је млад, верујем мој вршњак. Уопште, тако је необичан. Има снажан стас, што ја пре никад нисам видела у једног монаха. Не бих рекла да овај млади стасити човек претерано мучи своје тело дугим постовима. То се не би могло рећи према његовом свежем, руменом лицу. Видела сам му очи, оне су тако плаве, чудесно плаве као небо.

Лауш га је дочекао као разљућена оса. Сиктао је, богорадио и мумлао, једва чекајући да калуђер нешто проговори да би још жешће осуо. Овај је ћутао. Ништа није рекао ни кад је Лауш поменуо своју најоштрију замерку, да је манастиру прече здравље меропашке жгадије него живот једног властелина, чувара краљевства, заповедника одреда краљеве коњице, победника у Пологу, пронијера круне и личног владаочевог познаника и већ шта све није рекао да би истакао своју важност. Калуђер је сасвим равнодушно, не обазирјући се на псовке, пришао кревету, подигао покривач па кошуљу и пажљиво се загледао у рану. Изгледало је као да је наглув. Сужених очију, примакавши главу сасвим близу голом Лаушевом бедру, брижљиво је претраживао љубичасту красту као да тражи неки мајушни трн који се изгубио у дрозги од гноја и тамне, згрушане крви. Потом се окрену и рече да му је потребна млака вода. Кирча изађе из просторије, а калуђер поче да вади из бисага осушене листове неког биља које нисам препознала, мале тиквице с прашковима разних боја и чисте беле траке платна. Кирча се врати носећи воду у бакрачу. Калуђер покваси крпу и стаде да пере рану тако

вешто и пажљиво да бих то све време гледала да сам могла поднети грчење Лаушевог лица. Поново сам наставила да гледам кад се Лаушево јечање мало стишало. Калуђер је већ стављао лиске посуте прахом и причвршћавао их уз рану платненим тракама.

Усправио се, отро зној са чела и рекао, као да се ништа није нарочито догодило, како му изгледа да ће рану успети да савлада. Тако: савлада. Додаде да је дошао у задњем тренутку. Да је закаснио само један дан, било би већ касно. Лауш га погледа прекорно, па ипак далеко попустљивије него што га је малочас гледао и упита га кад ће поново доћи. Сваког дана, одговори, све док не смири рану. После ће дати упутства за дале лечење. Значи ли то да сам до сада био погрешно лечен – упита Лауш. Тако је, одговори монах: погрешно. Рана не трпи неуку руку.

Знала сам да ће се све то на крају окренути против мене. Узалудно ће ми бити да се правдам својом невичношћу, рећи ће ми да сам намерно тровала мужевљево рану јер сам млада, а он стар, па сам користила прилику да га се отарасим. Ако Лауш усхтедне, може ме, лако изврћи општој мржњи и подозрењу.

Макарије

Хвала свевишњем Богу.

Доротеј се вратио с Лаушеве куле и рекао нам да се више не бринемо. Стигао је, каже, у задњи час. Рана се била разбуктала, злоћудна болест је захватила читав кук и бутину. Властелин није сувише стар, снажног је телесног састава, уз брижну и зналачку негу избећи ће смрт.

Прохор

Изгледа да је наш лепо брат заузео још једну болест, задобио најважнију победу и утврдио за сва времена свој добар глас у овом крају. Вратио се с Куле с тако добрим вестима да је сироти Макарије помрачио од одушевљења. Препородио се. Гаче и гугуче, показује безубе десни. За вечером је био толико раздраган да је пола молитве прескочио, попио дупло више вина него што типик дозвољава и уопште се понашао детињасто. Долазило ми је да бацим тањир и кашику, да устанем на пола вечере и изађем. Димитрије га је својски подупирао у расположењу, док је Доротеј био као и увек уздржљив и смиран. Али видело се да му је све то веома пријатно.

Главно славље наступило је пошто смо из трпезарије, где смо по обичају морали да ћутимо за време обеда, изашли у двориште и поседали на клупу под липом. Ноћ је била звездана, јасна, пун месец је лагано пловио небом. Човек је у таквој ноћи морао испољити радост. Но оно што се ту догађало било је претеривање без мере и конца. Старац и грбо су кликтали као какве успаване женетине. Не знам шта им је било толико смешно. Димитрије је скакутао и крештао својим пискавим гласом. Макарије се заценоу, онда је захрипао, закашљао и једва се, после тога, повратио. Насмејао се чак и Доротеј. А повод је био протаклук онога ђавољег сина, онога грбавог ништака, који се најпре, тобож забринуто, загледао у моје лице, а онда је опалио. Хтео је ваљда

да да одушка своме сврабу, па бедни ђаволов брабоњак није нашао ништа боље него да прди ту као каква кљусина пред лицем божијег храма.

А у ствари знам ја то што он хоће. Нисам ни ја излапео. Нећу ја допустити мангупима да ме тоциљају. Он то сад у вези са оном мојом срамотом кад ме је трбух издао. Сад сам сигурнији него икад да ми је тада сасуо у јело неку слузаву поган која ме је прогнала. Познајем ваљда свој трбух, издржао би он, али та рђа ми је нешто гурнула у чорбу оне вечери кад сам пошао да испуним свој завет.

Димитрије

Суша је најзад прошла. Небо се отворило и на жедну земљу пао је плах дажд. Морава се замутила. Проћи ће најмање десетак дана пре него што се разбистри. Дани су чисти и прозачни после провале облака, која се са олујом сручила на Вратимље.

Макарије

Имао сам дугу и оштру препирку са Прохором. Рекао ми је да смо сви (осим њега, разуме се) повиленили од среће што је Лаушево здравље пошло набоље. Запоставили сте, каже, свакодневне дужности. Не понашате се као смерни и богобојажљиви пастири, него се ачите и измотавате.

Рекао сам му да је Лауш много учинио за наш манастир и да смо дужни да му будемо захвални због тога. Поклањао нам је храну у неродним годинама и дрва за време дугих зима. Дао нам је имање у Карчу, засеок Палиће, сазидао капелу, о његовом смо трошку поправили конак. Али, одговорио је Прохор, то је он чинио да бисмо га ми чешће помињали у својим молитвама него што помињемо друге људе, а ми смо овде да се молимо подједнако и за оног најбеднијег који нам никада није дао ни кокошије јаје ни шаку жита; за таквог можда и највише јер је његов живот овде на земљи био препун патње, па му ваља измолити бољу судбину на небу.

Нисам могао више да се замлаћујем са тим немогућим човеком. Оно што сам знао о Лаушу била је тајна и ја, као његов исповедник, нисам могао рећи тек тако овом мушичавом старом јарцу који ми је већ дозлогрдио, опрости ми, Боже, да је властелин сиромашнији од било којег себра јер му није од природе дато да ужива у свом свеколиком богатству.

Димитрије

Више не сумњам у то да ће Доротеј излечити Лаушеву рану на бедру. Дакле, рану ће сигурно излечити. Већ трећи дан одлази горе на Кулу да га превија, чинећи то ни више ни мање здушно него да је у питању било који други човек. Колеbam се око једне ствари: да ли да му кажем све оно што сам дознао о властелину. Игуман мисли да само он зна. Простодушни старац. Он је од оних људи који мисле да сав остали свет не види ништа кад они зажмуре.

Међу свим оним травкама за којима Доротеј трага по ливадама, можда би се нешто могло наћи и за Лаушеву несрећу. Ко зна, можда сокови скривени у цвету или корену, у семену или трстици, могу васкрснути, поново, поново поново. Да ли ја то збиља хоћу? Да ли бих био усхићен тиме? Зар он, тај дебели, задригли гороган, ионако нема одвише? Је ли богат? Јесте. Је ли чувен? Чувен је. Па шта онда? Зар га се не плаше и не сагињу главу кад пројезди на свом белом коњу, угоропађен, уштогљен, гиздав и бесан? Зар правда овога света није у томе што смо сви ми људски створови, крхки и привремени, сметени, збуњени и унезверени пред лицем непознатог и сутрашњег дана којем тајну не познајемо? Да није тако зар бих могао поднети своју одвратну љуску, у коју сам жив сахрањен?

Јелена

Уображени млади петао пење се овде свакога дана. Има пет дана како је овамо почео долазити и ниједном, ама баш ниједном, није скренуо поглед према мени. Како дође, одмах се ужурба око Лаушеве ране, гвири у њу, петља нешто с крпама и травама. Као да, сем ране, на свету ничега нема.

Прохор

Господе, да ли моје молитве уопште до тебе досежу? Да ли разабираш мој глас у мноштву убогих који те призивају? Не кријем од тебе. Господе, да ми је душа пуна опачине, срце ми је тако често натопљено чемером! Волим ли ја своје ближње по твом науку? Следим ли те? Питам те да ли и поред тога моје речи допиру до твога слуха? Има ли наде за мене?

Питам те, јер не знам како да заволим оне који ме презиру, како да се претварам пред тобом у недужно јагње, кад ме ти прозиреш до дна сржи? Има ли начина да исцедим своје проклето срце, од жучи да га разлучим, куд мржњу своју опаку да денем када ме инат и пакост покрећу да гмижем по земљи? Да ли сам крив, Господе, што су ми људи, који су око мене, загорчали сав мој кукавни живот, што сам усамљен као курјак, извргнут порузи, стар и разједан свакојаким немирима?

Зашто си неке од људи учинио достојним свога имена, а друге пустио да их окужи зло? Да ли смо, утехе ради, реци ми, да ли смо сви ми, ипак, подједнако рањиви и слаби? Да ли су и твоји миљеници отпорни или су слаби као и ја на неправде и на њезахвалност? Има ли људског срца које може да отрпи?

Димитрије

Пре две године у Вратимље је доскитао неки Јевђеније, пробисвет и варалица. Лутао је од једног до другог града по земљи рашкој, пељешило лаковерне и опсењивао будале. Чим би негде намиришао неку невољу, створио би се одмах онде и нудио своје услуге.

Не знам како је нањушио за несрећу нашег властелина. То ваљда и није била никад нека нарочита тајна, како смо ми понекад склони да верујемо.

Обрео се он тако једнога дана пред Лаушем. Околишио је најпре као мачка око вреле каше, курвински се око њега окретао неколико дана, док му није издалека ставио до знања како је он ето и од тога вешт, те зна да врати мушкарцу оно што му је најпрече. Лауш се разбеснео и наредио да се врач избаци и да му се још поврх свега удари неколико дарги по голој гузици. Но Јевђеније је био човек кога није лако отерати. Познавао је он добро људске слабости и пустио је да време ради за њега. Коломатио је и брбао три–четири дана по Вратимљу, рачунајући на то да ће се Лауш ипак предомислити и да ће прихватити његове услуге. Тако је и било. Лауш је кришом послао човека да нађе Јевђенија и да га доведе на Кулу.

Када размишљам сад о свему томе, далеко ми је лакше да нађем одговор на питање: како се десило да један тако трезвен човек упадне у Јевђенијеву плитку ступицу. Понекад бих посумњао у то да је наш властелин баш збиља уман и разборит, кад је допустио да се уплете у нешто тако провидно и будаласто. Сад знам да је он, у ствари, тражио излаз из свога мучног положаја, па пошто га није никако налазио дугим бесплодним умовањем, покушао је да га нађе у тамном вилајету, у заумним световима, на чије га је капије довео Јевђеније, као дечак који проводи кроз шуму слепог старца. Лауш му се препустио, подгревајући охлађену наду, којој се окренуо кад је видео да му разум не нуди ништа. Јер, шта губи ако се препусти некој тупоглавој враџбини? Зар му није досадио терет немоћи под којим му клецају колена. То бреме нема стварну тежину, душа му се бори са невидљивим, јер не кроти му она више полуделе телесне сокове, нити немире. Он осећа неки потмули бол, а не зна откуда долази. Да ли је то због потајног Јелениног презира, због њене сталне и тихе патње, или због времена које тихо пролази примичући га старости без деце која би га продужила.

Јевђеније му је рекао да га је зачарала шумска вила једне ивањске ноћи. Лауш је на то одмахнуо руком и процедио да у такве будалаштине верују себри, а да је он племић и војник који верује само у Бога и у свој мач. Јевђеније се није дао збунити. Виле постоје, рекао је. Он, Лауш, видео их је у поноћ док играју умотане у прозирне велове, дугих коса које лепршају као праменови светлуцаве магле. Видео је њихове босе ноге како мрсе травке и цветове на ливади. Онда га је спазила главна међу вилама, долетела му у загрљај, дала му се, похотљиво, страшно, безумно као што приличи вечним бићима, исцедила га за сва времена те луде ноћи. Док се не скине са њега чаролија, никада неће моћи имати смртну жену.

Јевђенијева прича је толико била бесмислена да се Лауш, поред свог чемера, насмејао и одвратио како би био срећан да се тако нешто догодило, да је повалио вилу, па макар после целог живота испаштао. Додао је да то на жалост није истина, јер би се ваљда било чега у вези с тим сећао.

Вила се потрудила да избрише сва сећања на себе и на ту ноћ. У томе и јесте њена моћ.

У реду, рекао је најзад Лауш. Пристао је да се подвргне скидању чини и да уради све оно што му Јевђеније буде предложио.

Било је потребно да му нага, невина девојка протера стрелу између растављених ногу, на Ивањдан, по месечини, у поноћ. Врх стреле ће бити замочен у крв црног јарца и окићен канџама слепог миша. То ће се све одиграти на неком пропланку са бујном травом, поред сувог дрвета са кога је отпала кора.

Припреме су потрајале пола године и за све то време Јевђеније се гостио у Кули као какав краљ. Није било лако пронаћи црног јарца без иједне беле белеге, још теже девицу која ће драговољно пристати да властелину протера стрелу између голих гњатова.

Тешкоће су ипак биле мале у односу на оно чим је Лауш располагао. Имао је силно богатство и стотину отреситих и бистрих људи прекаљених у дугим ратовима, решетаним кроз сва сита и спремних на све да би удовољили жељи свога господара. Они су једва дочекали да их властелин нечим запосли да залуд не расипају своју снагу у ленчарењу и теревенкама на Кули. Кад већ није било ратова, и кад већ нису више онако слатко могли уживати у јурњави за јеленима по шумама Вратимља, пошто им је то досадило, дочекали су као освежење Јевђенијеву враџбину. Пипцу и његовом одреду стрелаца пало је у део да пронађу јарца без белеге, да се брину о њему до ивањске ноћи, да га хране дуњицом и једино њоме, а Дадара је морао са својим копљаницима пронаћи негде у жупи моравичкој ту девицу којој је намењена главна улога у скидању чини са господара.

Јарца су, Пипац и његови људи, пронашли чак у Диљу, после двомесечног упорног трагања.

Што се тиче девице, то је ишло мало потеже. Ивањдан се примицао. Дадара је доводио једну по једну, али је Јевђеније сваку одбијао, налазећи јој неку ману. Нека је имала кварне зубе, друга је била здепаста, трећа је имала кратке ноге, четврта је била мршава. И тако редом. Понављао је непрекидно како мора бити лепа као небески анђеол, мила лика, смеђих груди, нежна и умиљата, висока три и по лакта, бујних груди, витких дугих ногу.

Дадра је био најпогоднији човек за тај посао у читавој земљи рашкој. О њему су колале гласине да је највећи ђидија и курвар између Жрнова на северу, Бучина на југу, Атанаса на истоку, Кчева на западу, на целом простору где је Србин живео. Говорило се за њега, не без разлога, да је вешт да обрлати и на блуд наведе и најпоштенију женску. Знало се да ће он, на крају крајева, ишчепрати однекуд једну којој Јевђеније неће моћи наћи ману.

Тако се и догодило. Кад су довели Јању коју су нашли у једном селу код Ариља, Јевђеније је само занемео. Видело се да му се грло осушило. Била је то таква лепотица, једно тако згодно створење, таква једна реткост да је човек морао веровати како је Дадара у ствари опколио са својим људима неко вилинско коло о којем је Јевђеније онако живописно причао, и да је отуд отео најлепшу међу вилама.

Ја сам ту Јању виђао неколико пута и ово овако говорим не по чувењу, него по виђењу. Нисам склон претеривању, забога, па зар нисам монах коме је забрањено свако одушевљење телесним обличјем.

Дошла је и та ноћ. Јевђеније с којим сам се спријатељио, рекао ми је место и време, где и кад ће обавити скидање чини. То сам искористио да бих кришом присуствовао догађају.

Најпре су наложили велику ватру од грана сувог дрвета, на пропланку изнад Баренскога потока. Поред Лауша и Јање, који су стајали наги испред ватре, обреду су присуствовали још и Јевђеније, Дадара, Пипац, Богдан и Кирча, обучени у дуге црвене плаштеве који су језиво деловали при одсјају пламена што је палацао пут звезданог неба.

Пипац је довео јарца, оборио га између Лауша и Јање, клекао му на груди, извадио из чизме дуги нож и преклао му грло једним потезом. Затим је пришао Јевђеније са стрелом чији је врх усијао на пламену, мрмљајући све време неке неразумљиве речи. Гурнуо је потом стрелу у засек на јарчевом врату и додао је Јањи. Она је клекла на једно колено, наместила стрелу на тетиву, затегла лук и одапела. Стрела је шишнула између Лаушевих ногу и отишла у таму шуме. Лауш је неко време стајао као опчињен, док му Јања није пришла и почела да се увија око њега, милујући га нежним, вештим покретима руку.

Боже какав је то био приказ! Док сам то гледао, свршио сам два пута.

После су њих двоје ишчезли у шуми, држећи се за руке. Ја мислим да је Лауш тада успео да је има. Нико то није видео јер се догодило, ако се догодило, у дубокој таму шуме, изван домашаја светлости ватре, али оно што сам видео, а ваљда и остали, било је оно треперење на лицу, оно задовољство у изразу кад се вратио с њом.

Монах сам и грех је што се разумем у те ствари. Не бих се хвалисао тим да не морам овде изрећи истину. Не могу је заобићи. Просто, волим да гледам док се то догађа. Ако мени није дато да уживам у ономе у чему може уживати најједнији себар, могу макар да напојим своје жедне очи на једном таквом приказу и да пошламим отуд некакво јадно, штуро задовољство. Надам се да остали међу мојом манастирском браћом не знају за овај ситни порок.

Да, пратио сам, шта ту да увијам и да скривам, многе младе себарске прове који су оно, нарочито лети, радили свуда, у шуми, у житном полу, јечму особито, јер је висок и дивотан, док се изнад у модрини неба премећу луде шеве. Гледао сам њихове грубе, жестоке загрљаје, послушкивао густе шумове њихових убрзаних уздисаја и издисаја.

Јелена је, иначе, и даље остала да чека. То смо знали већ сутрадан пошто смо у јендеку, у близини манастира, пронашли сиротог врача Јевђенија помодрелог од батина.

Провео је неко време код нас у манастиру где смо га лечили од убоја како смо знали и умели. Кад се мало опоравио и одобровољио, испричао ми је како се све то збило. Завршио је тако што је сву кривицу за неуспело скидање чини свалио на Лаушеве људе, који су, како каже, најгори препредењаци и ништаци које је он икад срео.

Најпре су му подвалили са јарцем. Он је тражио црног јарца без иједне беле мрље а они су му подметнули шареног. То је тек видео кад је пажљиво разгледао одерану кожу. Беле белеге, којих је на јарчевој кожи било сијасет, обојили су Пипчеви људи неком непостојаном црном бојом која је тек толико избледела да се могла уочити подвала, иако су се они трудили да свакодневно обнављају бојење. Али ако је он, Јевђеније, био слеп и лаковеран, нису биле такве црне силе против којих је водио бој својом враџбином. Њима се није могло тако јајарски подвалити.

Но највећа, најбезочнија подвала била је у вези са Јањом. Дадара и његови дрипци су му подметнули највећу курвештију у читавој жупи као невину девицу. Клео се у најпрече да је она, Јања, подмирила три села, да јој десет људи нису могли ништа, толико је била незасита.

Наравно, то је све било претеривање. Јевђеније је хтео да излије своју горчину, па се окоимио на Јању, за коју се ни ја не бих смео заклети да је била особито поштена, поготово кад се погледа оно што је касније радила, али која није ваљда била ни толико одвратно покварена. Поменуо је чак и једну тако невероватну ствар, како су је, како тврди, једном затекли да се пари с магарцем. Кад су је упитали зашто то чини, одговорила је да ниједан мушкарац није у стању да јој утоли пожуду.

Јању су неко време задржали на Кули, тобож као служавку, а у ствари Лауш је веровао да ће му још који пут поћи за руком да са Јањом буде мушкарац. Но док је властелин прикупљао снагу, Јању су забављали у амбарима, шталама, сењцима и на свим другим местима његови стрелци, копљаници, коњаници, коњушари, псари и соколари. Чим је Лауш одјахао са својим људима против Брзана и његових усорских разбојника, Јелена ју је отерала.

Јевђеније је потом отишао од нас. Чуо сам од неких трговаца тканином да су га неко време виђали како се смуца по Расини, идући од једног до другог града, или, тачније, бежећи из једног у други, од разјарених муштерија, из Сребрнице у Козник, из Козника у Обође, из Обођа у Чунгул. Коначно је допао тамнице. Тамо га је сместио Адам Орландић, ћефалија Брвеника у Иногошту, због преваре неког месног оружара, којем је ћерку лечио од жутице на гај начин што ју је по цичи зими терао да трчи нага око куће, после чега је јадна девојка умрла од назеба. Изгледа да су му због тога одсекли и нос.

У целој овој причи остало је нешто нејасно, бар за мене. Наиме, како то да су Лаушеви људи, сазнавши за сву ту бруку свога господара и учествујући у скидању чини на овај или на онај начин, задржали према њему пређашње поштовање, да не кажем дивљење. Можда се то тако догодило због тога што су сви они без изузетка потицали из себарских породица и што су били бескрајно захвални властелину јер их је извадио из ушљиве беде и ставио им у изглед лакши живот, богатији и узбудљивији свакако,

слободнији поготово. А то што се натезао с том смешном маком од које нико од њих није патио, приближавало им је господара на дохват руке, јер, ето, ни он није савршен, значи човек као и сваки други, могли су у мислима својим сада с њим да другују, постао им је близак упркос несамерљиво већег места које је заузимао у овом разједињеном и подељеном свету.

Уосталом, ко би знао колебљиве дубодолине људске душе?

Јелена

Видела сам га док је одоздо долазио пешице. Корачао је месечарски, одсутно, као да му једино тело савлађује узбрдицу, док му душа негде луња, далеко као утвара, али надхват ако је буде звао. Не знам како бих другачије могла да разумем онај његов несвесни покрет руком према челу у тренутку кад је прекорачио праг капије на улазу у Кулу. Као да се брани од неке изненадне мисли која га је затекла неспремног да јој се одупре.

Опет је имао у угловима усана онај осмејак, таман и непостојан, готово случајан, и опет сам знала да ни сада као ни раније није био у вези са мном, иако смо се у дворишту затекли само ја и Кирча. Прошао је мимо мене и отишао уз степениште, према горњем дворишту а да се није ни осврнуо на нас двоје. Чинило се како не зна ни толико да сам овде ипак некаква домаћица, да сам жена господара ове куће.

У реду, ја знам да је он монах и да му је забрањено обраћати пажњу на жене, али зар није могао макар неким најситнијим знаком показати како ме примећује. Барем толико.

Прохор

Димитрије је пронео глас како се ја спремам на подвиг. Каже да сам се зарекао да ћу седам ноћи преспавати у отвореном гробу пуном трња.

Неколико мерапаха, који су данас врли манастирску пшеницу, упиташе ме да ли је то тачно. Одговорио сам да јесте. Нисам имао куд, морао сам да потврдим, јер би иначе све што сам до сада учинио испарило као магла, нестало као танки дим. Они су сумњичаво одмахивали главама. Рекоше да то нико не би био у стању да издржи, јер је глогово трње круто и оштро, улази у месо до костију, да је отровно и да позлеђује убод.

Па добро, питам се, шта имају против мене ти убоги дроњавци меропси, ако већ Димитрије хоће да ме уништи. Помињу глогово трње иако сам ја само рекао трње а нисам ни једном речју одредио какво трње. Али они запели, глогово па глогово.

Видим их како су ме прикештили између два воденичка камена и како долазе у групама, свечарски обучени, са халабуком и грајом, опијени злбом и пакошћу, смехом грленим и распусним, гледам их како се гурају ко ће од њих пре уставу да

дигне и дивљу воду у бадањ да пусти, да се камење покрене, издружи ми месо и кости, у кашу да ме претворе, а крвљу мојом да задоје своју обест.

Кирча

Проговорио бих неколико речи о Јањи.

Док је боравила међу нама, овде у Лаушевој кули, и док нас је подмиривала, не видесмо у својој простоти и халапљивости шта имадосмо. Кад је госпођа отерала и кад то сазнадосмо по повратку са војне против разбојника из Усоре, отворише нам се очи. Но беше касно. Узалуд је неколицина наших тумарала уоколо не би ли је нашла и вратила. Нигде је не нађоше. Попила ју је жедна земља, истопила је месечина, склониле је од нас виле небеске. Данима смо уз вино препричавали своје згоде. Сваки од нас је с њом имао незаборавни доживљај, неко у житном пољу у долини, неко на ситном моравском песку у данима илинских жега, неко у амбару, најчешће по шталама у сену. Јања је умела да додели своју ствар тако здушно и од срца, да је у томе погледу за три копча одскакала од свих жена које сам познавао. Радила је под човеком као воденичко чекетало. Кошутуца моја. Гледао сам јој руменило обрашчића зажарених од жеље и крупне сам јој очи гледао, те ми сад светле као два горска језерца.

Док је Јања била с нама и док је час с једним час с другим замицала на скривита места, нико од нас није осећао љубомору. Хвалили смо се својом истрајношћу у окршајима с њом, претеривали наравно у својим приповестима, гргољали смо, прдели, хрипали од смеха, причајући згоде са тих састанака, али никад се није догодило да се неко замери свом другару због ње. Она је била та која је бирала кад ће с ким. И мора се признати: никога није искобила, ни најружнијег међу нама, нити је ко од других имао веће повластице. Говорила је како је добри бог створио људе једнаким и како сваки има право на мало задовољства. Као неки анђео послан с неба да васпостави на земљи поредак правде, тако је и она међу нама занемарила све разлике које су нас делиле.

Током злопаћења по Усори у потери за Брзановим пљачкашима, кроз јесењу тмору и маглуштину, сви смо носили, ушивене у појасе, амајлије које нам је Јања дала на растанку. Кажем амајлије а мислим на фину коврцаву длачицу одоздо, коју је сваки од нас лично оплевио с њенога густог руна. Имало је за читаву војску нашег господара краља Стефана Уроша Другог Милутина Немањића. Веровали смо да ће нам сачувати главе. И збиља од нас тридесет само су двојица погинула а тројица рањена, међу њима и Лауш.

Касније се неко сетио да погинули и рањени у ствари нису ни били Јањини љубавници, па тако нису ни користили заштитну моћ њене амајлије. А можда је то тај измислио, желећи ваљда да подгреје и онако узаврелу легенду о нашој ишчезлој драгани.

Једва смо чекали да се вратимо у Вратимље. Имали смо некога ко нас очекује и било нам је лакше да подносимо пасји војнички живот по непроходним шумама и

стрмим кланцима. Јању нисмо затекли. Отерала ју је господарица наша Јелена. Кула је била празна, ми утучени, ојађени, свадљиви и горки. Лауш је лежао болестан, рана му се најпре замирила, онда се позледила, опет замирила па опет позледила. Неки су то одмах довели у везу са Јањиним прогонством. Почели су да говоре како је за све крива Јелена, јер нам је узела све што смо имали.

Избијале су туче, неслога се међу нас увукла. Боже, како смо замрзли ту проклету ледену девицу. Зар је то баш она морала да учини, зар та хладна госпа која никад још није усрећила ниједног мушкарца. Тек тада смо схватили колико је Лауш морао бити несрећан. Имати крај себе у постељи ту равнодушну лутку, тако недодириву и одсутну, било је горе него да је уместо ње крај себе држао највећу ругобу, неку грбаву или кљасту женетину али с мало ватре међу ногама, кадру да задршће на додир мушке руке.

Макарије

Прохор ми јутрос рече како је наумио да изведе још један подвиг. Ископаће, каже, гроб, бацити на дно нарамак глоговог трња и затим лећи у њега. Провешће ту седам ноћи.

Ништа му нисам рекао. А и шта сам могао. Ако бих га одвраћао од те сумануте замисли, он би ме назвао млакоњом и рекао ми да је моја љубав према Христу сумњива, да више волим удобност од страдања и испаштања, да нисам добар монах, јер да сам добар, пригрлио бих страдање, испаштао бих за све грешнике који Господа не призивају. Узалудан би ми био сваки изговор. Прохор би просто рекао како мучеништво више прија бољем оку од стотину молитава изговорених у комоцији и телесној пријатности. Лако је брбљати. Речи су ништа. Нигде не остављају трага.

Ретки луди, као што је Прохор, корисни су за цркву. Баш зато што су спремни на подвиге којима се обичан људски ум опире као нечем неприродном, они натерују људе да их приме као чудеке, јуродиве занесењаке, друкчије од свих, обележене. Можда, помишљају каткад, можда је то та искра божијег духа утиснула на њиховом челу знак посебности, можда Господ преко њих шаље своје тајне поруке, можда је њима дато да докуче тајне земље и неба.

Јелена

Не гледа ме. Труди се да ме не гледа. Или мисли како нема зашто да ме гледа.

Шта се то изменило за ових неколико година?

Сећам се краљеве свадбе у Скопљу. Лауш ми је за ту прилику набавио од дубровачких трговаца у Ариљу скупочене тканине од којих сам сашила хаљине. Хтео је да се дичи са мном пред својим пријатељима. Показаћу, говорио је, свој српској властели ћу показати ко сам ја. Говоре како сам проста порекла и како сам властелинство на мачу стекао. Ти уображени коленовићи. Показаћу им да ја умем и

господин да будем. Не гледај на сребро и злато, Јелена, не штеди новац. Имаш украс краљевог двора да будеш. Морају запитати која је оно госпођа што блиста у злату. То је жена властелина моравичког Лауша, челника и војсци предводника, онога истог Лауша који је тукао Грке у Пологу.

Отишли смо у Скопље неколико дана пре почетка свечаности. Са свих страна пристизале су поворке, долазио је цвет племства да увелича краљеву свадбу.

Колико је моје изненађење било кад сам угледала младожењу и младу пред олтаром док је архиепископ вршио обред венчања. Младожења, краљ, био је висок темељан човек, не млађи од педесет година. Млада је била танушна прозирна девојчица са великим уплашеним смеђим очима. Није имала више од десет година. Док самгледала тај раскошни призор, гиздаву господу што је стајала у црквеној лађи, док су епископи појали молитве за дуг живот краљевског пара, срце ми се парало од туге за том девојчицом, нашом краљицом, коју су ко зна какви ветрови, као немоћну белу лептирицу, донели овде у туђу земљу, у наручје овог старог човека. Симонида и ја, осетила сам то у тренутку, живеле смо, исту горку судбину.

Уместо урнебесног весеља, које сам очекивала, свадбом је владала нека усиљеност, крута и непријатна. Млади витезови, дворјани, достојанствени државни чиновници, заповедници градова, страна посланства. Угри, Византинци, Бугари, Дубровчани, сви они нису могли да надокнаде одсуство госта кога би овде желели најпре да виде — краљевог брата, бившег краља Драгутина. И мени је одмах било јасно да Драгутин, тај скромни побожни човек, не одобрава овај неприродни брак, и да ће се све то, ипак, лоше завршити, да се већ над земљом рашком надвија црни градоносни облак неслоге.

Да, загледали су ме са свих страна као неку ретку чудну зверчицу, и верујем да су сви ти мушки погледи, о које сам се саплитала тих дана, били пуни жудње. Чула сам да је неки стари, отмени властелин, нагнувши се за време обеда према Лаушу, шапнуо: „Лепу кћерку имаш, стари мој“. Лауш је побледео, и зверајући около очима као да је ухваћен у крађи, одговорио: „Зар ти тако изгледа?“ „Лепа је“, поновио је властелин. „То ми је жена.“ Властелин ништа није рекао. Зауставио је на мени свој водњикави поглед. „Лепа је“, рекао је поново, много касније.

Прохор

Сви сумњају да ћу издржати. Али како Христос рече својим ученицима: „Заиста, кажем вам, ако будете имали вере колико горушичино зрно те рекнете овом брду: „Пређи одавде онамо, прећи ће и ништа вам неће бити немогуће“.

Димитрије

Прохор је изабрао место за свој подвиг: ливаду, згодно мало узвишење, испод огромног горостасног храста, удаљеног стреломет од источне капије манастира. Копање гроба отпочето је у цик зоре у присуству радознале гомиле Доротејевих

болесника, себара и меропаха из околних села. Сам Прохор ужурбано се и нервозно мувао лево-десно кроз светину и давао, с времена на време, упутства двојници копача: Митру Петићу, манастирском меропаху (кога је изабрао зато што се за овог говорило да никад није дотакао женску), и Ждраки, глувонемом себру из Сече (који ништа од овог није разумео али је зато био јак као бик, што се показало као корисно за разбијање храстових жила).

Чим ме је угледао у гомили како пажљиво посматрам његове покрете, Прохор се смркао, заломатао према мени својом дугачком сасушеном ручердом, као да прети, и пљуноу. Пришао сам му и рекао да место које је изабрао није нарочито добро, због тога што је земљиште подбарно и глиновито, испреплетано дебелим храстовим жилама па ће бити тешкоћа око копања добре и простране реке а поготово ће бити тешко ту становати тих седам ноћи. Не знам да ли сам баш поменуо реч „становати“ или сам рекао „провести“, Можда сам рекао — „живети“. Он ме је одмерио једним оштрим погледом и окренуо ми леђа тако да сви виде колико ме презире. Загомилао је кроз гужву посматрача покушавајући да побегне од мене. Хтео сам још понешто да га приупитам, па сам га пратио у стопу. Било га је тешко стићи. Кракат и виши за главу од мене, иако се пробијао кроз гомилу. Уграбио сам прилику, кад је застао да Митру објасни нешто, пришао му и рекао како је оно са глоговим трњем незгодно. „Да“, рекао сам, „трње у реду, али, забога, никако не глогово.“ Није обраћао пажњу на оно што говорим, али ја сам му ипак напамет изговорио места у јеванђељима која се односе на Исусову трнову круну.

Најпре сам навео Матеја:

„Онда војници управитељеви уведоше Исуса у управитељев двор и скупише око њега целу чету. Затим га свукоше и огрнуше скрлетном кабаницом. Потом сплетоше круну од трња, ставише му је на главу а у десницу му ставише трску. Поклецали су пред њим и изругивали му се говорећи: 'Здраво, краљу јеврејски.'“

Затим Марка:

„Војници га одведоше у унутрашњост палате у такозвани преториј, те сазваше целу чету. Огрнуше га скрлетном кабаницом па оплетоше трнову круну и овом га окрунише. Тада га почеше поздрављати: 'Здраво краљу јеврејски.'“

Напослетку по Јовану:

„Тада Пилат нареди да се Исус узме и бичује. Затим војници оплетоше круну од трња, ставише му је на главу и огрнуше га скрлетном кабаницом. Потом су долазили к њему и говорили: 'Здраво, краљу јеврејски.' И још су га ударали по образима.“

Док сам му ово говорио није смео да се одмакне. Гледао је у земљу, очевидно поколебан. Хтео сам да га дотучем па сам рекао: „Помиње ли се овде једном речју глогово трње? Не, не и не. Каже се само трње, али нипошто глогово.“ Он је онда управио на мене своје тврде очи, без сјаја, као мртве па ипак покретљиве. „Може бити и глогово, шта с тим какво је, важно је да је трње и да пробија људску кожу, да изазива бол.“ Помислио сам у том тренутку како је тај човек заправо луд. „Глогово трње се

употребљава против нечастивог.“ Прохор је побледео. „Ја нисам нечастиви“, просиктао је кроз стиснуте крњатке зуба. „Зато ти ово и говорим“, рекао сам. „Пући ће брука. Причаће се како један монах у Вратимљу истерује ђаволе из свог тела глоговим бодљама.“

Прохор је побеснео. Замахнуо је да ме удари, али се у задњем тренутку предомислио; уместо тога ошинуо ме је погледом неизрециве мржње, окренуо леђа и отишао пут манастира.

Јелена

Знам да сам последњих година постала трома и алкава. Некада сам, не тако давно, можда само пре коју годину, по читав дан проводила негујући своју лепоту. Измишљала сам помаде од многих састојака: од павлаке кобиљег млека, којој сам додавала разне мирисе: босиљак, метвицу, ђурђевак, цвет руже, јоргован. Умела сам да своје лице учиним меким, белим, мирисним; очи су ми биле бистре, зуби блистави. Умела сам да шијем најлепше хаљине од скупоцених тканина, лаких и прозирних као дим. Играла сам се са гривнама и огрлицама, веселио ме је сјај злата и чудесни преливи боја на драгуљима.

Понекад сам одлазила на Мртваја вир, на то дивно драго место, склоњено од људи, купала се нага и огледала потом своје лице у бистрој води.

Сада то више не радим. После срамоте коју ми је Лауш нанео са оном проклетом курвом, згадило ми се на све. Обузела ме је нека чудна слутња. Одједном сам се постидела свог тела, нагло, преко ноћи, постало ми је неподношљиво то што ме је бог створио женом. Не знам шта се то све ово време са мном дешавало. Знам једино да ме је нешто, изнутра, јаче од мене, присињавало да се правим накарадом, да чиним супротно од онога што сам раније чинила. Почела сам да идем околу обучена као каква одурна вештица, замазана и забундана у прљаве грозне хаљинчине које сам сама шила, како бих изгледала што одвратније.

Изгледа да ме то напушта. Данас сам помислила, први пут после толико времена, како ми у ковчезима леже лепе хаљине и како би било пријатно поново се окупати у Мртваја виру, смаћи ову смрдљиву штроку са себе и намазати се миришљавим уљима и помадама.

Још колико сутра отићи ћу доле на Мораву и пустити да ми вода отопи коругу прљавштине са тела. Изаћи ћу, поново чиста и лепа, обући ћу се у најлепше хаљине које имам, ставићу око врата најлепшу огрлицу, на руке најлепше гривне и прстење.

Дадара

Био сам запањен. Ону Јелену, које данас нисам могао да се нагледам, виђао сам из дана у дан, свих ових година откако сам дошао на Кулу. Најпре је била мала гизделинка, мршаво девојче без сиса и кукова, штап без огранка. Чим је почела

пупити и надолазити као хлебно тесто кад се у њега стави пена од шљивове цибре, одједном се с њом нешто необично догодило. Цветање њене лепоте нисмо више могли пратити, јер се у неком необјашњивом страху стала од нас скривати. Натронтала се у некакве незграпне хаљине, умотавале главу у мараме. Само су јој дивне очи боје лешника извиривале кроз прорез. Према тим очима могли смо наслућивати каква је њена лепота, али очи ипак не говоре мушкарцу ништа, не кажу какве су сисице, каква бедра, врат и ноге.

Око тога сам се цело поподне гложио с Пипцем и Кирчом. Кирча је тврдио како је она приблесаста и како се крила од нас зато што је неки враг ушао у њу.

Кирча

Не разумем те људе. Зар им њено понашање није чудно? Зар се усред лета по највећим жегама не увија у сијасет тих рогобатих сукњетина, шалова, марама, ваљда само зато да ниједан делић своје коже не би изложила нашим очима?

Пипац

Кирча жестоко мрзи Јелену. У тој мржњи иде дотле да говори како је сама крива што је још увек девица. Каже: не подстиче довољно свога мужа. Ледена госпа – тако је зове. Ледена девица. Забундала се јер јој је хладно. Увече, кад хоће да легне крај свога човека, уместо да се скине као све друге жене, обуче још једну од својих хаљинетина. Човек изгуби вољу да с њом има посла. Док је ослободи оне љуске, жела га остави. Хтео сам да кажем: Па, забога, Кирча, данас је барем била лако обучена. Имала је на себи само танку хаљину. Било је доста свеже напољу, а она је била у готово прозирној хаљини од танушне тканине. Оцртавала се свака облина.

„А шта ако ју је Лауш приморао да се од нас скрива?“

„Зашто би то чинио?“

„Јер се плаши да неко од нас не учини оно што он не може.“

Хтео сам да кажем: Видели сте какво тело има та жена. Зар људи нису изгубили дах кад је изашла у двориште да дочека ону двојицу калуђера, Доротеја и Димитрија? Зар онако расна жена може бити хладна? Гледао сам је, све на њој је дрхтало од жудње за мушкарцем.

Димитрије

Доротеј ми је рекао да ме Лауш тражи због писма краљу. Пењемо се уском стазом према Кули. Сунце са запада баца своје косе зраке на прегрејани камењар, који после дневне жеге лагано запада у дремеж. Просипа се светлост по увелом лишћу

ретких букових чечарица, по сивој каменој прашини на путељку. Голица ме смрад лешине и оштри мириси спарушене дивизме што се упиње да опстане у безводном тлу крша.

Мимо нас у правцу Куле пролазе дуге уморне поворке себарске кљусади, натоварене пластовима сена. Друга поворка с празним самарима враћа се одозго једва се размимоилазећи с овом која иде горе, на стрмој, узаној стази усеченој у стеновити предео.

Доротеј ми каже да ове поворке срећу сваког дана и да се чуди где и како стаје толика сила људске и сточне хране коју Лауш сабира на Кули. Зар није било паметније ту кулу сазидати у долини, ако је већ била потребна ради заштите од пљачкаша и освајача, него је дизати небу под облаке, на то безводно спржено брдо, где ничега нема осим камена. И воду горе тегле из долине. Чак и воду.

Худа таштина, одговорио сам. Худа великашка таштина. Хоће да дише чист ваздух изнад задаха себара.

Улазимо кроз тешку капију од дебеле хростовине оковане гвозденим плочама, кроз вреву и комешање људских и коњских телесина из којих базди тешки воњ муке и печали. Пењемо се сте пеницама изнад штала и складишта и улазимо кроз другу капију у мало округло двориште око којег су тескобно поређане одаје Лаушевих војника и послуге.

Опет се пењемо степеницама, опет улазимо кроз капију у још мање двориште где нас сачекују Лаушева жена Јелена и његови доглавници: Милош Јевтовић звани Дадара и Исидор Алимпијевић звани Кирча.

Забога, зар је Јелена тако лепа?

Виђао сам је много пута раније кад је о празницима долазила са Лаушем у манастир и кад сам долазио овде да пишем повеље и писма. Појавила би се увијена у хрпу тканина разних боја. Сада је стајала лако ослоњена на камени зид, у танкој хаљини боје ружичастог вина, млада и бујна, лепа као грех.

Гледала је у Доротеја.

Ушли смо код Лауша. Он стоји крај уског прозора. Дакле, већ је устао. Толико се опоравио да шета по соби и гледа доле у вратимљску долину. Подбуо је и блед, брада му је замршена, на њој се јасно виде остаци од јела и пића: мрвице хлеба, громуљице лоја на вршковима длака, капљице вина. Пио је непосредно пред наш улазак.

Тек ми сад постаје појмљива она несамерљива провалија између ово двоје несрећних супружника. Гледам га онако збрчканог, исцеђеног и оронулог, а преко његове слике ми кроз сећање, на тренутак пре уласка у ову одају, лебди Јеленин лик, пут њезина, сва у треперењу.

Док Доротеј ради на рани, која је како изгледа, већ смирена, Лауш ми у неколико кратких, неповезаних и расутих мисли наговештава садржај писма краљу. Известити га о упаду разбојничких чета из Усоре, о томе шта је било предузето, о исходу. Завршити молбом да краљ пошаље јак одред коњице у Усору, да би се, једном за свагда, сатрло Брзаново разбојничко легло.

Рекао ми је: „Ослањам се на тебе. Димитрије, бистар си и учен човек. Срочи писмо према овоме што сам ти рекао. Кажи краљу да ће моћи на мене да рачуна најдаље за седам-осам недеља. Дотле ћу се опоравити. Напиши да сада располажем са тридесет стрелаца пешака, двадесет копљаника пешака и шездесет коњаника. Обучени су и увек спремни за покрет. На тај одред може да рачуна одмах“.

Макарије

Већ три ноћи Прохор одлази у свој гроб и леже у трње. Одлази у сумрак, враћа се у свитање.

Потпуно је исцрпљен.

Сад се питам каква то силна жудња покреће тога човека да подвргава своје слабо тело таквим језивим патњама. Какве су се силе сукобиле у његовој души? Куда се запутио? Осветљава ли Бог његов пут или га нечастиви води на беспуће? Покреће ли га љубав према ближњима за које добровољно страда, или мржња према овоме свету, инат према његовим законима?

Можда се суочио са својом смрћу. Она га мами и омамљује, разјапила је рале, зинула му на живот, и ево како њена отровна пљувачка кола његовим телом, нападајући му најпре ум, ево је како загађује његову наду, ево је где ликује у његовим заумним световима.

Господе, смилуј му се, прими овога човека који ти иде у сусрет намрштена чела и стегнутих вилица, опрости му за његов чемер и јед. Опрости му што је пригрлио усамљеност уместо да прими твоју заповест о доброту, праштању и љубави. Он ти приноси највише што може, верујући да ћеш му прихватити замену: патњу којој се подаје уместо љубави коју не може да досегне.

Прохор

Ноћ шеста.

Чуо сам зловни шапат оних за чије искупљење страдам. Кажу да сам испод мантије потурио осушену овчију кожу и да ме трње не дотиче. Кажу: удобно лежи Прохор, вара нас лаковерне, али Бог који је свуда и који све зна, види његову подвалу.

Шапат тај, људска злоба и поквареност, боле ме јаче од оштрих трнових бодљи које су ми испробијале месо, изрвашиле кожу, начиниле ми од леђа, руку и ногу живу

отворену рану. Бол који ми наноси трње побеђујем пркосом или поносом, сујетом или инатом, али чиме да победим бол нанет клеветом? Зашто људи неће да прихвате мене и моје страдање, зашто сам им тако смешан и одвратан истовремено? Да ли је то зато што им моја жртва није потребна?

Данас ми је један себарски клипан пришао, дрско ме погледао право у очи и рекао: „Ако стварно уживаш у трњу, дођи мојој кући, ја имам њиву коју с крајева напада врзина. Помогни ми да сузбијем врзину, избошћеш се до крви а и мени ће то користити.“ Он не схвата, бедни ништак, да ја све ово чиним за њега и њему сличне, за све те малоумне јајаре са тупим чулима која нису у стању да приме просветљење божије.

Кирча

Ја не могу да схватим једног зрелог и разумног човека који се драговољно подвргава таквом испаштању. Говоре ми да он то чини за нас остале који се не обраћамо Богу истом искреношћу и преданошћу; он то хоће, кажу, да и за нас заслужи његову милост.

То ми није јасно. Ко мене може заменити код Свевишњег, и зар сам ја тако безвредна пачавра без части да бих допустио некоме да због мене страда како бих без труда заслужио бољу судбину од оне коју сам могу да стекнем. Што се мене тиче, тај Прохор би одмах могао устати из свог гроба. Ја не допуштам да ико на овоме свету бије моју битку, а најмање тај матори куштрин који ионако једва гмиже по земљи и без трнове постеле, а камоли с њом.

Јелена

Лауш је најзад излечен. Тако је рекао Доротеј. Рана се смирила, каже, болест је укроћена и неће бити опасности да се поново поврати само ако будемо пажљиво чинили оно што нам он буде саветовао. Дао је упутства слушкињи Милени и њеном сину кљастом Тихомиру. Неће више долазити. Доћи ће тек за недељу дана да види има ли каквих промена, али се више неће пењати овамо свакодневно као досад. Да ли му је тешко да долази уз стрме падине до Куле?

Можда сам и ја претерала. Можда сам била наметљива. Обукла сам сувише танку хаљину и док је пролазио мимо мене упадљиво га одмерила од главе до пете. Наравно, он се трудио да све то не примети, али му није пошло за руком да сакрије своју збуњеност. Чини ми се да сам спазила један његов брз поглед којим је прелетео преко мојих груди и кукова. Ко зна, можда је помислио да га, прерушен у женско обличје, сам враг куша и наводи на грешну помисао.

Богдан

Никоме то нисам рекао, али не могу дуго трпети да не кажем. Видео сам сусрет Доротеја и Јелене. Онај скромни младић се готово саплео преко прага кад га је Јелена пресрела на улазу у горње двориште. Шта се то с њом дешава? Је ли та жена при чистој свести? Ако јој је стало до човека, зар није могла наћи никог другог него баш монаха и то овога који је смернији од сваке девојке? Изгледа да је у њој прорадила курвинска душа. Стрепим од дана кад се буде отиснула од једног до другог, тражећи утол својој похоти. Јадни, јадни мој господар Лауш! Тешко Вратимљу кад се у њој уснула ала разбуди.

Прохор

Ноћ седма.

Ноћас смо овде само нас двојица, Господе. Ти горе у дубинама небеског свода, међу ројевима звезда, ја доле у раци међу трњем. Ја знам да ме ти чујеш и да чекаш шта ћу ти казати. Прохора свога раба желиш да саслушаш, хоћеш да сазнаш има ли шта да ти каже, он најнеуспелији и најбеднији у твоме људском стаду.

Да ли ти унапред знаш, ако си свемогућ, шта ћу рећи, водиш ли ми мисао, могу ли ипак скрити од тебе неку своју малу тајницу, нешто као неку сићушну погану помисао, тек толико да и ја имам нешто своје, да се промучиш одгонетајући Прохора, да га по томе запазиш у гомили припростих двоножаца, који су ти верни и који те се плаше, који не сумњају у твоје добре намере?

Ако можеш, Господе, да управљаш мојом судбином, да стварно знаш све, без изузетка све шта ће се догодити, па ми чак и ово питање у главу стављаш, зашто си овај наш кукавни живот учинио тако несношљивим, зашто се играш са нама као са пиљцима, као обесно дете које чупа лептирима крилца, цветовима главице, мравима ножице?

Немој мислити, Господе, како сам ја сада очајан због ове жабе која ми је изненада упала у раку и сместила се на мојим грудима. Ја знам да си је ти послао. Зар је она твој гласник? Не даш Прохору да се вине у твоје висине, остављаш га доле у блату с краставом жабом да се натезе, с њом да другује, велиш, Прохор и није за боље друштво. Зар не нађе за свога раба ништа лепше међу твојим створењима, него ову љигаву ругобу која ми се, знаш, целог живота гадила? Ево је како шапицама шапољи распећа које сам с љубављу у твоју славу три године бритвицом резбарио. Три године сам, Господе, пробдео да начиним нешто својом руком што би било достојно твога имена, а ево сада ми, уз месечину која се пробија кроз крошње старога храста, твоја крастача балави својом грозном слузавом трбушином лик твога распетог сина. Свуда околу је трње, само јој је овде на мојим грудима фино.

Зашто ме и ти исмејаваш, Господе? Зар није доста што си на мене натуткао људе, него ми и жабе шаљеш, само Прохора, свога верног пса Прохора, да понизиш.

Обећаваш ли то мени, Господе: издржим ли и ово искушење, отвориће се двери тога раја?

Раја? Има ли људи тамо у томе рају, Господе? Какви су они које си тамо сместио? Јесу ли леви или су осушени и испијени као ја? Све је изгледа тамо красно, и птице, и ливаде, и дрвеће изобиљних плодова, и бистри потоци, и дани пуни усхићене светлости, и мека предвечерја, и звездане ноћи, само су људи тамо исцеђени, суви, без сокова, сенке сулудих мученика и неподношљивих праведника. О чему бих тамо могао размишљати, Господе? Блудио бих као дух преко миомирисних поља, међу милозвучном птичијом грајом, и ништа више. Ништа више. Никад ме ништа не би заболело, никад се ничему не бих обрадовао, нити се због нечег растужио, наљутио, разбеснео. Био бих празан као стари бадањ у коме више не гргољи вода. Да ли бих осећао своје тело? Да ли бих у некој бистрој бари могао да погледам у своје лице, макар и с овом спарушеном зеленом кожом, макар било још избораније и уморније него што је сада? Да ли бих поново морао да те држим у глави из дана у дан, из тренутка у тренутак, кроз бескрајно време које ми стављаш у изглед? Зар не бих полудео од досаде, Господе?

Дадара

У долини се догодило нешто језиво. Јутрос су у цик зоре себри нашли обешеног о уже, исплетено од сукна мантије, калуђера Прохора. Висио је полунаг о грани великог старог храста изнад раке у којој је провео неколико ноћи, издржавајући завет. Сахранили су га без опела, одмах у ту исту раку, људи који су је и ископали – Митар Пителић и глувонеми Ждрака.

Монаси нису хтели ни да дотакну његов леш, јер су нашли далеко одатле у траву бачено распеће, Прохоров чувени крст који је он неколико година брижљиво резбарио.

У људе се увукла страшна мора. Слутња пошести које ће се излити као казна за светогрђе.

Димитрије

Поразила ме је Прохорова смрт. Располутила су ме питања на која не знам одговор.

Зар нисам и ја својим исмејавањем натерао тога човека у очајање из кога није успео да пронађе никакав излаз?

Да, ја сада могу тражити оправдање, говорити како сам био против Прохорове мржње према људима, његове себичности и жудње за славом, али остаје ту нешто што свако оправдање чини одвратним: ја сам ипак, заједно са осталим, намакао омчу на врат овоме човеку и избио му бусен испод ногу. Никаквог оправдања не може бити за

човека који своје брату у тешким тренуцима није пружио руку да га спасе из вртлога смутње, него га је напротив још више гурао ка пропасти.

Могу да кажем како сам хтео да га као залуталу овцу у гори вратим на пут спасења, да га приведем Богу правом стазом, кроз доброту, љубав и праштање и да га одвратим од разметљивог подвижништва које је изабрао као једину могућност за себе.

Али ко сам ја да знам која је стаза до Бога.

Можда оно што је поменуо апостол Павле у посленици Галаћанима:

„Позната су дела тела. То су: блудост, нечистоћа, распуштеност, идолопоклонство, врачање, непријатељства, свађа, љубоморност, срџба, себичност, раздори, странчарења, зависти, пијанке, разуздане гозбе и овима слична, на која вас унапред упозоравам, како сам и прије упозорио: они који чине таква дела неће баштинити краљевства Божијега. Напротив, плод су Духа: љубав, радост, мир, стрпљивост, благост, доброта, верност, кроткост, уздржљивост. Против ових не постоји закон. Они који припадају Исусу разапели су своје тело с његовим страстима и пожудама. Ако имамо живот по Духу, следимо Духа! Не тежимо за таштом славом. Не изазивајмо један другог! Не завидимо један другоме!

Браћо, ако и упадне ко у какав прекршај, таквога ви духовни исправљате у духу благости! И пази на самога себе да и ти не будеш искушан! Носите бремена један другог, те ћете тако испунити закон Христов. Ако ко мисли да је нешто иако није ништа, сам себе вара. Нека свако испита своје властито дело, па ће тада једино у самом себи наћи разлог славе а не у другоме. Да, свако ће носити своје властито бreme.

А поучавани у науци нека дели сва своја добра са својим учитељем!

Не варајте се: Бог се не да исмејавати. Шта ко сеје то ће и жети: ко сеје у своје тело из тела ће жети пропаст, а ко сеје у дух, из духа ће жети живот вечни. Нека нам не додија чинити добро, јер ћемо у своје време жети ако сада не малакшемо. Према томе, док имамо повољну прилику, чинимо добро свима, посебно они ма који по овој вери припадају истој породици.“ Прохор није схватио овај пут. Покушао је да украти своје тело мучеништвом као да њиме може да сузбије грехове себичности, зависти и мржње. Хтео је да се изнутра очисти, а да не посегне за љубављу, благошћу и кроткошћу.

Моји греси су у томе што сам га исмејавао. Ја сам га, у ствари, мрзео. То је мој највећи грех. Нисам могао да га прихватим онаквог какав је био: жучљив, мрзовољан, ташт, бахат, надмен.

Јелена

Доротеј већ шест недеља не долази на Кулу. После догађаја који се доле збио, сви монаси у манастиру издржавају покуру по епископовој заповести.

Не знам докле ће то трајати.

Лауш се опоравио. Рана му је зарасла и мада још помало храмље, осећа се толико добро да понекад узјаше коња и тера га да каса укруг у доњем дворишту.

Ове године су кише рано почеле. Магла испуњава долину по цео дан. Само се оштри хрбат брега с Кулом уздиже изнад густих сивих повесама магле која је лепљива као тесто те приања по земљи и оголелом дрвећу.

Чамотиња ме стисла, у грудима ми тескоба. Не знам за што бих се закачила. Празно, празно мрцварење. Дани дуги као године.

Кирча

Зима је била дуга и тешка. О Божићу је падао снег три дана и три ноћи без престанка. Дебљина сметова понегде је била сврх човека.

Чопори вукова, гоњени глађу, сишли су с планина и стали да пустоше торове и оборе по Вратимљу. Неколико пута нас је Лауш слао у хајку на звери, али узалуд, побеснеле животиње су стално однекуд долазиле.

Језиво завијање у ноћима са месечином, режање и урликање испунило је долину.

У људе се увукао страх. Неки су говорили да је све то у вези са Прохоровом смрћу, јер, кажу, Бог је послао звери да казни оне који су пакошћу и исмевањем натерали у лудило и, коначно, у смрт његовог слугу.

Ипак некако издржасмо.

Дуну југ. Снегови се почеше топити. Набујали потоци су рикали и ровали обале. Навукоше свакојаки шљам и камен око Мораве.

С пролећа се Морава изли. Поплави њиве и ливаде у долини, људи се иселише из кућа у пољу и на брзину склепаше од пружа и блата колибе на падинама изван домашаја воде. Са зебњом су погледали доле, у непрегледну бару жуте и прљаве водурине из које су вирили врхови кровова њихових кућа, рогаце врхова сена, поцрнеле крошње воћака. Вода је дремала, лења и непомична, изнад плодне вратимљске земље. Сви су зебли од помисли да Морава таложи на дно поплавлених предела шљунак, јалову стељу из које ништа више неће моћи да никне и плодове да донесе.

У долини су остали једино калуђери вратимљског манастира. Манастир се налази на малом узвишењу, што је било довољно да овога пута не буде поплавлjen. Но вода је дошла до самих зидина, па је чак неко време била продрла и у манастирско двориште.

Јелена

Напрезала сам вид не бих ли одавде, са Куле, видела што се збива доле у манастиру. Људи су изгледали сувише сићушни, њихове црне ризе биле су сличне, и узалуд сам покушавала да међу њима препознам Доротеја. Он је додуше висок, али међу монасима има још неколико њих који су истог стаса као и он. Уосталом, они су ретко кад и излазили у двориште, јер је било забарено и блатњаво.

Кајање због Прохорове смрти и покора која им је наређена задржала их је у манастиру, иако је грозила опасност да буду потопљени.

Лауш је наредио Дадари да покуша спасавање калуђера. После много напора успело је неколицини Дадариних момака да до манастира дотерају сплав од балвана, који су на брзину начинили. Отуд су се вратили без калуђера, пошто игуман Макарије није хтео ни да чује о пресељену у Кулу.

Матија

Једини сам ја, Матија, раније, пре ступања у манастир, Витор Томић из Диља, тај који се још држи на ногама. Сви остали су пали на постељу. И Доротеј. Док је имао трава, лечио је и себе и остале, али оно што је скупио прошлог лета по ливадама Вратимља потрошио је или му се убуђало од претеране влаге.

Ђелије су загушљиве, водене капи висе с таванице и капљу по поду. Цеде се низ зидове.

Малтер у цркви се подлупио. Почео је да прска. Ако се вода не повуче, ускоро од живописа неће остати ништа.

Шта ће бити с делом кир Јакоса, Грка, мог учитеља и пријатеља?

Кир Јакос. Најбољи, најлуђи и највећи човек кога сам икад упознао.

Дошао је у Вратимље из Ариља. Припадао је групи живописаца из Солуна који су сликали зидове велике епископске цркве у Ариљу, задужбине краља Драгутина. Одвојио се од групе због свађе с главним мајстором, који се, ако добро памтим, звао Стикриос. Сукоб је избио због призора из јеванђеља који је кир Јакос сликао. Радило се о Јудином издајству, фресци што се налази у олтару са источне стране. Стикриос је, како ми се Јакос јадао, рекао за тај приказ да је најлошије насликан од свих фресака у цркви и да би га свакако требало поново радити да срамота и лош глас не падну на читаву групу. За то, међутим, није било времена. Епископ је пожуривао Стикриоса да што пре заврши радове, како би освећење цркве могло бити обављено о предвиђеном року.

Ја не могу тачно да изразим у чему је ту ствар. Заборавио сам шта ми је све Јакос причао о томе, а и он је био тада узбуђен, збркан и расут, а да и не говорим о томе да је очајно лоше говорио наш језик.

Изгледа да је главни мајстор Стикриос замерио Јакосу што је Јуду насликао сувише одвратним. Није му се допадало такво претеривање.

Видео сам ту фреску у Ариљу.

То је стварно ружна и неразумљива слика, некакав метеж у коме се ништа не може разабрати: ни ко су апостоли, ни ко су Кајафини људи. Јуда љуби Исуса. Истовремено раздражене слуге двојице првосвештеника бацају се свом жестином на божијег сина. То се морало представити у две слике. На првој би требало да се прикаже тај издајнички пољубац, на другој приказ хватања Христа. А не, како је то Јакос урадио, обадва приказа која се никако нису могли догодити у исто време, стрпати у једну слику. Овако је испало неразумљиво. Јер, док Кајафини плаћеници трагају Христа за хаљине, Јуда, његов издајник, још увек га љуби као да се с њим опрашта, као да га толико воли да не може с њим да се растане. То је готово спрдња, светогрђе у сваком случају. Не верујем да је то Јакос урадио намерно. Не, он је био прост човек, простих назора и развођетних мисли, није био мрк и натуштен, њега није као Димитрија водио оштри ум који тако често скреће изван дозвољеног и светог у недођин и тмину. Био је површан и то је све. Можда чак и пијан, што ме не би зачудило.

Срећом фреска није на упадљивом месту и приличио је далеко да би се у полутами цркве све то могло запазити, па су сликари добро прошли приликом прегледа радова и исплате. Епископ је био стар човек слабог вида, па није ни приметио траљавост посла, а они који су дошли на освећење: краљевска породица и њена пратња, архијереји и властела, били су више заузети собом него што су загледали у живопис. Неко, нижег порекла и положаја, никад се не би усудио да приговори, јер би била дрскост стављати примедбе на оно што су већ одобрили моћници државе и цркве.

После тога Јакос се растао од Стикриоса и његове групе. По ономе што ми је причао, испада да је он то урадио због тога што више није могао да подноси злостављање тога кепеца који га је прогонио само зато што је он, Јакос, био темељна људина, здрав и јак као бик, што је волео да попије и курве да гања. Због овог последњег нарочито. За Стикриоса је још рекао да је у групи увек држао по неког буцмастог дечака који није радио ништа осим што је спавао с тим одурним гадом, тим крпељем и сметењаком.

Не знам како се обрео у Вратимљу. Чуо је од некога, ваљда, да старој цркви, бело окречених зидова, недостаје живопис, па је дошао да га наслика. Понудио се Макарију, рекао неку сасвим ниску цену и овај је пристао.

Направио је скеле, разместио около своје посуде с бојама и почео да ради. Макарије је мене одредио да му се нађем при руци, да му доносим шта устреба и да крадем занат.

Тако смо се Јакос и ја спријатељили.

Причао ми је, док је по зиду превлачио четкицама, о многим лепим, чудним и невероватним стварима, о Солуну, о великим градовима његове родне земље Грчке, о царствима Византијском и Бугарском, о Дубровнику, богатим прекоморским земљама, о Угарској и Саској далеко на северу. Како је лично својим очима видео животињу с дугом сурлом толико велику да надвишује два човека кад се један попне на рамена оном другом, да је у Константинопољу видео потпуно црне луде, црне, каже, као угарак, и да су такви рођени, и да су им само зуби блиставо бели, и беоњаче, остало је, вели, црно као ноћ, да је тамо црква, у престоници Византијскога царства толико велика да у њену лађу могу по висини стати три црквице вратимљске кад би их неко поређао једну на другу. Причао је, не без гордости, о свом крају, лагао је сочно и лепо, па сам га са задовољством слушао, смеју лећи се у себи. Код Јакоса ми се допадало што о нама не говори с ниподаштавањем и господарском надменошћу, као странци које сам, иначе, виђао.

Народ је долазио са свих страна да види оно што је кир Јакос радио. Свиђао се лудима. Било га је пријатно гледати онако кршног и снажног а истовремено питомог и нежног, слушати смешни изговор појединих наших речи и уопште бити у његовом друштву.

Изазивао је вратимљске момке на надметање. Бацао је с најјачим од њих камена с рамена, тркао се с најбрзоногијим, прескакао јаз код Мијатовића воденице са најкракатијим, па се чак и са неким дечкићима, лаким као перушке, такмичио ко ће пре да се узверу уз глатке брезе у Чукарином осоју. Кад би победио, а побеђивао би готово увек, смејао би се срдачно и срећно као мало дете, а с њим су се исто тако срдачно смејали и они које би победио.

Затим би сели да се надмећу у јелу и пићу. Могоа је да поједе за тројицу. За тили час би својим чељустима самлео пола печеног јагњета и уз то искапио пуну тикву јаке вратимљске ракије и поред свега тога остајао на ногама, као какав храст који одолева свим олујама.

„За ово треба буре“ — говорио је и задовољно се плескао по големом трбуху.

Од мила су га прозвали Јаки, због снаге, а можда због тога што им се име Јакос учинило претерано страним да би тако звали човека кога су волели као свога, па су га просто скратили. И оно кир, што на грчком значи господин, прекрстили су у ћир, па је испао ћир Јаки, затим ћир Јак, и најзад Ћирјак.

Занат нисам савладао. Научио сам да састављам и мешам боје, затим да извлачим линије и правим украсе са шарама и вијугама, чак и одела да сликам, додуше она простија са мало набора, одела простога света, али људска лица никад.

Каже ми Ћирјак, да га и ја тако зовем, загрми одозго са скеле својом дубоком гласином: „Хајде, Матеј, жену једну овде насликај“. Направим округлу главу, како сам видео Ћирјак да ради, али кад почнем да уписујем црте лица, толико се занесем да редовно направим гадну одурну ругобу искежених уста и дивљих очију. Треба, рецимо,

да насликам девицу из чијег лица бије крепко здравље, израз смерности, благости и невиности, а мене мој луди занос скрене некуд на сасвим другу страну па ми на слици испадне неко здепасто створење, које као да долази из самог пакла са намером да на земљи истреби све људе, да хара и пали, силује и отима. Наравно, ту би се истог часа створио Димитрије који би скупио око себе окачењаке, бадавације вратимљске, показивао би прстом на моје чудовиште, церекао се и збијао шале на мој рачун. Онда би им се придружио и мој учитељ, тапшао ме по рамену својом ручердом, после чега ми је неколико дана трнуло, и подржао би их у општој смејурји и спрдачини. У почетку бих се врпољио, бивало ми је непријатно, мрштио се и љутио, па кад бих и сам дошао до уверења какву сам будалаштину насликао, придружио бих се осталима, те смо се ваљали од смеха, док нас не би Макарије изјурио из цркве, псујући на сав глас и говорећи како смо гомила безбожника и ђавољих најамника који исмевају божји дом. То није имало никакве везе са божјим домом, ми смо се смејали и то је све. Не знам да ли се Господ на нас љутио, али све ми се чини да није, јер су му кућу ионако залили сузама и чемером унесрећени који ту пребивају из дана у дан, па мало здравља, младалачког смеха и живота није ту наодмет, да Бог не помисли како је створио један ужасно несрећан свет од кога само вапај допире. А ко зна, можда сам ја баш и намерно цртао девицама крива уста, огромне носеве и исколачене очи, можда сам то баш и хтео, да се људи разгале и разведре, да им буде овде присно и топло.

Живопис вратимљске цркве био је готов. Одмах да кажем: није ми се допадао. Волео сам Ћирјака и дивио сам му се као човеку, мада сам све време веровао да је лош живописац и да његово дело не вреди ништа. Не знам поуздано зашто, али та вера ме није напуштала.

Док је радио овде, упознао се с Јањом, курвом, коју су држали на Кули Лаушеви војници. Састајали су се тајно, о чему сам само ја знао, у шумарицима изнад Мртваја вира. Истога дана кад је Јелена, властелинка, Лаушева жена, протерала Јању са Куле, нестао је и Ћирјак. Нико није видео да ли су заједно некуд отишли, или је Јакос пошао да је тражи тек кад је чуо да су је отерали. Знао само то да се ни с ким није опростио, што значи да је био у журби или је хтео да се искраде да то нико не примети. Није чак понео ни свој сликарски прибор. Верујем да га је мени оставио, прећутно, уместо опроштаја.

Често мислим на њих, лепу Јању и горостасног Ћирјака, то двоје красних људи, туђина и изгнаника. Ако на земљи има правде, онда су сада заједно. Можда су свили већ своје гнездо, и можда им се око ногу смуца чопор дечурлије, лепе као мајка. и снажне као отац.

Димитрије

Умире један по један.

Смрт се увукла у манастир, угњездила се овде, поставила свој чадор у средини дворишта, баш под липом где смо за срећних и мирних дана, с пролећа у мају и јуну, седели, ленчарили, доконо ћаскали; разбашкарила се ту она у глибу, житком смрдљивом блату, прострла свој огртач, одложила крај себе косу и кези се на нас.

Ми смо у сатрулим поњавама, угушени смрадом, врућица нас испија, бунило нам брка мисли. Смрт се цери, тајновита и окрутна, омамљива као дубок сан.

Гледам ове људе како се престрављено и панично с њом суочавају. Видим њихов страх како расте из тренутка у тренутак, чак и кад им у смртном часу израз на лицу покаже нешто од оне детиње молећивост, ону тужну смушену слабашност као пред плач.

Замркне човек у кревету, испуњен грозничавом надом, а осване као бледа лешина из које је исхлапео живот. Још колико синоћ онде се борио човек против слатког милозвучног зова, хтео је да продужи своје знојење, дисање, ропец, бол који му раздире нутрину, хватао је укоченим прстима за руб покривача, а онда је наједном све то престало, светло је утрнуло у његовим зеницама, престао је мрмор његових неразумљивих речи, усне које су се неки тренутак раније мицале, постале су модре попут иловаче, укочене у задњем очајничком покушају да нешто изговоре, ухвате још који дах ваздуха или макар само то да остану отворене као да не пристају да за сва будућа времена постану непокретне као окамењене.

Умире један по један од моје браће у Христу. Ја лежим такође болестан у својој ћелији, сам, никад осамљенији и тужнији у свом животу.

Зар је ово начин да се човек растане са светом? Зар баш овде у задаху трулежи и буђи, у овој тесној загушљивој одаји, тамној и убогој, на овој постељи разглављених ногара, уз шумове болног јечања и вапаја који допиру из суседних просторија?

Човеку би требало омогућити да умре крај потока, под крошњом каквог гранатог дрвета у цик зоре. Кад би ми било дато да сам изаберем место и време своје смрти, изабрао бих поток и зору, руменило јутарњег сунца на лишћу, мирис шуме, опор и голицав мирис сатрулог лишћа, промукло гугутање дивљих голубова, распамећено, лудо гргољење вуге, лепет крила чешљугара и сеница, шум мрава по сувом шушкору, дуго тајновито далеко појање кукавице, да лежим са главом на дебелој жили онога дрвета и да будем миран, спокојан и подмирен од света који остављам, да знам тога тренутка да се од њега опраштам у напону његове лепоте, да не одлазим иа свој далеки пут као очајник, поражен и протеран, него да устанем од стола пуног јела и пића у тренутку кад ми је најслађе, а не кад сам приморан на то. Да не доживим и то страшно последње понижење да се борим да останем, а да ми се то не допушта.

Јелена

У сну ми се Доротеј јавио као витез. Под њим бели коњ, са као злато жутом гривом; он у сребрном панциру. Уместо калпака, камилавка. На застави копља велики зелени крст. Испод панцира долама од јарко црвене чоје.

На хрпту гребене, крај оскоруше у цвету, стоји коњаник, мој коњаник, и ја осећам како је млад и леп, стасит и снажан, нежан и мио. Правим покрет као да хоћу да му приђем, да му у сусрет пођем. Имам шеснаест година и сва сам у белом, лака сам

као дим. Он, мој коњаник стоји непомично, само му бојни коњ стриже ушима и немирно се стреса као пред полазак. Ноздрве му раширене, пара из њих бије, кожа подрхтава. Али он, мој коњаник, је непомичан. Загледан негде у даљину. Одсутан. Мислим о томе како да дођем до њега. Гледам испресецани предео. Јаруге су се испречиле, изукрштале. Врзине и растиње сваковрсно. Оморина је — слама ми вољу. Хтела бих, а не могу да се померим с места. Не могу да учиним ни тај први корак. Да ли сам узета? Шта је са мном?

Хоћу да га зовнем, али глас ми је слаб, скоро нечујан а он је далеко, не чује ме. Можда је то због тога што му је камилавка натучена преко ушију, а можда зато што његов белац њишти, пропиње се изнад понора и бесно гризе ђем од страсне жеље да некуд одатле одгалопира.

Изненада из пламене кугле у дну неба, сјурио се огромни црни гавран и пао на витежево раме. Стрепим од тог злослутног знака. Знаш да ће мој витез, уплашен од црне птичурине, нестати у камењару. Ништа га неће зауставити, ни моја преклињања да остане ту, ни мој неутешни, болни плач, ни моја несамерљива туга.

Плашим се усамљености. Хвата ме језа од помисли да ћу остати овде сама у камењару, међу спрженим коврагом, звечаркама које гмижу около, док им тела блистају на сунцу. Биље је овде отровно, вода која пада из отвора на високој стени бљутава, слузава и ја не знам како да угасим жеђ.

Затим не видим више ни Доротеја, ни његовог бојног ата. Тамо где је стајао малочас уздиже се громада облутака, белих као снег и на њој мала зеленољубичаста јелка са иглицама од бакра или бронзе.

Онај гавран од малочас лежи у подножју јелке сломљеног крила, а изнад њега бели крст, исти крст, исте величине и облика као онај на Доротејевим грудима. Само је боја различита. Крст одједном почиње да листа као пролећно дрво, видим цветове црне и сиве како се помаљају са његових ивица и како пчеле у ројевима зује око њих.

Потом се Доротеј појављује готово наг само са једном крпом јарко црвеног платна око бедара.

Мислим о томе како је леп и бујан како му је кожа мека и глатка, осећам је на длану и то ме уопште не збуњује, иако је далеко, ја осећам њену свиласту мекоћу у својим рукама.

Дуго пропадам у празнину. Дуго, врло дуго тонем кроз прозирну маглу која светлуца у безброј боја, а није ме страх од тога, напротив. Лепо ми је. Пријатно. Уживам.

Падам у наручје Доротеју и одједном видим да сам будна и да крај мене хрче Лауш. Зинуо је, у угловима уста му се отегла пљувачка. То видим при месечини чија је трака, треперава и нежна као вео од свиле, пала по његовом пепељастом лицу. Страх ме одједном обузима, гушим се, недостаје ми ваздуха, устајем из кревета и одлазим ка прозору. Премаљам главу кроз отвор и жудно дишем. Испод, доле, дубоко као у

провалији, вратимљска долина обасјана месечином, мирна, непокретна. Вода се готово повукла, светле још понегде заостале баре.

Топли ветар пирка, лиже громадне зидине Куле, осећа се већ дах пролећа.

Доле, опкољен каљугом, у мемљивој ћелији, Доротеј подбуо од влаге, слутим врло болестан, ломан, изможден, гледа у пламичак воштанице која догорела у свећњаку. Лелуја слабашни пламсај, бори се са капима кречне воде које се откидају од таванице и падају тик уз фитиљ свеће. Камен са лишајима. Угинуле стенице.

Димитрије

Млађи умиру — Макарије се држи.

Ухватио се старац безубим деснима за ону лелујаву танушну нит и не умире. Има у њему неке чудесне упорности да преживи, јаче од овог помора који се међу нас селио; жешће од трошности његовог тела и изнурености.

Многе снажне и младе људе смо сахранили на брзину и плитко, нисмо имали снаге да се око њих сувише мајемо, а и вода је била свуда окол, за тили час би испунила раку.

Старешина наш, наш игуман, кога смо се из не знам којих разлога сви одреда прибојавали, остајао је жив, додуше и сам везан за постељу, али, изгледа, далеко од смрти, даље него икад. Тог човека смо давно прежалили, још кад се разболео пред Доротејев долазак, али он се ето стално у последњем тренутку извлачио, и ево га где хрипа и кашље, чујем његово кркљаво дисање и зацењивање, као да га гледам док плује големе, округле, балаве лопте испљувака, после чега вавољи у устима некакав замишљени залагај, гледајући широм отворених очију у таваницу.

Знам неколико њих који прате сваку промену на његовом лицу, тражећи предзнаке смрти. Пажљиво загледају у његове јагодице, не би ли запазили смртоносно жутило, мотре му на очи — јесу ли штогод уморније, усне — јесу ли модрије, удове, кожу, дрхтавицу, говор, јасноћу и повезаност, јачину гласа, дакле све што би указивало на одговор: докле ли ће старац, је ли при путу, хоће ли уопште. Знам неке које је већ захватила малодушност од дугог загледања, такви већ одустају, и можда им само понекад дође на памет да повире према старцу, после чега мрзовољно одмахну руком као да кажу: нема од тога ништа, тај неће. Неки су и сами поумирали чекајући да га наследе на месту игумана.

Као да је све то знао. У њему се пробудио инат, заценоу се од пакости, спекао се и затегао као тетива на луку, шчепао се кошчатим рукама за земљу и нема тог ветра који ће га одувати.

Гледао сам све то из пристранка као незаинтересовани сведок и уживао. Волео сам да гледам како то старац ради, волим борце и људе наопаке који ће из ината све учинити, па ми је било пријатно да посматрам сав овај тихи рат између њих и њега.

Уживао сам затим, не мање, у сврабљивој нестрпљивости тих смешних калуђера, облапорних на власт и уважење.

Ја не знам да ли је то смешно или жалосно што су такви. Знамо какви би требало да буду. Смерни, то прво. Скрушени. Понизни. Да их не распињу жеље тела, пожуда и похлепа. Жудње моћи. Да завист поломи зубе о њихову кроткост и благородност.

Какви су они?

Зар мантија, тај комад сукна, може излечити погано људско срце од ниских жеља? Шта она може пред жеђу, зар њена варљива опсена да прекрије прљаву коруту душе, зар да је очисти?

У манастир смо дошли са свих страна. Неко да би окајао грехе почињене у младости, неко да нађе спокоја својој немирној души, неко да потражи уточиште пред суровошћу живота. Многи из таштине и охолости. Зар је неко овде у потрази за Богом? Зар неко трага за његовим светом? Зар ће ови избезумљени болесници, окренути свом својом нутрином ка болестима тела и тегобама душе, смоћи снаге да га виде у његовој несамерљивости?

Дадара

Коњи нам тону у житку каљугу до колена. Кад смо већ до сада чекали, могли смо причекати још који дан да се расквашена земља колико-толико осуши, али Лауш је наредио да се одмах ти монаси, силом, ако добровољно не пристану, преселе на Кулу, јер је дознао да један по један умиру од глади и болести.

Затекли смо збиља тужан призор.

Бледи као утваре, леже они по својим ћелијама, око њих кисело смрдљиво блато, пустош као после рата. Нигде ништа од живих бића. Осим њих. Ни паса, ни мачака, ни кокошки, ни најситније животиње, само они воде некакав живот, не знам ни сам како и од чега. Нисмо затекли ни прегршт живота. Рекоше како су задњу мерицу појели пре два дана, а и та је била буђава, готово да су се потровали.

Меропси су избегли испред поплаве, отерали им сву стоку и населили се, док се вода не повуче, на падинама Вреснице.

Сукобио сам се са игуманом. Кад сам му рекао да господар Лауш наређује да их сместа преселим на Кулу, старац се придигао на лактове, погледао ме својим тврдим очима и одговорио да је њему и његовим монасима господар сам Бог, да он других господара нема нити их признаје, и да ће остати ту у божијем дому до судњег дана.

Не. знам шта се одједном збило са тим старим јарцем. Откако га знам увек је био према Лаушу снисходљив и послушан. Сада је ризу изврнуо наопако. Да није помрачио?

Рекао је да ће Бог решити о њиховом животу и смрти, а они му се препуштају пуни љубави и поверења. Још је много говорио о вери, постојаности и уопште о таквим неразумљивим стварима, што ја нисам запамтио, или нисам имао стрпљења да слушам. За мене је Лаушево наређење било јасно: рекао ми је да их по сваку цену доведем на Кулу и мене се даље око тога ништа не тиче.

Тако сам и поступио. Наредио сам људима да тих десетак испијених и измрцварених црноризаца изваде из њихових распаднутих постеља и да их натоваре на коње. Измакао сам се одатле да не бих слушао клетве и запомагања. Моји људи су посао обавили брзо и спретно, па смо се упутили преко глибавог поља, ми пешице, они пребачени преко коња.

Нека ми нико не каже да сам оскрнавио божији храм.

Богдан

О мени овде влада уверење да сам глуп. Не знам који је од мојих непријатеља први пустио околу такав глас, можда баш Кирча, тај мрзовољни мушичави себарски син. Најпре ће бити да је он. Рекао је то можда као узгред, да не испадне наметљиво, а онда су то мишљење ширили као своје његови следбеници, сва она силна булумента пришипетљи који нису имали свога мозга него су се служили Кирчиним, говорили су то као узгред, слично као и њихов учитељ, као кад би казали: ватра је врућа, или: вода је мокра, са таквом комоцијом као да је то једна од оних простих истина које су свима уочљиве. Богдан је глуп. Тако почињу и тако се завршавају разговори о мени. Све оно што кажем зачине они тиме, и сасвим је неважно да ли у ономе има или нема неке истине.

То се поновило и данас. Кад сам пред Пипцем и Дадаром изнео своја страховања у вези с Јеленом, Дадара се окренуо, направио кисео израз на лицу и одмахнуо руком (као да га чујем: Богдан је глуп!).

Богдан је слеп. Ништа не види. Није видео како је Лауш сваком калуђеру дао по једну одају, али Доротеју најлепшу и најсветлију, одредивши му најбољег слугу, само њега да пази, да њему угађа, постељу му прекрио раскошним покривачем, лично надгледа јела која му се носе. Зар је то случајно: Дадара каже да Лауш на тај начин хоће захвалност да укаже Доротеју јер га је овај излечио. У реду, нека је и тако, али зашто онда Јелена лично улази у одају код тога калуђера? Вида га? Откуда то она одједном зна да вида? Она о томе појма нема. Зашто не улази код осталих калуђера, него само код нега?

Кирча

Рат?

Почео је рат.

Један сметени краљев гласник допао је јутрос рано на Кулу. Био је преморен. Очигледно је јахао без престанка цео дан и целу ноћ. Чим смо га угледали, знали смо да носи лоше вести. Краљеви гласници, уосталом, никад и не носе друкчије вести него лоше.

Поново нас чека проклети војнички посао: дуга путовања преко непознатих предела, умор, спавање на седлима, неизвесност, страх, клање, одсецање глава. Зној, крв и смрт, та три основна обележја војникове судбине.

Очекујемо да нас Лауш позове. Нестрпљиви смо и узнемирени. Војници стоје у групама и живо разговарају. Старији су смркнути, млађи готово радосни. Неколицина њих, голобрадих, поскакују као да се спремају за свадбу. Они нису искусили на својој кожи шта значи рат. Мисле о њему на основу онога што су чули од оних који су га прошли па после заборавили на тегобе.

Приче о рату!

Како су ми смешни њихови приповедачи! Како бих их радо повешао по дрвећу о учкуре усраних гаћа које су пунили у истим оним биткама о којима сада трућају слатке опојне будалаштине и заводе њима невину децу. Познајем све те горде и смеле јуначине који се хвастају својим подвизима, па у удобности крај какве ватре, уз ракију и пршуту, натенане одсецају главе својим бившим противницима, без ризика, лагано, одуговлачећи оно главно, мотрећи испод ока на утисак који приповедање оставља на лицу каквог балавца што их слуша ужагрених очију. Њихов противник је редовно био голема брката сподоба, крвожедна људина која закоље противника па после олиже сабљу, никако није био онакав какав је стварно био — преплашени себар кога је његов властелин покупио са њиве, тутнуо му у руке копље којим овај никад није руковао и послао га ка гомили његових непријатеља.

Дакле, све саме згоде, чудесни крајеви, богати градови, свакојаки плен.

А шта је, у ствари било? Биле су досадне сипљиве кише, ноћи у мокрим шумарцима под дрвећем са којег капље вода, жега и оморина на прашњавим путевима, смрад коњског зноја, смрад прљавог улепљеног веша прионулог за кожу, посртање по цомбасти излоканим путевима и онда тај дан због кога се све то подносило: две гомиле на смрт препаднутих људи кидишу једна на другу, исуканих мачева, подигнутих секира, завитланих топуза. Лом и кркљанац, звекет оружја, лелек рањених, хропац умирућих, псовке и клетве. После лешинари изнад распадајућих тела, дробови коња помешани са дробовима људи. На крају, избељене кости зарасле у травуљину и коприву, змије које се коте у лобањама...

Рат.

Пипац

До дубоко у ноћ горела је уљаница у Лаушевим одајама. Није ми било до сна, па сам шетао бедемом и гледао у тамне обресе брда при слабој светлости звезда. Ноћ без

месеца, лепа и мекана. Погрбљена Лаушева сенка на прозору. Ни он те ноћи изгледа није ока склопио. Цео дан га нисмо видели. Очекивали смо да нас позове, да прекирати неизвесност и свакојака нагађања о том рату у који полазимо. Ништа није наредио. Изгубљен је читав један дан који бисмо иначе могли корисно употребити за припреме.

Дадара

Што се мене тиче, Лаушево држање ме уопште не узнемирава. Ја сам прибран и миран. Кирча и Пипац су се жестили и парицали зато што нас не позива. Говорили су много и збркано, упадали један другом у реч, па се почеше и међусобно свађати кад већ нису имали смелости да бес искале на Лаушу. А ја сам све то посматрао са спокојним смешком, па кад ми је досадило да их слушам, отишао сам мало да одспавам, а поподне сам отишао на Мораву да се окупам. Наравно, уз пут сам свратио до једне своје старе давалице. Уопште, било ми је пријатно и лепо.

Рекао бих неколико речи о Кирчи и Пипцу, не да бих их оговарао, него тако, да и сам утврдим нека своја мишљења о њима.

Кирчу је Лауш узео у службу кад му је било двадесет година. Он је иначе син себра из Клиса, сиромашног, остарелог човечуљка, претовареног бројним породом кога је једва прехрањивао чувајући овце на мршавај клишкој земљи. Најстаријег сина Кирчу желео је отац да задржи код себе на земљи, како би му помогао да отхрани нејач. Али баш тада је Лауш купио по селима жупе војнике за поход на Грке, па је клишки старешина одредио њега, не осврћући се на кукање и запомагање његовог оца. Желећи да се додвори Лаушу, старешина је уперии прст баш у Кирчу и ни у кога другог, јер му се чинило да је младић снажан, здрав, сналажљив, отресит и бистар, онакав какав господару и треба. Тако се Кирча нашао на Кули. У почетку га нико није примећивао у мноштву младих војника, али је ратни поход на југ према Византији показао сву његову вредност. Истакао се у многим биткама својом одважношћу и издржљивошћу.

Врло брзо је научио војнички занат и исто тако врло брзо дошао до уверења да је тај посао управо скројен према његовом бићу. Почео је искрено уживати у послу. Из битке у битку његова вредност је расла. Кад човек прилази неком послу од свег срца, онда се може очекивати да ће постићи највише што се ту може постићи. Неко време га је Лауш био узео за свога личног пратиоца и штитоношу, али је убрзо и сам увидео да Кирчина вредност премашује ту улогу. Поставио га је за свог заповедника коњице и није се покајао. Кирча се толико заузео око вежбања војника, толико је унео у све то страсти, решености и упорности да је убрзо Лаушев одред коњице под Кирчом постао сјајна војска, мала, сложна и одлично увежбана скупина војника којој су у ратним походима поверавани најтежи задаци.

Изгледало је да је Кирча савршено срећан човек. Све му је полазило за руком, био је вољен и поштован и најзад, што је најважније, био је задовољан собом.

Но тада су у Вратимље довели неку Јању, војничку курвицу. Кирча је, као и сви остали, с времена на време замицао с њом по ћошковима. У прво време се ништа није

примећивало, или барем, нико на то није обраћао пажњу. Али, што је време више пролазило, постајало је све очигледније да се с њим нешто чудно дешава. Најпре је изгубио ведрину, потом се стао љутити за најмању ситницу, најзад је постао туробан и горак. Кад је Јелена протерала ону дрољицу са Куле, па је ова неповратно ишчезла са живописцем, Грком, који је радио живопис вратимљске цркве, Кирча је готово скренуо с ума. Данима је без хране лутао шумом, потамнео од бола. Кад се вратио, било га је тешко препознати: мршав, кост и кожа, изнурен несаницом, изгребан трњем, поцепан, прљав, разрогачених очију које су биле упаљене неком сувом светлошћу, бунцао је, горео од врућице. Спавао је данима, а затим је био готово непокретан: нити је шта јео, нити је шта говорио, само је гледао у неку тачку и ћутао.

Враћао се из те своје море споро. Трајало је то читаве две године. Опоравио се, ојачао, повратио пређашњу снагу, али је и даље остао тмуран и горак, раздражљив и жесток.

Никад нисмо схватили откуда је дошао тај силни потрес и како је било могуће да један тако сталожан и разложен човек до те мере изгуби разум због једне женске. Верујем да му је Јања била прва жена, али зар је то, забога, разлог?

Видели смо ми да је воли, али томе нисмо придавали никакав значај. Она је била власништво свих нас, сувише лепа жена да бисмо је препустили само једном. Уосталом, зар је то Кирча тражио од нас? Он би пре скапао од бола као отрован пас него што би и једном речју поменуо како му је до ње стало нешто више него било коме од нас. Чини ми се да га је оборила сопствена гордост. Да је узео Јању за руку и одвео је на имање у току службе, чини ми се да се ништа посебно не би догодило. Али Кирча је био један од оних људи који себи не допуштају никакав пад. Одлазио би с Јањом кад би га она позвала, причао као и сви остали како је било, али видело се да у њега нема веселости, да му се насмејано лице изненада згрчи, за тренутак додуше, толико да то и најглупљи међу нама примети како Кирча све ово чини с напором, како се претвара и нешто дубоко у себи пече. Досећали смо се дакле ми где је његова невоља, али до Јање нам је било неупоредиво више стало него до Кирче. Јања! Била је то жена колико може да се викне.

Кирча је најтеже од нас подносио дуго време на Кули, то време без рата, шугаво, досадно промицање дана у ленчарењу и залудном расипању снаге и воље. Рат му је био одвратан, али мир још одвратнији, омрзао је кретање, али још више непокретност. Кад добро размислим, тек онда не знам да ли Кирча нешто подноси, а камоли воли. Можда смрт, али ни њу не нарочито.

Пипац ми је нешто јаснији. Тај белосветски скитач обрео се у Вратимљу пре три године и одлучио да ту остане до краја живота. Где тај све није био и шта тај све није видео!

Где год би се нешто значајније дешавало, он би се онде нашао са својим подружљивим, пакосним очицама које играју као на уљу, радознао као сврака, живахан и спретан. Назвали су га Пипац јер је читав свој живот провео чаркајући, завирујући, пипајући, истражујући нешто по свету. Шта је тражио и шта је нашао ја не знам. Доспео је да буде паж Драгутинов за време његовог кратког краљевања, био је наравно

присутан кад је краљ под Јелечем пао с коња, и у Дежеву је био, и то му је било довољно да се приклони новом владару напустивши бившег. Код новог краља Милутина био је једно време псар, после учитељу мачевања његовом сину Константину. Под другим краљевим сином Стефаном био је у пратњи кад је овај боравио у таоштву код кана Ногаја.

Не знам већ где није доспео.

Неко време је провео као скупљач пореза у Новом Брду, огледао се као златар, био је пратилац дубровачких трговаца на путевима по Рашкој.

Где год је био, оженио би се на брзину, направио жени једно-двоје деце, а онда би просто нестао као да га је прогутала црна земља. Неодољиво су га вукли непознати, још невиђени крајеви. Све што је чинио, чинио је са неком детињом безазленошћу, неспособан да било чему прида озбиљност.

Понекад би се и нему догодило, нарочито последњих годину дана откако је овде међу нама, да усред разговора, као узгред, помене неко од своје деце коју је тако издашно расејао по белом свету. Сећам се да је говорио о Дабиши у Дубровнику, Ларенси у Константинопољу, Малверији у Солуну, близанцима у Новом Брду, а осталој деци у татарским земљама, Угарској, Соли и где све не, ни имена изгледа није знао.

Обојица су дочекали овај ратни поход са надом, Кирча привучен опасношћу којом је, као спасењем, била обузета његова рањена душа, Пипац скитачким сврабом.

Макарије

Звао ме је данас Лауш. Тражио је мој савет. Не зна кога да постави овде као заповедника док буде на ратном походу.

Каже да ће Брзан грунути из Усоре чим од својих ухода буде сазнао да је војска отишла из Вратимља. Упашће, вели, да пљачка и да се свети за пораз од пре две године.

Међу својим људима не види никога ко би му уливао поверење.

Ја мислим да он у ствари није ни тражио од мене никакав савет, јер откуда бих му ја и могао дати савет такве природе, шта се ја разумем у војне ствари, него је хтео да ми се изјада, а ако је шта и тражио од мене, била је то утеха у једном по њега тешком часу кад је морао без много предомишљања да се определи.

Поменуо је Кирчу и рекао да је то храбар и вешт човек, но плаховит и нагао. Опасност га опија до те мере да губи моћ трезвеног и хладног размишљања.

Не може у таквим тренуцима да се обузда, па је залудно све његово познавање ратне вештине.

„Не могу поверити људе човеку коме није стало до живота.“

И Пипац му није човек по укусу. За њега Лауш каже да је скитара, баш тако каже: скитара. И пробисвет. Да је човек без свога дома, да му је свеједно живео овде или тамо, па ће му исто тако бити свеједно добије ли или изгуби битку са Брзаном.

„Не волим шаљивџије.“

О Дадари ништа није хтео одређеније да ми каже. Има ту нешто што тек ваља наслутити. Заиста, међу свим Лаушевим људима, Дадара се издваја својом бистром главом, трезвеношћу и постојаношћу, али бије га тај несретни глас да је курвар.

Досећам се ја зашто га Лауш не воли, али боље је да нешто и прећутим.

Пипац

Ко зна, можда сам баш ја запао Лаушу за око и можда је баш мене одредио да останем овде и да се рвем са Брзаном. Таман ми само и то треба! Једва сам дочекао нешто као овај рат, да се човек мало разгали и разоноди. Било би збиља смешно да ме оставе по страни да чучим на овом глупом каменом брду као кокошка на јајима и да чекам некаквог дроњавог разбојника хоће ли се смиловати да однекуд избауља са чопором својих траљаваца. Леп рат. Да напрежем мозак не бих ли проникао шта смера један ушљиви бедник. Да га победим, па шта? Какав плен могу очекивати. Гомилу смрдљивих кожуха, неколико искрзаних и зарђалих мачева, тољага и буца од дреновине? Какав је то рат у коме немам никаквих других изгледа него да најурим у бекство шаку одрпаних сметењака и стрвинара који ништа друго и не раде него чекају какву згодну прилику, кад неки посед остане без одбране, да упадну и да га опљачкају.

Артемије

Данас сам прочитао своју душу. Препознао сам је, сазнао где стреми.

Гледао сам војнике док су се спремали да пођу у рат. Лауш их је дивно опремио. Доламе од зелене чоје, сјајне панцире, бакарне калпаке са перјем, огртаче, нова копча са блештавим врховима, нове мачеве оштрих сечива, дуге углачане штитове на којима је насликан његов грб (соко на плавом пољу), све је то он данас изделио. Коњи су добри, ухрањени, истимарени, седла нова, самари за товарне коње нови. Све ново, досад неупотребљавано. Лауш хоће да се покаже пред краљем. Да каже: види шта сам ти довео, све најбоље, да закитим твоју војску, да се не постидиш од свога пронијера Лауша, него да се подичиш.

Завирио сам данас у своју душу. Видео сам себе, али не овако хромог и чакарастог каквим ме је бог створио, него расног и полетног, у војничкој опреми. Срце ми није било под овом мантијом, него под панциром. Нисам пребирао бројанице, рука ми је почивала на балчаку мача. Гељуцао нисам, ни зверео разроким очима, но сам јездио на бојном коњу, усправан у седлу, као бор.

Пратио сам сузним очима поворку коњаника која је силазила низ падину узаним стрмим путељком. Био сам с њима, четврти с чела, после Лауша, Кирче и Пипца. Мој коњ је ватрени вранац, копита му немирно добује по каменитој стази, ноздрве су му раширене, сапи сјајне од зноја, хтео би да јурне напред у галопу, али морамо се држати поретка, ја и он, мој вранац, кога бих назвао Јарки, кога бих баш тако назвао и никако друкчије, Јарки, јер је моћан и нестрпљив.

Крај мене на бедему остала су моја браћа монаси, те кукавне испијене утваре, дремљивих очију и мртвих лица. Видим и Јелену, сада господарицу Куле, крај ње новог заповедника војске која је остала, Дадару, и управника властелинског поседа, Богдана. Свечано су обучени у дуге блиставе одоре које се пресијавају на сунцу.

Овде сам телом, тамо у оној поворци која замиче за окуку — душом. Вучем за собом своју бангаву ногу, никад ми није била тежа.

Димитрије

Нико од нас није очекивао такав исход. Кад је Лауш саопштио да је за заповедника изабрао Дадару, изрази лица окупљених људи одавали су неверицу. Једно време владао је мук, а онда су почела ишчуђавања, полугласна шапутања постала су гласнија. Не верујем да је постојао неко на Кули ко се уздржао да макар нешто не зуцне о томе. Био је то један леп подстицај за разговор и само би мутав човек био у стању да га пропусти. Ређала су се питања на која нико није тражио одговор, питања која су била довољна сама себи.

Зар Дадара, побогу?

Хоће ли издржати да јој не помене, барем док Лаушева перјаница не замакне иза прве окуке?

Хоће ли му дати о две речи, или ће мало, као и свака друга жена, тврдити пазар?

Да ли ће од прве остати трудна?

Кад се Лауш врати, а она трбух до зуба?

Хоће ли њу отерати а Дадари (Дандари) отфикарити муда?

Хоће ли макар бити мушко?

Да ли је луд тај излапели старац, какве су га ојле спопале, зар да остави тог ждрепца и мирно да оде?

Зар да се уздржи да не напоји жедну земљу?

Погледај их: зар их сам бог није одредио једно за друго?

зар не видите да никакве туге у њој нема што јој муж одлази на опасан пут са кога се можда ни вратити неће?

Нешто јој говори, можда је већ прешао на ствар, како ли је почео?

Прича се да је Дадара одбегли себар који је у раној младости неком властелину из Превешта завео и обешчистио кћер. Не знам колико истине у томе има. Народ је склон претеривању, нарочито кад се ради о омиљеним јунацима. Додаје тада истинитој повести неку голицаву појединост као украс, да буде згодно за причање, машту да разбукти. Ко зна да ли је баш постојала нека ква властелинска кћи, таква нека успаљена госпођица коју је брижни отац чувао за мужа иза дебелих зидова па је од Дадаре није могао сачувати, јер је тај окачењак, тај успаљени клипан нашао пута и начина да допре до ње и да је заскочи. Вероватно је народ, на основу оног ршума који је Дадара касније по Вратимљу чинио, у причу о њему закачио и ову ситну али живописну појединост само да би његову моћ над женама учинио још чудноватијом.

Дадара није особито леп. Мужеван јесте, има широке јагодице, продорне тамне очи, дуге и вешто обликоване бркове, али леп није. Са женама уме на неки особен начин. Та вештина му је изгледа више урођена него стечена. Из њега избија нека незајажљива облапорност, из сваког његовог покрета, из целог тела избија похота, па то ваљда на жене утиче опојно, осете одједном неку тајновиту малаксалост и опијеност, ослаби им моћ одбране, врлина им поклекне, ђаволак у њима проради, те ошамућене као рибе исцеђеном дивизмом, падају у његове жудне шаке.

Покојни Прохор је често упирао прстом на Дадару, говорећи како се сам пакао угнездио у његовом телу да би по Вратимљу сејао смртне грехе прељубе и блудничења.

„Тај блудник“ грмео је Прохор, „узима част вашим кћерима, плоди се са вашим женама док ви у зноју лица свога на пољима извлачите из ове шкрте земље хлеб за гладна уста своје чељади. Узмите тољаге, децо моја, и изагнајте силу нечастиву из тога обузетог штетника, да вам не прља и скрнави кућевни праг.“

Тешко је рећи какав су утисак на осрамоћене Вратимљеце оставиле Прохорове препоруке. То са батином није било баш тако лако извести, јер је Дадара био војничина без премца, па је било глупо нешто тако и покушати. Зато су изабрали далеко безазленији пут да му се освете. Прозвали су га Јајара, што би отприлике значило: сеоска пашчуринина која купи јаја са полога. Временом се име Јајара претворило у Дандара, што је значило скоро исто: олињали цукац, шугав и пун бува, дремљив и мрзовољан, такође слаб према кокошијим јајима, али и према пилићима, укратко једна штеточина и божија напаст. Но учинило им се то ипак претерано, јер је неприлично једнога војника називати тако погрдним именом, па су избацили из имена Дандара слово н, тако да је његово крајње име остало Дадара. Име је дакле првобитно садржавало у себи погрдно значење, али без оног н звучало је некако присно, скоро нежно. Била је то нека врста излива љубави. Верујем да су избацивању тога слова највише кумовале жене, али није искључено да су оне с те стране биле подржане старцима који су у Дадариној живахности видели нешто од своје прохујале младости, макар она била далеко штурија, и, наравно, дечацама који су у њему гледали слику свога будућег изгледа.

Сада се са радозналошћу очекује шта ће Дадара предузети: хоће ли напасти на брачну постељу свога господара, или ће се побринути да достојно дочека Брзанове разбојнике.

Богдан

Кад је полазио, Лауш ми је пришао, ухватио ме за рукав и одвео неколико корака дале од осталих. Шапнуо ми је: „Припази на ово овде.“ Ништа више, само то. Видео сам да је неспокојан. Подсећао је на некога ко је тек изронио из воде и халапљиво хвата устима ваздух.

Нисам одмах схватио на шта се односи његова наредба или молба, управо то — да ли је више наредба или молба. Могао је рећи: поведи рачуна, отвори очи, побрини се. Не, уместо свега тога рекао је „припази“. Није рекао: припази на оно шта се овде ради, или: припази шта се ради. Он је само рекао: „Припази на ово овде“.

Дуго сам по његовом одласку размишљао шта би то могло да значи. Поставља ли он то мене за свога јединог заменика? Да ли само у мене има поверења?

Димитрије

Напољу је врућина, овде, иза дебелих зидова Куле пријатна хладовина.

Претварам се да сам још увек болестан да бих могао мирно лешкарити и размишљати. Срећом нико и не обраћа пажњу на мене, осим што ми један слуга три пута дневно доноси оброк и износи чабрић. Сви су се ужурбали, по цели дан се мувају по дворишту, галаме, једни одлазе, други долазе. Изгледа да Дадара попуњава војску младићима из околних села, које после искусни војници подучавају у руковању оружјем.

Најчешће хватам себе како мислим о Прохору. О начину на који је живео и о начину на који је умро. Да није било његове чудовишне смрти, сав би Прохор могао стати у две-три реченице које бих ја без по муке могао срочити. Рекао бих да је био побожан, али славољубив. Проговорио бих о неколико његових супротности, и све би се на томе завршило. Али он се убио. Учинио је то на начин дотад невиђен. Десило се ту нешто заумно и ја својом кратком памећу нисам у стању да досегнем смисао његовог поступка. Све се у мени устумарало, ускомешало. Осећам се тако слабашан и ништаван пред тим тајанством.

Ниједнога тренутка нисам поверовао у тумачење које је одмах по догађају изрекла манастирска братија: да је Прохору од патње помрачио ум, да су место бога у његовом срцу заузеле неке волшебне тајне силе од којих није могао да се одбрани.

То ми је било одвећ просто. Такво тумачење додуше било је погодно за све нас јер је забашуривало многа тамна места, чувајући наш бодри, крепки дух од залудних питања која су у нама множила сумње и нова питања. И тако до унедоглед.

Макарије се потрудио да одмах по догађају изрекне то своје тумачење и да нас извуче из те језиве мочваре на чврст, чист пут. Забранио нам је да разговарамо о Прохору и о његовој смрти. Наредио нам је да се препустимо спасоносном забораву. Траве су ливадске, као да су биле у неком чудесном дослуху са нашим игуманом, пребрзо прекриле безобличну хумку гроба без белега, а Морава је довршила то скривање. Наталожила је муљ, поравнала све избочине на ливади и Прохор је коначно ишчезао са овог света као да никад на њему није ни живео.

Кога је то Прохор порекао — Бога или човека?

Пред овим питањем посустајем, нем и узнемирен. Мучим се да осветлим ону ноћ као да баш ја морам да је прођем корак по корак, покрет по покрет, истим следом, полако, да не бих нешто пропустио да учиним.

Макарије

Долина је поново оживела. Меропси манастирски су се већ одавно вратили на своја разрушена огњишта и видим их одавде како ужурбано раде да би надокнадили изгубљено време. Поправљају кровињаре, плотове и кошаре, сеју жито и саде поврће.

Морава је оставила по долини плодни наплав. Ретко је коју њиву засула крупнијим шљунком, готово свуда је више користила него штетила.

Моји се људи опорављају. Неколицина њих устала је из постеље. Остали леже.

Послао сам Никанора у манастир да скупи меропхе и припреми манастирски конак и цркву за наш повратак. Најкасније за недељу дана вратићемо се доле. Причају о неком разбојничком нападу. Говоре како би сав народ требало склонити у тврђаву док не прође опасност.

Дадара

По цели дан се не смирујем. Преостаје ми много да учиним како бих спреман дочекао Брзанову хорду. Не знам о њему ништа: ни када се може појавити, ни с колико људи, ни с каквим оружјем.

Гледам данас војску, своју војску, с којом ћу морати да се супротставим Брзану. Наоко делује бодро, свеже. Људи су претежно млади. Али наивни, невешти, плашљиви. Још не знају шта је то кад се суоче са острвљеним крвницима који изнад главе витлају мачевима што се пуше од тек просуте крви. Ови безазлени момчићи стоје онде укипљени, смешно неспретни и блену свињским очицама како двојица ислужених војника, Јовиша и Адам, показују вештину борења. Држе они копља као да су то притке за припињање трешње. Све што је овде ваљало, Лауш је покупио и одвео. Мени је оставио сакате и болесне. „Покупи по Вратимљу. Снађи се“, рекао ми је кад сам га молио да ми остави барем десетину бољих војника. Како ја преко ноћи могу да научим ове младиће како се убија?

Уосталом, овде и онако мене нико и не прима озбиљно. Од мене се и не очекује да победим Брзана, пошто Брзана нико озбиљно не схвата, јер шта он може Кули, бедемима, стрмој литици, стотини младих људи са оружјем, богатом Вратимљу. Нешто друго је, мисле они, Дадарина дужност. Лауш је, говоре, оставио Дадару на Кули да би овај имао довољно времена и згодних прилика да му оплоди жену, јер Лаушу треба син наследник, а он сам не може да га направи. Изабрао је Дадару јер је Дадара дандара, кучкин син, јебац без премца, витез без мане и страха. Он се неће стидети да јој заиште, њему је лакше то него да пита за хлеб. А и јак је. Бистар. Деца ће бити лепа. Здрава. Паметна. Плодан је, кажу, Дадара. Само мокре гаће над жену да наднесе она ће одмах трудна остати, а камоли кад стане неколико ноћи узастопно воћку да јој тимари. У реду, трчкара Дадара око војске, нека трчкара, не смета, биће и то од неке користи, али забога, шта чека у главној ствари, шта оклева. Зар му је тешко да прескочи тих неколико степеница до њене одаје. Неће му очи извадити. Зар би била толико луда да га не прими, онако рутавог и темељног.

Ноћима дежурају да виде како се кришом шуљам уз господаричине степенице.

Чудно је то. Јелена је дивна жена, какву би сваки мушкарац желео да има. Али ето, откако се око нас дигла та одвратна галама, ја више немам никакве жеље.

Никанор

На обалама Мораве распадају се трупла цркотина и стрвина. Густ смрад базди по јовицима и врбацама. Буђ се нахватала по камењу. Вода заостала, усирила се у удолицама, згуснула и створила гљечкот и жабокочину. Накотиле се змије које бауљају по трсци или се сунчају на посивелим говеђим лобањама. Све је дошло некако пепељасто, и небо и предели, само су се обронци Вратимља над долином опасали свежим зеленилом и расцветалим јабукама. А долина је мртва. Тло се сасушило, испуцало, и кроз пукотине се с муком пробијају жуте, увеле влати корова.

Манастир изгледа жалосно. Зидови су напукли, малтер је опао на многим местима. Купина се заврежила по дворишту, сву да аптовина, коприва, чичак и паламида. Једва сам се наканио да уђем унутра, плашио сам се да не станем на змијски сплет, јер ово је време њиховог парења, а овде их је у коврагу сијасет. Задах трулежи, паучина, мемла.

Манастирски меропси раде у пољу, ору, дрљају, сеју. И мени се чини да је то сада најпрече, далеко прече него да поправљају манастир, јер за манастир има времена а за сетву је последњи час. Јесења сетва је пропала, усева је покрио моравски муљ, дубоко их сахранио, и уместо зелених житних поља, докле очи допиру пружају се црне пустаре. Преостаје једино да се посеју јари усеви, ако већ није касно. Можда ће ипак бити жита, са залихама које постоје у Кули, ако бог хтедне да подари сунчано лето и благу јесен.

Стока је мршава и јадна. Све сено накошено прошле године у бујној вратимљској долини пропало је у поплави, па су људи, док су били у избеглиштву на падинама, морали да хране стоку буковим грањем, тек толико да не поскапа од глади.

На жалост, тек напупели пупољци букве нису могли да надокнаде сено па је стока сишла у пуну долину једва жива, крда живих костура, испалих ребара и кукова. Трава је још млада да би се стање стоке тако брзо поправило.

И људи су посивели и омршавили. Убила их је туга за упропашћеном имовином. Ишчезле су из њих снаге и живахност при погледу на разрушене колибе, однете ограде, опустошена поља. Вуку за собом тешке преморене ноге, поспани и невољни.

Пустош је оставила за собом ова проклета и благословена вода, Морава — мучитељка и хранитељка наша.

Богдан

Имао сам врло мучан разговор са Јеленом. Сачекао сам погодну прилику да останемо сами, да бих јој рекао оно што сам одавно смерао. Почео сам без околишења. Није згодно, рекао сам, да свакодневно одлази код Доротеја у одају, да му лично носи храну и да тамо предуго остаје с њим сама.

Саслушала је мирно, замишљена, без трага узбуђења. Нисам то очекивао. Очекивао сам да ће моје речи одјекнути у њој на друкчији начин, да ће поцрвенети, да ће се збунити, почети да се правда и да говори како она све то чини из захвалности због тога што јој је калуђер спасао мужа од сигурне смрти, а она му ето сада враћа истом мером, показујући своју предусретљивост и добро срце. Па и да је одговорила жустро, узбуђено, горко, не бих се зачудио. Могла ми је рећи како није моје да турам нос свуда и да се све то мене не тиче, да је она одрасла и да зна да мери своје поступке.

Не, она је била ледено мирна. Ништа се није померило на њеном лицу, као да није чула оно што сам јој рекао. Чини ми се да сам поменуо како је народ злобан и покварен, да упире очи у властелу и њихове поступке па умножава све вишеструко, измишља ствари, да ће од тога што она посећује монаха испрести причу према својој поквареној души, неће је разумети да му она иде да би га видала, него ко зна из којих разлога, рећи ће да је он млад и леп човек и да је она млада и лепа жена, бадава што је он монах, а она удата и властелинка. Казаће како она држи све монахе на Кули и не пушта их да иду у манастир само да би што дуже била насамо са Доротејем.

Она је уморена, лагана, и даље без трага узбуђења на лицу, пришла прозору и наслонила се на ивицу зида. Била ми је окренута леђима. Гледао сам је. Пажљиво сам осматрао, не бих ли видео какав било трептај на њеном рамену и врату да бих по томе могао наслутити шта мисли, пошто ми се учинило да је отишла ка прозору и да се окренула леђима не би ли сакрила своја узбуркана осећања. Али ништа. Она је и даље била мирна, као стуб, витка, красна, прелепа у својој уздржаности. Нисам могао да издржим ту тишину па сам наставио да говорим којешта, да понављам оно што сам већ рекао. Био сам просто непокојан и уплашен.

Окренула се. Упитала ме тихо али одлучно да ли сам се побринуо да становништво Вратимља има довољно хране и семена за сетву.

Био сам забезекнут. Питање ме је толико изненадило да нисам имао времена да се приберем, а она је наставила: колико на Кули има жита, воде, сена, сувога меса. Па онда: колико има оваца, говеда, коња, живине. Гледала ме је хладно, гордо, господствено. Нешто сам промрмљао у браду и устао са намером да изађем. Зауоставила ме понављањем питања. Гледао сам је немо.

Преокрет је био сасвим неочекиван, па сам ваљда због немоћи да повратим равнотежу, почео нешто да вичем, у ствари да се копрцам као риба избачена на суво („господар је у мене имао поверења у току читавих двадесет година“). Зар се у мене сумња? У моје способности?

Она је, међутим, не осврћући се на мој бес, рекла просто да ће ујутру лично проверити како све то стоји. Отпратила ме до врата, рекавши ми да би волела кад би сутра све нашла исправно.

Господе, па где се ја налазим? Зар та пиша стварно намерава да ме сутра гребена?! Ово је наступило неко последње време!

Дадара

Госпа наша, лепојка наша, не губи време. Прошло је пет дана од Лаушевог одласка са Куле, а она се ево побринула да покаже ко је овде господар.

Не без злурадости, то отворено признајем, гледао сам како васцели божији дан мурави оног раздешеног, дебелог крмка Богдана. По највећој спарини вукла га је она неуморно по ћошковима, час на таван, час у подрум и свуда је нешто налазила што јој није било по вољи. Те нема довољно воде (што је било сасвим тачно јер половина бачви и каца за воду беше празно), те сено је на измаку („И шта кад Брзан падне под Кулу, од чега ће стока живети, ваљда од камења?“), те семе труне по таванима а вратимљски сељаци немају са чим да засеју поплављене њиве.

Четвртасто Богданово лице, црвено од умора или од стида, или од страха, или ко зна од чега већ све не, надуло се као да ће сваки час пући, ћела му се усијала од зноја, дебела жила на челу му набрекла као бубина из кравље балеге. Шапеља за њом као усопљени товљеник, размеће ноге лево-десно као да се огузо. Нешто мумла. Зној му се цеди низ дебело лице у неколико танких браздица и спаја се у бори између два бушца подвољка. Чуо сам док су пролазили мимо мене како хрипа од сипње.

Видим да се сви на Кули, без изузетка, радују што се нашао неко ко ће тој дебелој пијавици измерити трбушину. Свима је већ одавно дозлогрдио тај глупи дебели крпељ без душе, тако свиреп према себрима и осорљив према нама војницима.

Уживајући као никад, кришом сам посматрао лица шталара, подрумара, жена које раде у спремиштима и оставама, лица тих безначајних створења која су ту међу нама живела а да их нисмо опажали. Видео сам на њима титраје смејуљака који су се кришом прокрадали кроз спечену, непроменљиву, отврдлу мрежу бора. Заиграју на тренутак као одблесак светлости на прљавој води. Боже, како ли им је тада било лепо!

Јелена им се чинила као дивна шумска вила што је долепршала из небеског плавила на њихов неми позив да их избави из канци злотвора. И гле, ево је како га деље, ренда и тестерише, како му пије душу на сламку. На Богдановом лицу, што је дан више одмицао, разрастало се очајање које је пред мрак личило на голему модрицу од убоја. Али док је Богдан постајао све тиши, његови потчињени постајали су, напротив, све разговорљивији, веселији па, богами, и разузданији. На починак су отишли блажени и раздрагани. Сигуран сам да им те ноћи није ништа сметало, ни буве, ни смрад који допире одоздо из штала, ни сува прашина из сламе, ни крпе уместо покривача. Они који су имали нешто да убоду, учинили су то својски, од срца, па су се потом препустили слатком дремежу молећи бога да им на сан пошаље продужетак данашњег догађаја. Могу да замислим један такав сан. Као стоји он, сневач, крај кладенца у свежој гори, свуда око њега чисто и прозрано, пребели јагњићи се играју на ливади, вуге му на уво, само њему и само за њега, изводе вијугаву песму. Једном руком држи печену јагњећу плећку, врућу и сочну са моћом која капље низ подлактицу, друга му је закрчена топлом белом погачом. Једе и ужива. После, кад му је најслађе, долазе неке успаљене женске, кликћу и подврискују, чикају га и боцкају влатима траве, а он, сневач, на муци, не зна шта да уради, да ли да настави да крка вруће печење или да појури ону женскадију. Но лепши му је призор: Богдан у тежиновом мочилу, воденички камен му на трбуштини лежи, даждевњаци му гмижу по челу, белоушке му се завлаче у уши а крај носа му женка твора окотила три младунца.

Димитрије

Не волим врућину јер рутави Исидор тада иде бос, не чујем га кад дође до врата и немам времена да сакријем Прохоров крст. Кад је хладније, Исидор носи на чукљевитим ножурдама опанке од свињске коже, струже њима по поду, и тада сам у стању да, пре него што бане на врата, склоним под јастук ову ствар.

Откако завладаше ове жеге, стално сам на опрезу. Нисам комотан. Плашим се да ме једном не затекне како занесено пиљим у Прохорово резбарско дело. Не знам зашто од тога зазирем. Исидор је наглув и скоро мутав, а и кад би могао јасно и разговетно да говори, сумњам да би знао шта ја то у ствари гледам.

Читавих десет дана по Прохоровој смрти ја сам претраживао ливаду, тражећи у трави његово чувено распеће јер сам видео да га на мртвом Прохору нема. Слутио сам да је ту негде, на ливади, одбачено једним бесним хицем и да ћу га сигурно наћи само ако се потрудим.

Сада је овде у мојим рукама. Окрећем га и загледам. Хоћу ли то идући његовим складним линијама до Прохора да досегнем, да га прочитам у овом једином рукопису који је за собом оставио? Има ли те овде, Прохоре? Ако си три године из дана у дан дубио бритвицом ово тврдо дрво (брестово ли, јасеново, орахово, дудово, крушково, дреново), зар ниси неки траг о себи у њему за вечност укlesaо, помен неки, мисао, слутњу, тајну, псовку, радост, жудњу, патњу.

Крст је педу дугачак, пола педи широк. На његовој глаткој површини нема никаквих украса ни шара, и да није Христовог распетог тела, деловало би зачуђујуће

да је Прохор на његовој изради утрошио три целе године. Али тело божијег сина Исуса Назаретског израђено је са таквом пажњом (и љубављу?) да то запрепашћује. Збиља не претерујем кад кажем „запрепашћује“. Све је ту складно: глава, труп, удови; све је у савршеној сразмери, као да је Прохору неком волшебном силом и умећем пошло за руком да најлепшег мушкарца смањи до величине свога крста, да га одрвени и прикачи за њега. Оно што највише збуњује није само тачност сваког мишића, жиле, избочине и удубљења, него живот који као да струји испод глатке површине. Много пута сам на иконама и животописима виђао Христов лик, али ниједан не беше ни налик овом Прохоровом. Сви су они били некако женскасти или, што још горе, испијени, мршави, као лешеви исушени. Прохоров Христ је био нешто друго, нешто потпуно од тога различито: снажна људина, биковитна и силна. Његова глава није оклембешена, већ усправна и моћна, у његовим цртама и борама нема мемле, његово тело није руина из које је исхлапео живот.

Прохоров Христос је бог. Он се готово удобно сместио на крсту, удови су му пуни снаге, и чини се како би могао, кад год зажели, ишчупати клинце из својих дланова и табана, сићи одозго и протегнути се као да је устао из кревета након проспаване ноћи. Прохор дакле мисли како Христос није никаква жртва људске опачине и незахвалности, него је моћни, свемогући бог и човек у исти мах, који је добровољно пристао на прибијање на крст. Он је горостас који је надвисио људе и телом и духом, међу њима је надмоћан као див међу патуљцима, показујући им како су они само бедни извршиоци једне више воље.

У Прохоровом распећу открио сам и много чега другог. Христова глава је лепа, мужевна. Има мало повијен, орловски нос (као онај у Ариљу). Нема браде, лице му је обријано. Остали су мали бркови, тек овлаш усукани нагоре. На средини браде је јамица. Јагодице су широке, очи крупне, чело високо. Ариљски Христос такође је леп, али је буцмаст и женолик. Да није онога орловског носа, браде и бркова, личио би на девојку. Из тога бих могао закључити да је Прохор видео Христов лик у ариљској цркви, али је од њега узео само незнатно.

Но, оно што разликује Прохоровог Христа од осталих које сам видео, пре свега је тело. Парче тканине пребачено преко бедара са фино изведеним наборима као да је живо, као да ће сваког тренутка одлепшати и открити његову наготу. Чудно је то како се Прохор усудио на такву дрскост да тако снажно нагласи да је и Христос мушкарац и то онај од најобдаренијих. Огромна гужва потклубучје тканину на бедрима. У реду је. Прохор није хтео да свога Христа направи сиротим петлићем са мајушном жиркицом међу ногама, али је изгледа изгубио меру па је претерао у супротном правцу. Ако ћу да будем праведан, и сам бих се двоумио да сам којим случајем резбарио распеће. Ако бих се одлучио да створим Христа као снажног човека, не бих му више дугих мишићавих бутина могао изделати какву сићушну патрљицу, јер би то тек онда изгледало незграпно, па иако знам да Спасилац није дошао на свет да би гањао женске, ипак га не бих лишио прибора који би био достојан његовог тела.

Сада ми пада на памет Прохор, обешен, каквим сам га видео у зору онога јутра. Мантија му је била одсечена до пупка. Доле је био го, и ја сам могао да видим његове дуге, венама испреплетане ноге и његове спарушене гњати. Да ли услед вешања, или од чега другог, или просто што није била већа, Прохорова травчица се једва помаљала

из ђубе ретких коврцавих длака. Сумњам да ју је Прохор икад употребио за нешто друго до ли за питање. Можда је у почетку, док је био млад, понекад пред зору осећао да му стоји у гаћама као гладна зверка, али га је он већ успевао да умири силним постовима, бденијима и будаластим презиром према женама. А ето пред крај живота морао је да искашље свој свраб у грудима. На Христовом телу створио је Прохор све оно што није имао на свом. Христове груди су моћне, Прохорове тесне, утонуле: на Христу силна снага, кипте пуне мишице набрекле и бујне, у Прохора млигава сува кожа што виси са искривљених костију.

Све сам ово уочио много касније, кад сам могао с миром разгледати распеће. Тако нисам мислио у почетку. Говорио сам, док је радио: Погледајте, Прохор по свом лику и облику деље распеће. То распеће нико осим Прохора није имао могућности изближе да види. Одбојан и суревњив, какав је био, обесхрабривао је све радозналце који су га кришом мотрили са неколико корачаји растојања, правећи се да је тај поглед према крсту само пука случајност и ништа више. Запазили смо сви ми и тада да је крст веома леп, да је то дело необично вештог резбара, но заправо нико није знао: ако је леп, зашто је леп.

Прохор је очигледно био поносан на своје дело, а умео је то и да истакне. Никад се није раздвајао од њега, распеће га је стално куцкало по прсима, клатило се обешено о танку опуту око врата.

Артемије

По овој жези, сада, Лаушеви коњаници леже крај какве речице, мутне од скорих киша. Свукли су панцире. Изули опанке. Знојаве обојке опрала и извешали по жбуњу да се суше. И одела, и кошуље и гаће. Голи ђискају по води, скачу један другом на леђа, прскају се, лудирају. Коњи брсте лишће купине и откидају вршкове младих травки. Лауш се измакао од гомиле, заклонио се за стену, умочио је своје млохаво тело у воду, трља дланом испод воде убоје и отекине на задњици, што су ту избили као успомена на овај дуги пут проведен у тврдом седлу. Кувар на жару распоредио велику парчад меса а под пепелом у црепуљи тишти се пресан пшенични хлеб.

Али ипак, дуг, вијугав прашњави друм. Покуњени коњи, крмељиви, снуждени. Јахачи безвољни, трони, изједени смрдљивим знојем, утрнулих бутина, болних вратова. Врели метални калпаци на улепљеној коси. Прашина. Рубље на шавовима има густу смолу од прашине и зноја и ситних гњида што се онде коте. Кад приђу краљевом логору, биће то гомила безвољних преморених људи, а не гиздава колона орних коњаника за украс војске.

Макарије

Смешан сам сам себи. Залудно се излежавам овде на Кули, тобож као некакав болесник што се опоравља после тешке болести, а у ствари лењивац који никако да се накани да коракне из ове згодне хладовине на успару и врелину дана, у чемарну сиротињу манастира. Овде кркам и пијем, док ми манастир у долини обраста

аптовином и коврагом, гује се коте у његовим зидинама а паукови плету мрежу по светим сликама.

А опет, колико год ме гризе савест, толико сам склонији да попустим наговарању оних који ми саветују да останем овде док не прође опасност од Брзана.

Срећом, међу мојим људима нема ниједног који наваљује на мене да одемо одавде. Сви одреда су се лепо снашли. Излежавају се као вашци, ждери са облапорношћу која већ прелази сваку разумну меру и праве се, наравно, да су болесни.

Најчуднији од свих ми је Доротеј. Ништа није остало од његове ревности. Претворио се, готово преко ноћи, и сам у уображеног болесника што непокретно лежи у постељи и јечи од болова кад га неко гледа. Додуше, њему је особито пријатно. Њему храну доноси лично господарица Вратимља, Јелена, наша добра хранитељка.

Не, ја се овим што сам сада рекао никако не придружујем злобним гласинама које иначе свакодневно слушам. Таман посла. Не пада ми ни на крај памети да трљам нос једном за нас тако драгоценом човеку какав је Доротеј, само зато што около колају смутње и гадне гласине које потичу од покварењака и протува. Искуснији сам, а и паметнији, од Богдана који се усудио да Јелену почеше баш на томе месту, а женска је кожа фина и мека па је на додир његових храпавих шака и ноктију прокрварила, но не крвљу, него чистим жучем и отровом. Сад се сви спрдају с њим јер га је она прикупила, те весели Богдан поваздан врше драч и ситно глогиње.

Радије ћу трпети да ме моји потајно називају излапелим маторим кљусетом и бесловесним бипцем него што ћу запливати низ матицу њихове пакости против то двоје. Јер, тамо, не видим ништа добро.

Преостаје ми да се уздам у Доротејев разум. Једино ће га његова трезвеност (уколико је још има, а ваљда је има) спречити да се не ували у какву несрећу. У Јелену се не уздам. Она је жена. А у жене је, зна се, разум сличан мутном поточићу, дно му се не види иако је плитко, шта носи у свом вртложном клокоту не зна се, на први поглед је безопасан, а обале разваљује и односи.

Да ли се тај благи момак, тако чедан и безазлен, може одупрети титрајима женске пути, зар му се неће у једном тренутку завртети у глави од њезине близине, мириса нене коже, меког мазног гласа, њеног даха и пламсаја у њеним очима? Чиме да се заштити кад су против њега и његово и њено тело, те две младе звери које дрхте од страствене жеље за спајањем.

Господе, дај му снаге да отрпи. Улиј му је у данима његовог искушења, не дозволи да тај млади дечак потоне под налетом сопствене жудње.

Господе, призиви к себи ту несрећну жену, утоли у њој глад и пожуду, или је бар управи ка другом мушкарцу, али молим те, Свевишњи, само даље од њега, Доротеја, твога слуге. Јер шта ће бити са манастиром, светилиштем твојим, ако се после оног нечувеног дела Прохоровог и ово, још срамније, догоди? Опустите твој храм тада, нико више неће имати поштовања према томе месту, рећи ће смутљивци и

колебљивци: ето гнезда где је нечастиви поставио свој престо и отуд само грех упркос Богу оцу и Сину и светоме Духу чини.

Ако спојиш у блудно клупко Доротеја и Јелену, ништа неће остати више као брана паганству. Поново ће у овом грешном људском стаду, међу овим народом који је танушном пређом везан за Христа, а чворугавом павитином за Перуна, завладати закони шуме и дивљине. Христова реч ће утрнути. Намножиће се свакојако зло, охолост ће сменити благобојажљивост, а бес — кроткост. Неће бити страха од божијег суда.

Ако Доротеј посрне, посрнуће најбољи међу нама. Онај коме се верује више него свем нашем чтенију и бденију. Сачувај нам Доротеја од греха. Сачувај га за твоју цркву што твојом речју насељава душе овог простог света.

Богдан

Најзад сам дочекао да видим како се наша госпа пече на тихој ватри. На жалост, био сам ту само посматрач и није ми се дала прилика да мало процарам и притурим сувовине с стране. Изгледа да то није ни потребно.

Јутрос је госпа, као и обично, гиздава и налицкана, одшетала до одаје свога мезимца, носећи му тамо посуду са јелом. Ушла је и затекла празну просторију. Доротеј је био ишчезао.

Ђутећи о томе у почетку, покушала је да га пронађе горе у осталим одајама, но како је време одмицало, а он се није појављивао, око подне је морала неком да повери своје страховање. Глас о његовом нестанку брзо се проширио по Кули. Гледао сам задовољан, чак блажен, како узнемирени као осице претражују тврђаву. Пели су се и силазили, сударали се у пролазу, јурили тамо-амо рачунајући да им се пружи прилика да без много труда задуже господарицу тако згодном услугом која ће с њене стране бити запамћена и једном узвраћена. (То је он, верни и одани слуга што је онда нашао младог монаха.) На велико разочарање многих, о драгоценом лепојку није се ништа могло сазнати све док се однекуд није извукао (са сламом у коси, бунован, пијан и рашчупан) Мирчета Клибарих, војник. Кад је чуо ко се тражи, протегав се, зевнуо, широким дланом обрисао жвалава уста и промумлао једва разговетно да је Доротеј у свитање изашао на капију и пошао према долини. Мирчета је био одвећ прост да би искористио то што је једини знао да је монах отишао, али такав није био и Ивко Пљузго, познати набигуз и пришипетља, који је сместа одјурио Јелени и пренео јој вест. Од тога није имао неке нарочите користи јер је само повећао њену бригу, па ипак је доживео да га она овлаш дохвати за руку и да му каже нешто што нико од нас који смо се ту затекли није чуо.

Уживајући, гледао сам је како покушава да прикрије панику. Личила ми је на сушичавог болесника који се упиње да сакрије напад кашља што му у таласима навире из груди. Док је журно одлазила у своје одаје, пратио сам је погледом. Требало је да оде оним спорим гордим кораком, како иду господари; желела је, међутим, да отрчи као што то раде жене које су са бојишта тек примиле вест о погибији. Она је учинила и

једно и друго: до пола растојања је ишла дигнуте главе и лењог достојанственог корака, али је онда у њој нешто пукло, грунула је из ње бујица осећања, лице јој се згрчило, кораци се успаничили, и на вратима, која је гурнула оштрим ударцем длана, очајање је њоме овладало.

Оно што се у одаји даље дешавало, нисам видео. Нисам чуо никакав шум. Ипак знам да се баčila на кревет, зарила лице у јастук и бризнула у плач. Не знам шта би жена, иначе, могла друго да учини.

Кад се за тренутак, у сумрак, помолила на врата чувши да се Доротеј вратио са пуном корпом трава, очи су јој биле црвене, од плача свакако. Да је толико не мрзим, била би ми у том тренутку чак и лепа: меки осмејак који јој је озарио лице, светлуцање влажних беоњача, мала округла брада што једва приметно подрхтава.

Макарије

Та жена претерује. Дошла је код мене, уплахирана и испуњена немиром. Рекла ми је без околишања да јој се не свиђа што Доротеј излази из тврђаве. Баш тако. Не сме, вели, у будуће напоље јер долази Брзан, сваки час може бити овде. Напољу је опасно. Ја, као његов игуман, морам му то забранити. Рекао сам јој да он излази по сопственој вољи, да доле по долини прикупља биље баш за рат јер очекује да ће бити много рањених којима само тако, помоћу мелема, може помоћи, да не излази просто из неког ината, да би правио неприлике и пометњу. Све сам то изговорио лагано, мирно, настојећи да је разумим. „А, ако га ухвате разбојници?“, питала је.

Тешко је са женама. Срећа је за мене што сам читав свој век провео иза дебелих зидина манастира па нисам морао да се борим против чудних слутњи и дивљих ветрова који колају женском душом, нити сам морао да слушам из дана у дан њихове устрептале приче, болне исповести и сумануте сањарије. Кроз њихове главе непрекидно тумарају избезумљене сенке, видик им је таман и назубљен страшним, злослутним кланцима и гребенима. Шта бих могао да кажем овој жени у којој је порасло и разбујало се попут корова ово грешно осећање? „Зашто би се разбојници петљали око неког сиротог калуђера?“, одвратио сам. Рекао сам „сиротог калуђера“. Отворила је уста, видели су јој се горњи зуби, бели и једнаки, затим их је затворила.

У левом углу усана који се мало повукао надоле заиграо је једва приметан грч, а онда је нестало. Схватила је на шта циљам. Било јој је јасно да знам за њену грешну страст, да је не одобравам, али и да се уздржавам од грубости, поштујући гостопримство које ми указује.

Јасноћа збрке. Нико није видео излаз, нико га није особито ревносно ни тражио. Могао сам, рецимо, заоштрити ствари напоменувши јој да је Доротеј бежао из тврђаве од њене грешне насртљивости, у жељи да не окаља свој завет. Али шта бих тиме постигао? Бујицу суза, осветољубивост рањене женке. Само то. Рекла би да сам ја грозни немоћни старкеља у чијем телу одавно нема плама и чија се крв претворила у мутну сурутку. Све би се то скршило на мојим јадним погрбљеним раменима, док би све друго остало исто — она би и дале обилазила око свог непредузимљивог петлића,

распаљена жељом, у нади да ће његов отпор једном попустити. Зато сам то прећутао, одложио и забашурио. Знао сам да ће доцније бити све теже, па ипак.

Артемије

Кад сам му изложио своје мисли како би требало бранити Кулу, Василије ми је одвратио да би најпаветније за мене било да гледам своја посла и да не турам нос онде где ми није место. Ми смо монаси, рекао је. Наше је да се молимо богу за војнике, јер они ће, каже, бити заузети другим пословима па неће лично моћи да му се обраћају колико је потребно. Они ће радити, каже, свој посао, тући ће се са разбојницима, а ми ћемо клечати овде, у својим одајама, и молити бога да им подари ратну срећу. У реду је то, знам ја да нећу изаћи на бедем овако кљаст и скврчен, а и да сам способнији, неприлично би било за једног калуђера да јури унаоколо у широкој црној мантији и да витла изнад главе тешким мачем за две руке. Била би то ружна слика, увредила би свуд присутно божије око. Какав је то луди, разуларени монах који се лаћа мача уместо да сагне главу пред распећем? Добро, али зар немам право да кажем ако ми се нешто не допада?

После сам схватио да сам изабрао погрешног саговорника јер тај стари пањ није разумео ни једне једине речи од свега онога што сам му говорио.

А говорио сам како Дадара лоше распоређује војску и убојне направе на бедемима.

Северни бедем је сазидан на самој ивици стрме литице и готово му је немогуће прићи. Ипак је ту Дадара распоредио двадесет стрелаца и поставио пет каната са обланицама, што је мени изгледало као залудно расипање и оно мало снага којима је располагао.

На супротном, јужном бедему, који је и најнижи а и са равницом покривеном ситним чечарјем, испред, распоредио је свега десетак људи, без икаквих направа.

На западном бедему, на којем је и капија с две куле, поставио је главне снаге: двадесет копљаника, десет стрелаца и седам каната са обланицама.

На источном бедему поставио је осам стрелаца, коњушаре, соколаре и псаре, слуге наоружане дугим моткама на чијим је врховима било разноврсних сечива — српова, коса, будака, мотика, косијера, трнокопа, кривих брадви, кукача, и чега све не. Тридесет коњаника оставио је у резерви.

Тако је он поступио са деведесет и осам војника (четрдесет и четири стрелца, двадесет и четири копљаника и тридесет коњаника) и са дванаест слугу које је одвојио од свакодневних домаћих послова.

Све би то било у реду кад би Брзанов напад ишао преко северног бедема. Кад би тај био толико луд да пошаље људе уз најстримију литицу. Дадара би га онда стварно самлео, било би му довољно да на разбојнике што се веру уз стрму стenu изручи одозго

канате са облацима и да их као метлом обрише. Можда Дадара рачуна на лукавство, да превари Брзана баш на тај начин што ће овај покушати да га надмудри. Значи, прочитати Брзанове мисли: најлошије брањен бедем биће онај који изгледа најнеосвојивији, а напротив, бедем који изгледа слаб и низак биће начичкан војницима као шипак зрневљем. Литица јесте стрма, али вешти пењачи могу је савладати. У глуво доба ноћи, онда кад се нико не нада, послаће двојицу својих најхрабријих и највештијих људи да у расеклине на стенема углављују клинове од дренавог дрвета. Једне ноћи допола, друге отпола. Треће ноћи поставиће њих двојица лестве од конопца са дрвеним пречагама од једног до другог клина. Напад ће почети тек четврте ноћи и то тихо: најпре ће један по један Брзанов војник лагано и бешумно савлађивати висину, пењући се уз постављене лестве. Први који се горе испењу ућуткаће два-три стражара који ће спавати на својим местима, не слутећи да би се неко туда могао попети.

У зору сви ће бити горе на северном бедему и напад, силовит и изненадан, грунуће на дремљиву Дадарину војску. Поклаће све живо. Опљачкати и попалити.

Изгледа да Дадара не познаје довољно Брзана па га прецењује.

Ко је у ствари тај Андрија Ковалић звани Брзан?

О њему знам понешто из многих прича које круже у народу и мада је то све тако расуто и неповезано, несигурно и штуро, покушаћу да у овом казивању саставим парчад у разложну целину.

По једнима је Брзан одбегли меропх неког манастира из Хвосна. По другима он је служио у коњици краља Драгутина. Сви се слажу да се одметнуо због тога што се испоставило да је богумил. Кажу и то да су га (калуђери или краљеви људи) неколико пута каштиговали хотећи да му из главе истерају ту јеретичку опачину, али се он није дао променити. Остајао је упоран и после страшних мука на које су га стављали. Неки чак са дивљењем говоре о његовој постојаности. Ако је то збиља тачно да се тако храбро држао, ја мислим да он то свакако није радио због саме вере, него зато што је у њему врло неки унутрашњи бес, заошијани, зацепљени инат и пркос.

Одметнуо се од државе и отишао у Усору и тамо међу богумилима нашао неколико следбеника са којима је почео војну против два рашка краља. Читавих двадесет година он се одржавао, некад силан и моћан, некад таворећи у беди. Неколико пута су рашке војске сатирале до задњег човека његове одреде, али њега никада нису могле ухватити. После пораза би се притајио у каквој чести или пећини, живећи као и свака друга шумска звер, па кад би потере отишле не обавивши посао, опет би изашао из свога легла, цуњао неко време по шуми док око себе не би окупио нове људе. Таквих је увек било. Себри и меропси који су починили неки злочин, плашећи се казне, бежали су преко Дрине под Брзаново окриље. Било је и оних који су, гоњени својом зликовачком страшћу, напуштали миран живот у породичном кругу и одлазили у потрагу за сваковрсним узбуђењима и пустиловинама.

Кад би ојачао, поново би прелазио Дрину, упадао у питоме жупе и богата села, убијајући, силујући и пљачкајући. Није односио злато, накит, драго камење, скупоцене

тканине и украшено оружје. За њега су то биле бескорисне дрангулије које су измислили лукави Грци да би преко тих трица и кучина, тога шареног смећа, држали шапу над српским земљама. У томе су их, како је говорио Брзан, штедро подржавале домаће продане душе, гиздавци и млакоње, скоројевићи што се на Грке угледају већ толико у томе претерујући, као да немају сопственог мозга. Нарочито је био огорчен на краља Милутина, помињући како се овај у двору у Скопљу потпуно окружио грчким чиновницима и да је тамо сасвим завео грчке обичаје.

Што год је заударало на Грке (како је имао обичај да каже) он би беспштедно уништавао. Радио је то јавно, нарочито се трудећи да сви виде како и колико се он гнуша над тим грчким смрадом и талогом. Наредио би да се на каквој пољани окупи народ из краја у који је тек упао, да направи круг око ватре, где би он лично својом руком на распаљену ломачу бацао одела, кројена по грчком узору, која је пре тога скинуо са неке властелинске породице, одоре свештеника, црквене предмете, књиге, нарочито књиге, драгуље и златан новац, златом опточено оружје. Речју — све.

Тај слепи бес против „рашких изрода“, „који су се продали Грцима“ учинио је Брзана човеком без мере. Њега није водио здрав разум него мржња. Његов циљ је био разарање и само разарање, па је то рашким краљевима олакшавало рат са њим. Водећи своје људе увек на најопаснија места, не служећи се никаквим замкама и ступицама, он је једноставно доносио главе својих људи на послужавнику. Као да је скупљао сав олош рашких шума око себе само зато да би га у погодном моменту довео под мачеве рашке војске. Њему није било стало ни до какве победе, опијала га је врева боја и сласт уништавана и сигурно би био веома несрећан кад више не би имао против кога да се бије и шта да уништава.

Па ипак уживао је он некакав особит углед међу сиротињом, која је и сама мрзела своје похлепне господаре и сјај њихових гиздавних одора.

Док су имућни људи говорили како је Брзан луд и како је посвојче нечастивог који му је давно, још у детињству, забио очњаке у врат и сркнуо мало крви отровавши му је при том својом пљувачком, дотле је сиротиња терала своје, измишљајући будаласте ствари: да је Брзан просто неуништив, да га не бије ни мач, ни стрела, ни копље, ништа што је људска рука створила, па ако икад и погине, погинуће само од грома. Кад лети загрми, говоре они како свети Илија води још једну битку са Брзаном, светац га са небеса гађа пламеним стрелама, а Брзан га варака бежећи кроз грмље.

Дадара

Он је овде!

На падинама Градине гори засеок Брежина. Неколико кућа збијених око Сушачке косе плануло је пред зору, у прво свитање.

Он је то лепо израчунао. Кад се пробудимо, видећемо где на истоку, тачно испод места изласка сунца, пламте кривињаре брежанских себара. У тврђави ће избити пометња, па ћуја наредити групи коњаника да одгалопира преко долине ради

извиђања. Група ће ударити преко поља, кроз топољак, на Синђин газ, и ту ће је с друге стране воде, баш кад буде из ње излазила, дочекати његови стрелци, скривени у врбовом густошћу. Нико се од мојих неће извући. Посада тврђаве ће бити преполовљена. Они који су остали биће потресени судбином својих другова, најмалодушнији ће искористити прву погодну прилику да се разбеже.

Ето шта је смислио лукави разбојнички вођа, стрвинар Андрија Ковчалић звани Брзан.

Продужио сам мирно. Трудио сам се да покажем својим људима како сам потпуно равнодушан према ономе што се догађа. Неког младића, новајлију међу стрелцима, захватила је паника кад је видео како његово родно село нестаје у пожару. Наредио сам да га одмах одведу и затворе да не би уносио немир и страх међу остале.

Па ипак догодило се нешто што ме је натерало да одступим од својих замисли.

Доротеј је поново био изашао из тврђаве. Устао је пре свитања и отишао ваљда да трага, као и обично, за биљем. Тај расејани момак сигурно није ни приметио пожар у Брежини, а биће најпре да тада село није ни горело.

Ни рат, ни Брзан, ни Јеленина љутња, ништа се њега није тицало. Иде он околу попут каквог месечара и не опажа ништа осим биља. Све ми се чини да би он, занесен и одсутан, каквим га је бог створио, сред какве битке, не осврћући се на лом и кркљанац око себе, наставио да тумара по ливади, погледа прикованог за траву и да тражи бели слез, коњски босиок, дивљи сирак, млечнику, да вади корен коприве и све друго, сав онај сијасет тих биљчица.

Јелена је, разуме се, затражила да одмах одвојим групу коњаника и да је пошаљем за њим.

Постаје ми из дана у дан све природније што је она, од толико мушкараца, баш њега одабрала. Па они су тако слични. Обоје су као са неког другог света, чудни, необични, као да на земљу не стају, него лебде изнад ње, слични сенкама.

Она сада од мене тражи да одвојим десетак најбољих људи да крену у потрагу за њеним несташком, и то баш онда када ми је сваки човек потребан. Морам да извојим једино обучене људе овде, да их пошаљем у сигурну погибију само зато што је тај усијани ветрогоња изашао у шетњу и поред свих забрана и упозорења да то не чини. То је да човек излуди!

Рекао сам јој, што сам могао смиреније, да је опасно слати слаб одред јер су сви околни шумарци пуни разбојника, да Брзан то и хоће, да нас туче по извојеним групицама ван зидина Куле, да смо ми једино јаки ако што дуже издржимо без губитака, јер време ради за нас а против њега. Доротеју разбојници неће ништа јер су и они хришћани: иако богумили, ипак се не усуђују да посегну за главом једног монаха, нарочито ако је тај прост и у просте хаљине одевен. Ако су незнабошци и староверци, опет му неће нашкодити, јер зашто би губили време око неког безазленог калуђерчића који плеви травке по ливади. Намерно сам говорио о њему са омаловажавањем, делом

зато да је умирим али више због тога што су ми обоје већ прешли преко главе. Нарочито ми се у овом тренутку чинила неподношљива та њена заслепљеност оним блесавим мантијашем.

Но то није помогло. Напротив. Она се ражестила. Црвенило јој је ударило у лице. Говорила је како она неће дозволити да добротвора њеног дома, човека који јој је спасао мужа од смрти, кољу ти дивљаци, а да њена војска седи овде у безбедности иза дебелих зидова и да одбија да било шта учини како би га спасла.

Нисам имао другог излаза. Морао сам попустити. Послао сам петорицу коњаника да тог калуђера нађу и доведу натраг у Кулу. Знао сам да их шаљем у смрт. Одабрао сам старе војнике: Ратка Чигру, Милију Вугу, Кустуру, Петра Мрса и Мркојла Пиогуза. Гледао сам их док послушно седлају коње, припасују оружје, узјахују и излазе на капију. Присећао сам се свих битака у којима смо били заједно и грло се стезало при помисли да их живе никада више нећу видети.

Макарије

Оно што се јутро догодило божија је казна. Сручила се на нас жестоко. Страшан приказ који нам је разорио зенице.

Нико ме не може убедити да је то случај, или несрећа што се дешава нехотице, јер знам пут којим је ова ужасна слика божијег гнева допрла до нас.

Пред капијом је освануло пет коња натоварених корпама од прућа. Кад су коње увели у двориште, препознали су и животиње и опрему — све је припадало Кули. Скинули су корпе. Отворили. у њима су била исечена тела оне петорице што су јуче послани да нађу Доротеја. Не претерујем: исечена, као што се сече брав, само не онако пажљиво и чисто. Делови удова, крпе, дроб, поломљено оружје, крвава, здрузгана гомила људског меса. Недостајале су главе и срца. Главe и срца! Боже мој, какве си ти то људе настанио на овај свет! Зар је ово могуће?

Кажем: ово је казна.

Да није она грешна жена спопала својом разблудном страшћу оног недужног младића, он не би у бекству од њене похоте излазио из тврђаве, да није изашао, она не би послала ову петорицу несрећника у разбојничке руке.

Кад је угледала корпе са месом својих војника, прво је упитала, смртно бледа, да ли је ту и Доротејево тело. Нико јој није одговорио. Сви су стајали непомици и ужаснути. Она је поново питала. Поново су ћутали. Онда су се нашла двојица међу окупљеном гомилом којима је било стало да се истакну пред господарицом у том тешком часу. Засукали су рукаве до лаката и почели да претурају по корпама тражећи ваљда неки доказ о томе да ли је или није Доротеј међу искасапљеним војницима.

Нисам то могао да поднесем. Отишао сам.

Касније су ми причали да је она стајала све време док су он двојица претраживала корпе, вадили комаде и ређали их на платну. Тек кад се уверила да Доротеј није међу мртвима, повукла се у своје одаје. Говорили су да је била умирена, чак спокојна. А Никанор каже да је приметио њен кратак смешак, но ја му то не верујем. То би било сувише чудовишно.

Богдан

Склопила је очи и прошаптала:

„Да ли је ту Доротеј?“

После је то изговорила гласно, да је сви чују.

Псар Јован Кребуља и шталар Јаков Босиљчић, та два ништака, наставили су да ваде крвавим шакама комаде људског мяса и да их ређају по тежиновом платну. Радили су то сасвим смирено, као и сваки други посао. Нико осим њих троје није дуго издржао. И најтврђи су морали да побегну одатле при погледу на хрпу мяса у усиреној крви.

Посматрао сам луде избезумљене од страха, згађене и растројене како посрћу и повраћају, чуо сам лелек жена и вриштање деце. Но њих троје су остали доле у доњем дворишту, све док она двојица нису распоредили тела према остацима одећа. Саставили су пет крвавих безглавих лешина. Тада је Јелена отишла, а Кребуља и Јаков су наставили да поправљају свој стравични рад. Трудиле су се да све испадне уредно и без грешке, да оно што је некад припадало Чигури не прикалеме Вуги или Кустури. Чуо сам како се гласно договарају, учинило ми се чак и да се препиру око неког стопала, један је тврдио како је то део Пиогузове ноге а други да је припадало Петру Мрсу.

После су изнели неколико ведрца воде и плуснули по искомаданим лешевима, не баш нарочито вешто састављеним.

Дадара

Изблиза сам осмотрио своје противнике.

Наишли су у чопору у дугим масним овчијим кожусима, са чупавим медвеђим шубарама на главама, прљави и брадати. Смерали су, ваљда, да тим изгледом и касапљењем оне петорице направе утисак.

Држећи се ипак подаље, ван домашаја стрела, кретали су се, час лево час десно, но не и напред преко линије на коју би могле пасти наше стреле кад би се до крајњих граница напели лукови. Дерали су се и псовали, трабуњали којешта и претили, али се видело да подозриво испод ока мотре на празне зупчасте бедеме, да се ишчуђавају што се нико на њима не појављује.

Наредио сам да се прекине сваки покрет у Кули. Да влада потпуна тишина. Намеравао сам да их збуним.

Мислио сам овако: ако се ниједан од мојих људи не помоли на бедему и ако никакав звук с ове стране до њих не допре, учиниће се тим дивљацима ова Кула као уклета. Начичкана зупцима и кулама у суровом камењару изгледаће им аветињски, па ће их полако, што време више буде одмицало, све више нагризати страх од непознатог. Питаће се: ко су ти људи што тако мирно гледају нашу страшну подивљалу гомилу и тако нехајно слушају нашу дреку. Колико их је, како су наоружани? Хоће ли изненада отворити капију и покуљати отуд на нас?

Ја волим да та неизвесност мучи њих, а не мене.

И збиља, после неког времена њихова ларма се утиша. Почеше да ћуле уши и да ослушкују. Мрмљали су нешто, шапутали један другом на уво, показивали рукама на бедеме и куле. Загризли су дакле.

Оно што ми је било најдраже, више од њихове поколебаности, јесте то што је њихов вођа Брзан изгубио стрпљење. Размакли су се да га пропусте и он је изашао напред на чистину, но наравно ван домашаја наших стрела. За затуцану руљу његових следбеника био је то јасан доказ вођине смелости и презира према нама. Шеткао се онде, са рукама на задњици, гледао искоса Кулу, ћутао и пљуцкао. Онда је стао, окренуо се према нама, дигао руку да утиша грају која се поново дигла, овај пут као дивљење према његовој храбрости. Кад је завладала тишина, довикнуо нам је крештавим гласом да ће нас све побити ако се сместа не предамо. Онима који до смираја положе оружје, поштедеће, вели, живот. Највише ме је зачудио тај његов глас. Онако шкрипав и танак гласић у онаквој људескари човек никад не би очекивао. Штета је што сам одлучио да ћутим и што сам већ издао наређења да се никакав шум са наше стране не чује, иначе бих позвао Ђурђевића, ону лудовину са гласином као из каце, и рекао му шта ће да им одговори. Кад би тај рикнуо, заглуноу би оне серце доле. Направио би Брзана смешним.

Димитрије

Човек не може да се скраси од свих тих ушљивих главосеча што се смуцају по свету. Таман почнем нешто да мислим, или боље да кажем: таман ми се мисли сјате око неког згодног места, кад изненада споља бане звекет и дрека. То су се судариле две крвожедне гомиле, решене да једна другу истребе.

Морам затим да напрежем слух не бих ли чуо све, па и кад замре бука и продужи се у тихо стењање и цвиљење, не могу да се вратим свом спокојству, тад ме мучи радозналост, хтео бих да сазнам ко је победио, а ко изгубио, колико је мртвих, колико рањених.

Тешко ми је, кажем, да нађем мало спокоја, некоји од збрке и сулудог метежа откинути делић времена да бих у мислима наставио дружбу са својим сенкама. Тек што ми се Прохор појави у мислима, кошчат и незграпан, смешан и загонетан,

одједном однекуд рупи халабука попут камена кад падне у мирну воду, устумара и изломи слику, остане само за тренутак нејасна мрља преломљена круговима, затим и она ишчезне, болна оштрица, зрак што реже као бријач, блесне ми пред очима, и ја сам поново овде, будан, очајан, стешњен у камене зидове сличан корњачи коју су изврнули на леђа обесни дрипци и дугим трновима стали да боду њезине меке удове.

Да би колебљива и непостојана мисао могла да опстоји у човеку, да се зачне и почне расти, потребан је мир, оно гњило млако чиљење времена, она тишина што се растаче у стварима. На гунгули и вреви она не живи, ту страда као крхка стабљичица у олуји.

Артемије

Срећом ти разбојници су будале. Да је јужни бедем напала обучена војска под трезвеним вођством, ми се не бисмо данас башкарили овде у усхићењу јучерашње победе. Главе би нам лежале под догоретинама греда и међу рушевинама. Но разбојници су напали без реда, очигледно ненавикли на овакву врсту рата. Хрлили су у чопору, верући се као помахнитали уз незграпно склепане лестве од јасикових облица. Дадара је наредио неколицини снажних момака да из заклона, не помаљајући се на бедему, дугим чакљама закачињу врхове лестви и да их отискују на његов знак. Прибрано и хладно он је чекао да се лестве напуне разбојницима до врха, а онда је одозго са десне куле на јужном бедему давао знак помоћу прстију кад ће који момак да гурне. Ниједног човека није изложио. То се показало као веома мудро. Киша њихових разбојничких стрела пљуштала је у празно по зупцима бедема, чвркала о камен и падала натраг затупљених врхова не пустивши ни кап наше крви.

Када је Брзанов напад престао, избројали смо његове губитке. На каменитом тлу испод бедема лежала је прснутих лобања и поломљених удова десетина његових људи. Остали који су имали срећу да се при паду дочекају на ноге одвукли су се у жбуње, храмљући.

Битка је била добијена, али не због тих неколико побијених нападача, него што нам је то пошло за руком а да се много не напрегнемо. Нисмо показали чиме располажемо, код наших напријатеља остала је и даље нерешена загонетка: ко смо ми, какви смо, шта намеравамо.

Разбојника је као плеве. Дошли су ту и ту остају, само ће сада радити и сами паметније. Следећи пут биће теже.

Дадара

Једини монах који зна да броји и да рачуна је Димитрије. Решио сам да искористим ум те грбаве сподобе. Отишао сам код њега у одају где лежи болестан и покушао да га наговорим да ми помогне. Молио сам га да се испење на осматрачницу у кубе највећег торња и да одатле изброји разбојнике. Он се узјогунио, говорећи да је болестан толико да га ноге уопште не држе. Жалио се на вртоглавицу, на грчеве у

трбуху и пробаде у крстима. Знао сам да лаже. Није ишло да му пребацујем како је незахвалан. С муком сам се уздржао да их све одреда, све те лењивце у мантијама, не испујем на пасје обојке. Већ ми је дојадило да их гледам како се ту по цели боговетни дан лињају, дремају и клопају док неки други за њих потура главу под разбојничке секире.

Бесан и огорчен отишао сам Макарију и испричао му како ми је његов монах одбио молбу. Кад је дошао ред на њега да одговори, старац се закашљао. Чинило ми се да матори лисац с тим напрасним кашљем хоће да начини мало простора за себе како би остао на средокраћи између мене и грба. Покушава нешто згодно да смисли. Кад је најзад престао са тим усиљеним кашљуцањем, које ми је до те мере ишло на живце да сам све време стезао зубе како ми из уста не би излетела некаква гадна псовка, Макарије је дубоко уздахнуо и рекао да ће свакако видети може ли Димитрије изићи на ту осматрачницу, то јест ако му буде боље.

Ето тако. Ако му буде боље! Врана врани очи не вади.

Димитрије

Да бројим разбојнике?!

Да чучим на врху Куле и да зверам по пределу? Да пратим шта се догађа иза жбуња, па кад мене каква дрипчина у кожуху, да рецнем црту; кад се иза грма искези брадата њушка, ја поново.

Она руњава војничина (боже, како мрзим тог клипана) намерава да ме насади на врх Куле као квочку на јаја, да онде седим и да одозго пратим шта раде разбојници, да бројим живе, мртве и рањене и да све то бележим. Дошло је последње време. Лепа дужност за писмена човека.

Наравно, одбио сам га глатко, изговарајући се да сам болестан, а могао сам наћи други разлог: да је недолично употребљавати перо у службу мача, да сам ја пером приписивао Свето писмо, Реч божију, реч о миру, братству, благи, љубави, да ће се перо оскрнавити обележим ли њиме главу човека над којим ће блеснути крвожедна секира.

Свеједно, он би ионако послао Макарија да ме убеди. Овоме пак нисам могао причати све те ствари о перу, лукви маторко би зачас смислио нешто исто тако подесно, навео би нешто из Старог завета, па бих ипак након расправе и надмудривања морао напустити свој топли брлог ради тога бројања.

У реду, рекао сам, чим се појавио старац на вратима, знао сам како ће све испасти. Нисам могао да гледам како се пренемаже. Више волим да останем пет дана и пет ноћи, без смене, на врху какве куле него један једини трен да гледам овога кењавца како дрхтури од старачке изнемоћалости и како, шкрипећи док дише, држи проповеди о братству међу људима, о узајамној потпори о ослањању човека на човека.

Попео сам се горе. Сместио сам се у тесном промајном собичку са отвореним прозорчићима на све четири стране. Не верујем да су разбојници много хајали што их одозго мотри моје избечено око и што их старим караксалом уписујем у парче избељене зечије коже. Они су радили своје некако одвећ комотно, чак понижавајуће комотно, као да ми не постојимо овде у Кули. Секли су у подножју брда танке дуге јасике, окресивали им гране и гулили кору. После сам закључио да праве много лестава и да ће њихов следећи напад бити неупоредиво жешћи. Било их је веома тешко избројати. Многи су се кретали по целом пределу, били су час овде час онде, а многи се нису ни помаљали из густиша. Осим њих у целом Вратимљу нико се није мицао. Где је тај народ?

Артемије

Синоћ смо нас неколицина заподенули расправу о томе шта се могло догодити Доротеју ако су га разбојници ухватили. Неки тврде како је Брзан наредио да га сместа погубе јер га је намах спопало беснило чим је чуо то грчко име Доротеј, које му шкрипа у ушима и натерује га да зелени од јада. А и мантију скројену по грчком узору није могао да поднесе.

Ја нисам мислио тако. Најпре, Доротеј је обичан монах, обучен у стару извешталу ризу. Нема на њему ни трунке сјаја и гизделинске кићености. Његово лице је благо, меких црта, делује чедно и недужно. То лице нема у себи ратничке суровости која се Брзану свиђа, али ни грчке притворности и лукавости коју он не подноси.

У тренутку кад су га ухватили, он је вероватно брао цветове камилице, ослушкивао зујање пчела или је просто лежао потрбушке и посматрао мраве у трави. Можда је лежао на леђима с длановима под потиљком и гледао вунасте облаке, држећи међу зубима влат. На његовом лицу нису видели страх. Гледао их је својим плавим очима питомо и кротко попут каквог детета, равно у очи, ни дрско ни плашљиво, помало радознало, и то је све. Пошао је мирно онамо камо су му рекли, не питајући ништа, не правдајући се, одговарајући само кад је питан. Зашто би га онда убијали?

Димитрије

Видео сам Доротеја.

На пропланку међу чечарјем где су изнели рањенике, угледао сам у сумрак неког човека у тамној ризи. У почетку нисам схватио да је то у ствари Доротеј. Тек ујутро обратио сам на то место нарочиту пажњу. Поново се указао. Ишао је од једног до другог рањеника, то се јасно видело одозго из моје осматрачнице, и стављао им мелеме на ране. Није било никакве сумње: био је то он, његова жута грива, високи усправни стас, ход.

Мораћу то да прећутим. Пре или касније неко ће га други видети. Ако се истина не може забашурити, ако је већ не могу спречити да дође разјапљених чељусти по још

једног човека, нећу бити барем ја тај који ће јој помоћи да се породи. Нека сама побалега своју нечист на ово ђубриште. Ја не учествујем. Нећу против јединог човека који овде нешто вреди.

Богдан

Дошао ми је Алексије Јевтић, псар, и рекао шапатам, да нико не чује, како је у шумарку према Белој коси смотрио за тренутак монаха Доротеја. Каже, у једном даху, псар Алексије да Доротеј лечи од рана задобијених у боју против нас. Опоравља. Крпи.

Вест је вредела педесет златника, а ја сам ето из кесе извадио само пет и дао му их. Обећао је да ће ћутати.

Отићи ћу госпи. Пресамитићу се као покајник. Гледаћу скрушено пред ноге. Рећи ћу јој да се не брине, да је видар њенога мужа здрав и жив, да му је пријатно. Ради свој посао. Ставља своје чудотворне мелеме на отворене ране.

Како ли ће само рикнути моја лепа кошутица. Како ли ће у болу размахнути својим дугим косама.

Не, нећу тако. Цедићу је полако, натенане. Рећи ћу: жив је и здрав Доротеј, а сасвим овлаш поменућу јој како се труди око Брзанових људи и како то ради са вољом.

Како ће клонути њена прекрасна главица. Као покошена травка. Како ће је сузе облити. Паника. Сид.

Волела је издајника.

Никанор

Вест о Доротејевој издаји проширила се Кулом као куга. Сви су се окренули против нас монаха. Кажу да се бадава излежавамо док војска крвари и штити наше лење гузице, да нешто тобож метанишемо и чатимо, док други за нас ринтају, да се залажемо за неку једнакост међу људима не разликујући добре од злих, да помажемо и непријатеље као и пријатеље, смућујемо бистри ум људи лажним причама и лицемерјем. Неки су почели отворено говорити како би најбоље било да отворе капију Куле и да нас пошаљу Брзану на издржавање и бригу, заједно са нашим молитвама које ионако ничему не служе. Тамо ћемо бити заједно са братом својим траваром Доротејем. Нико од нас се не усуђује да се супротстави кивној руљи. Шта ту помажу речи? Рећи ће нам: ви само то и умете, да причате, причате, причате; све сте у стању да оправдате, за вас нема кривих, сви су добри, само се у неке увукао нечастиви кога истерујете молитвама. Кад почне бука, разум се повлачи.

Артемије

Брзан је напао у току ноћи јужни бедем. Лила је досадна киша, магла се већ у предвечерје била дигла из долине и прекрила читав хрбат Лаушевог брега.

Била је дакле мркла ноћ, али срећом наши стражари су били будни. Неко од њих је чуо шум корака по кршу и отискивање каменица. Мрак је очигледно отежавао посао нападачима, кретали су се насумице у тмини и никако им није полазило за руком да се бешумно приближе бедему.

Зачас је Дадара био пробуђен, тишином ноћи је урликнуо звук рога, поскакали су на ноге буновни војници. Згомилали се уз степенице на бедем, сударали су се у мраку, галамили, звекетали оружјем. Једном речју, настала је неописива гужва коју су нарочито повећали млади војници.

Овога пута није ишло оно са чакљама, није се више могла поновити Дадарина смицалица, просто зато што се ништа није видело па ни врхови лестава прислоњени на руб бедема. Тако су разбојници долазили одоздо уз лестве, а да их наши не приметите, све док се њихови густе обриси не би пресуљали преко ивице назубљеног зида и док не би, дивљачки вриштећи, насрнули са подигнутим секирама.

Настало је гушање. Нападаци су навирали преко бедема, али не могавши да се снађу у мраку и не познајући ширину бедема често су чинили искорак сувише и падали у празно на плочник доњег дворишта. То је потрајало. Онда је напад спласнуо.

Кад је свануло, могли смо да видимо исход ноћне битке.

Призор је био стравичан. Свуда по поплочаном доњем дворишту лежале су крваве лешине и њихових и наших. Неки су их пребројавали, али ја не знам тачан број погинулих пошто сам побегао у своју одају док мртваце не уклоне одатле.

Тек данас сам схватио да је рат ужасан, да у њему нема никакве лепоте како сам до сада мислио. Ваљда сам завидео свим оним снажним, здравим мушкарчинама што су у панцирима узјаживали на бојне коње. Да сам и сам био снажан или макар обичан човек, да ме Свевишњи није овако унаказио још у мајчиној утроби, вероватно би моје занимање за војску и моје дивљење према војницима и њиховим ратним пустиловинама било мање.

Сад знам да су моје сулуде чежње биле богохулне, да није смрт, коју војске и ратници расејавају по свету, оно чему треба приклонити главу.

Богдан

Она се разведрила кад сам рекао да је жив. Ведрина јој није спласла ни кад сам додао и оно друго.

Дадара

Да, знам, била је то моја грешка. Допустио сам да ме Брзан изненади. Да будем искрен: никад ми није пало на памет да би он могао напасти ноћу, поготово не по таквом мраку. Нисам могао да верујем да му је тако мало стало до живота његових људи. Збиља, он их је послао, сасвим равнодушно, у погибију.

Да сам то предвидео, могао сам проћи без губитака. Требало је само да осветлим бедем у тренутку напада и да их затим по светлу тучем до ногу, а да сам не изложим своје људе погибији. Није то било тешко. Могао сам горе на куле поставити нарамке суве сламе, грања и ситних дрва. Али шта сада вреди јадиковати, оних десетак људи које сам изгубио ионако више не могу оживети.

Да ли ће Брзан поново покушати са ноћним нападом?

Можда хоће. Држаће нас будне до исцрпљености.

Ја сам за сваки случај наредио да се поставе нарамци сламе и дрва на обе куле јужног бедема. Богдан се наравно одмах умешао.

Богдан

Она се затворила у своје одаје и отуд не излази. Не занимају је битке и ови људи који падају као снопље, штитећи њу и њен посед. Вероватно лежи на својој меканој постељи од перја, у финим чаршавима и стрепи над судбином свога видарчића. А он тамо неуморно ради око посекотина и рана. И сам сам га видео, мада су ми очи ослабиле, како на једној плjosнатој стени превија руку некаквом главатом базвркану.

Читаве протекле недеље разбојници су нападали јужни бедем. Увек око поноћи. Гинули су као муве, али гинули су и наши. На осветљавање бедема најпре смо утрошили сву сламу и дрва, а онда смо почели да бацамо у ватру и сено. Још у самом почетку ја сам скренуо пажњу Дадари да ће бити за нас погубно ако стоку оставимо без хране. Није ме слушао. Питао сам га, шта ће бити кад стока почне да нам липсава. Брзан под бедемом може остати колико год му се свиди, он храну и сено може узети од вратимљских себара, али зато ћемо ми најдаље за две недеље почети да закопавамо цркнуте кљусине, краве и овце. А шта даље? Глас, а не Брзан, избациће нас одавде. Кад сам му то рекао, он се разјарио. Ти си, вели, крив што ничега овде нема довољно. Лауш те је поставио зато да се бринеш о томе, али си се ти завукао у јазбину као какав усопљени товљеник и ниси померао отуд своју дебелу трбушину.

Дакле он је уз ту проклету успаљену женетину. Будалина. Лауш га је овде оставио да му начини наследника, а он се игра војске. Наместио га као приплодног пастува, а он препустио омицу неком сметењаку у мантији и почео да рже заповести и да води рат против некакве разбојничке дроње. Киптео сам од беса. Разуме се, нисам био толико луд да се с њим инатим јер би та сирова војничина исукала мач и гурнула ми га у трбух. Кад неко има мач о бедру, готов да за трен искочи из канија, таквом је

најмудрије сместа направити пролаз. Корак у страну и: „Изволите, господине челниче, господине заповедниче тврђаве, господине вођо силе.“

А има много оних који би једва дочекали да виде Богдана како се копрца у самртном ропцу, поготово ако би му смрт била тако ружна — распорени трбух из којег куља крв и нечист. Нарочито би се наслађивале оне мршаве мрцине из штала.

Зато сам се повукао. Ћутаћу и чекаћу. У овим временима победник је онај ко преживи.

Димитрије

Показао се да је за мене добро то што су ме насадили овде на врху куле. Могу да будем сам са собом, а што је још важније доведе не допире задах распадајућих лешева који свуда леже несахрањени. Разбојницима не пада ни на крај памети да сахрањују своје изгинуле другове. Тражило би то ваљда много времена и напора, јер погинулих има свакога дана све више а тло је оштро, каменито, не да се будаку. Тако их остављају да труну на јунској припеци. Већ сам оуглао. Најпре сам се грозио при погледу на те несрећнике што леже у роју мува. После сам навикао.

И наши имају неприлика са погинулим. Разбојнике који су пали мртви у двориште једноставно отискују низ литицу са северног бедема, упркос Макаријевом противљењу. Војнике сахрањују у плитко ископаним ракама, тек толико да их покрију шљунковитом земљом.

Да ли од мене имају користи? Не знам. Понекад кажем Дадари да ми се чини како се број разбојника не смањује. Однекуд стално долазе нови да замене погинуле. Као да се размножавају попут гамеди. Не видим да су их поколебали губици које су досад имали. Дадара ме обично одмери хладним презривим погледом и одврати нешто грубо.

Дадара

Кад би се тај Доротеј макар крио, кад не би тако пркосно, на наше очи, пељао те ништаке. Не, он као да тера инат. По цео дан трчкара од једног до другог рањеника, изгара од жеље да их спасе смрти, да их закрпи и поново пошаље на нас. Волео бих кад би ми допао шака. Извадио бих му јабучицу голим рукама. То не кажем зато што га мрзим од раније због Јелене, како ми неки овде приписују. Тачно је да сам га јуче гађао стрелом. Мислио сам да ме нико не види. Неко је то ипак опазио и проширио глас по Кули како Дадара гађа свог супарника из беса што га је овај избацио из наручја вољене женске. Тако они.

Димитрије

Очи су човеково проклетство. Оне нам служе само зато да би у своју бесмртну душу населили призоре ругобе и ништавило овога света.

Био сам спреман да уживам у предвечерју.

Дан је умирао у пожару запада, у позлаћеном блеску лишћа, по тамним хртима видика, у свечаној тишини коју нису реметили чак ни ови сулуди метењаци што се међусобно уништавају. Дешавао се један од пакла откинути тренутак лепоте, после несносне спарине. Чак је и смрад некуд ишчезао, односио га је ветар, што је лако пиркао, према густошћу на југу. Све се било смирило као да се у овом предаху купа и чисти од свеколике трулежи измученог предела.

Онда је наишао Доротеј. Боже, како је био леп. Усправан и висок као бор. Корачао је достојанствено. Клекао је крај једног рањеника што је цели дан умирао на врелини љутога камена, узалуд дозивајући неког ко би му помогао да се макар склони у хлад са сунчеве пржине.

Све сам видео као на длану. Клекао је крај тога несрећника искиданог грозницом, положио му главу на своје колено и обрисао му дланом чело. Затим му је раскопчао кошуљу и загледао се у рану на његовим грудима. Не видим му одавде лице, верујем да је пуно брижности и сажаљења.

Чији је непријатељ тај умирући бедник што се, напуштен од свих, сувишан и непотребан бори за оних неколико дахова који су му преостали пре него што му ропец укрути удове, претварајући га у бледу лешину? Ко ли је тај човек? Ено га где задњом светлошћу својих зеница гледа у Доротеја. Хоће ли му се захвалити? Да ли му је остало што од уљудности или се она изгубила у таласима бола? Шта је хтео, куд се запутио, хоће ли ико за њим закукати, нека у црно умотана жена, мајка, супруга или кћи?

Да ли му то Доротеј нешто говори? Хоће ли, видевши да му никаквим мелемом и својим чудотворним умећем више не може помоћи, изговорити барем неколико простих, обичних речи утехе?

Видим како Доротеј диже главу и гледа према једној баци на левој кули. Видим и шта гледа. Напети лук Дадарин. Жестоко натегнути лук с оштром стрелом што ће фиснути кроз ваздух тражећи у томе сивом камењару нешто живо, биће које се још миче.

Видим Дадару како поново покушава кад му прва стрела не успева да допре до Доротеја. Видим и овога и даље мирног и спокојног.

Наши јадни капци никако да се склопе, вазда се изнова отварају у нади да ће једном угледати приказ достојан душе.

Богдан

Како ли сам се само разгалио?

Опет ме је походио псар Алекса Јевтић и опет ми је донео вест која вреди најмање тридесет златника. Опет сам био шкртији него што је требало. Дао сам му само два.

Лично је видео Дадару како одапиње три стреле, једну за другом, на Доротеја.

Шта да додам свему овоме? Све што бих рекао било би сувишно. Овога пута бићу, надам се, мало паметнији и нећу онако блесаво као пре изврнути џепове пред господом. Не бих смео ни да оклевам, па да јој ту вест, док се још пуши од свежине, уручи неко од ових јајара.

Измаћи ћу се и гледати са уживањем (које ће, све ми се чини, бити тако слатко и омамљиво) како се до крви уједају господарица земље од Парамуна на северу до Клека на југу, од Солотника на западу до Брезнице на истоку и челник њезине војне силе.

Узећу две шаке ораха и ћасицу меда, забићу се негде у неки скровити кутак одакле ћу имати леп поглед на окршај, крцаћу орахе, умакати језгре у мед и грицкати док буде трајала непогода. Ја ћу бити сув, они ће бити мокри.

Боже, како ми идеш наруку.

Хајде, свети Ђорђе, аждајино срце те чека.

Дадара

Ко ли ме је издао овој пиши?

Богдан, вероватно. Нико други се не би усудио. Позвала ме је. Стајала је на средини одаје, господствена и надута.

„Гађао си га?“

Само то је питала. Није вредело да се правим како не схватам о чему је реч.

Да, био сам ту пред њом оно што јесам — проклети никоговић, себар. Био сам ништак који се заборавио. Усудио се и прешао границу свога порекла. Ништарија на путу из ушљиве колевке до господске одежде.

Требало је да знам где ми је место. Корак иза. Они требају моју крв и моје мишице. Ништа више. Зашто ће усраном себру мозак, што ће му срце?

Димитрије

Доле се разгорела свађа. У њој учествују сви одреда.

Полемику су почели монаси. Мантија је, кажу, света. Она је неповредива. Нико на њу не сме потегнути оружје. Онај ко њу гађа, гађа темељ цркве, олтар, у распеће тај гађа. Она је недодирива за људски бес, изнад је освете и казне. Она стрела која би процепила мантију ранила би у само срце Божијег сина, господа нашег Исуса Христа, његове апостоле и мученике који су јој подарили достојанство.

Макарије је говорио оно што се могло од њега и очекивати. Стрела је одапета на блуднога сина који је збуњен и поколебан, коме би ваљало упутити мало људског разумевања и саосећања, а не стрелу. Вратити га као залуталу овцу натраг у стадо, а не убити.

Јелена: Дом властелинов је увређен призором ове незахвалности. Човека који је отргао из руку смрти господара, стрела, као шумску дивљач, његов слуга. Охолост која не познаје обзире. Сировост, крвожедност, дивљаштво.

Светина: Дадара је гађао свога супарника. Завист и пакост су натегнули његов лук. Љубомора. Жуч.

Ја: Стрела је одапета на једног безазленог човека чија чиста душа не прихвата ни рат ни мржњу.

На све то Дадара је охоло одговарао како је гађао издајника који помаже непријатељу. Издајник заслужује смрт и само смрт. Издаја мора да буде кажњена, јер како би се људи иначе призвали својим дужностима према свом роду и племену.

Дадара је био сам против свих, па ипак се нико није усудио да се с њим отворено сукоби. Сви смо ми гунђали кришом, и све се завршило на неколико жучних речи које му је упутила Јелена.

Дадара је био неопходан као со. А и није било време за трвења кад је Брзан стајао пред вратима, помамно ударајући звекиром.

Дадара

Понекад је човеку потребно да се осами, да се осврне око себе, погледа уназад и напред, да види куд је кренуо и одакле је пошао. Нисам склон мудровању и празном размишљању, радије се крећем него што седим са главом уроњеном међу шаке, али осећам да би ми ваљало кад бих за тренутак одахнуо, отро зној са чела и потражио међу својим мислима истину о себи.

Да ли сам нешто хтео? Не знам. Не могу да кажем ни да јесам ни да нисам. Можда сам као бесловесна животиња јурио околу тражећи задовољство у биткама или

у женама, у јелу и пићу. Нешто сам ту и нашао, али у души ми је вазда зјапила рупа, неспокојство ме никада није напуштало, стајало је оно ту у мени као голема глибава мочвара на јулској жези.

Гледам око себе друге људе заокупљене ситним пословима. Осећам да су задовољни и собом и својом судбином. Све оно што желе ту је, надомак руке, довољно је да се пропну и да га досегну. Шта ја желим? Све што бих могао овде да поменем чини ми се да је недовољно. Моја мочвара остаје неизменљива. Мутна водурина која се љеска на сунцу, задах трулежи, цркнуте мрцине које пливају унаоколо, ројеви комараца, белоушке што лењо пузе кроз трску.

Често се будим у току ноћи обливен знојем од страха, нешто гломазно и тешко лежи ми на прсима, не да ми да дишем. И увек тај исти сан. Мочвара по којој пливају лешине свих оних које сам волео. Надуте, помодреле лешине мојих пријатеља, мојих љубавница, свих оних драгих људи које сам срео у детињству и касније. Сви су они у мојим сновима мртви, ружни, исколачених очију и надутих трбуха.

Хоће ли то сан да ми каже како ја само смрт за собом вучем? Чега се год дотакне моја проклета рука!

Артемије

Најзад су разбојници напали и северни бедем. Неколико њих се пред зору успузало одоздо из провалије. Настало је кратко гушање. Погинуло је неколико наших, али су и нападачи били отиснути тамо одакле су и дошли. Опет нас је спасила стража. Момци су били сувише плашљиви да би заспали, сувише неуки и невични рату да би дремали наслоњени на копља. Зверали су разрогачених очију по тмини и то је за све нас било спасоносно.

Богдан

Наше залихе воде и хране полако се топе. Пшенице, јечма, ражи и овса има још најдаље за две недеље. Сена за једну, ако задржимо садашњи број стоке. Дадара је наредио да се почну клати говеда и овце. Шта да урадимо са толиким месом? При оваквој врућини и у најдубљим подрумима месо пропадне за два дана. Немамо довољно соли да бисмо га усолити, немамо ни дрва да бисмо га осушили. Кажем Дадари да би било далеко боље и паметније кад бисмо клали коње, а чували говеда и овце. Неће ни да чује за то. Хоће да сачува коњички одред. Зар се, забога, на овом кршу може употребити коњица? Зар може у галопу испасти кроз капију и начинити јуриш на разбојнике? Зар по овој уској стрмој стази? Та сирова војничина! Не мари он за нашу судбину. Не занима га да ли ћемо имати сутра шта да једемо. Пустити нас да скапавамо од глади, да лижемо зној са његових угојених кљусина које му служе само зато да би их гледао како се пропињу и ржу у доњем дворишту, док их узјахују његови кицошки ћурани што се шепуре онде под својим ђубастим калпацима. Поменем му ја, опрено и издалека, наравно, да бисмо могли заклати и некога од тих његових коња, а да сачувамо за црне дане неколико крава. Он ме премери суженим очима, плуне на

страну, по обичају, и понови оно што ми је већ небројено пута до сада рекао. Бринеш се, вели, за своју дебелу гузицу. Неће бити лоше, каже, за твоје здравље ако будеш морао мало да постиш. Удавиће те сало. А онда, настави да сипа псовке иа мој рачун, да на мене сваљује сву кривицу због тога што немамо довољно сена, као да није била поплава и као да он није, барем половину од онога што смо скупили, погорео осветљавајући бедеме. На крају истури какву своју лакрдију. Каже како ће ме, кад нестане хране, лично исецкати на ситне парчиће, бацити у казан и скувати масну чорбу за своје људе.

Осилио се. Уображава да нико овде није у стању да га замени, да су сви остали сметењаци и шепртље. Ако ћу да будем искрен, изгледа да је он ту у праву. Поред осталих, Брзан би већ трећи дан био унутра.

Јелена

Ноћас сам уснула поље са жутиловком. Около изгужвана брда, без растиња, гола и сура. Из пукотина на стењу избијају густе праменови паре. Негде на средини равнице треба да се догоди наш сусрет, али њега још нема. Доцније се помаља из једног паперјастог облачка и видим га јасно како стоји ослоњен на једно осушено стабло, без коре, потпуно бело. Идем ка њему, али корак ми је несигуран, колена ми се подламају, висока дивизма се савија и шиба ме по лицу и врату, њен жућкасти полен ме гуши и надражује на кијање. Ваздух је загушљив, мали ковитлаци прашине ничу као печурке по пољу и намах нестају. Ознојена сам и уморна. Очи су ми пуне труња, застајем да их обришем, али кад сам смакла длан са њих, он је већ био нестао са места где сам га раније угледала. Неко замрачење, не знам више шта се збива око мене. А онда одједном блесне љубичаста светлост и ја се нађем у пољу сред сочне зелене траве, међу крупним цветовима чију боју нисам у стању да одредим јер се мења: час је црвена, час жута, час зелена. Осећам да је и он ту негде у близини, можда одмах иза мене, чујем му дисање, али се не осврћем, радије чекам да ми приђе. Желела бих да ми стави дланове на кукове и да ме привуче, снажно, уништавајуће. Осећам већ његов дах на свом врату. Окрећем се јер више нисам у стању да се уздржавам.

Ужас! Лауш, стар и уморан. Одсечено му је лево уво. Липти му крв низ жуту кожу и чекињасту браду.

Василије

Сунце пржи. Гори камењар. Слаткасти задах лешина у распадању. Киша већ два месеца није пала. Горе усијана сунчева кугла, доле усијани крш, свуда разбојници. Не видимо их, излежавају се по честару или се купају доле у моравским вировима. Не помера се ниједна лиска, ни дашка ветра. Осим зрикаваца, ништа се не чује, а они по цели дан цврче у треперавој јари. То пиштање ми сврдла уши. Тескоба, сврб, зној. Где човек да се дене, кад се у све увукао смрад.

Никанор

Онај излапели старац Макарије наредио је монасима да скину мантије и да се лате, како каже, неког корисног посла. Рекао је: „Није време за метанисање. Ово је рат.“

Не кажем да би било прикладно ако би ми монаси клечали около по калдрми док ти чупави разбојници секу главе нашим браниоцима, али се не слажем ни са овим што Макарије од нас захтева. Свако треба да ради свој посао. Наш посао је да ушчувамо веру, а то је прече од свега осталог. Можемо сви ми овде одреда да изгинемо, сви, колико год нас је у Кули, али темељи цркве не смеју бити дирнути. Ми смо црква. Народ у нама гледа божије посланике на земљи, у нама је утеловљен вишња снага и воља. Скинем ли мантије и латимо ли се каквог простог посла, сва ће се узвишеност нашега сталежа истопити, људи ће намах разумети како смо сви ми управо тако обични и да је разлика између нас и њих само у одећи. Оно што смо сами о себи упорно говорили, изгледаће им као обична превара. Ми морамо остати равнодушни пред опасношћу. Како ће ови глупи себарски момци остати у вери и у нади кад ми показујемо очигледан недостатак вере и наде. Јер кад већ верујемо у заштиту Творца, чему онда служи та наша нервоза и зашто се ми тако панично прихватамо алата и оружја. Зар то неће бити доказ нашег страха пред судбином и наше неверице у добру вољу и намере Господа. Зар ми сумњамо у потпору Свевишњег?

Рекао сам то Макарију. Он ми је одвратио изговоривши старозаветну проповед јудејског цара Соломона.

„Све има своје доба и сваки посао под небом има своје време. Време убијања и време лечења, време рушења и време грађења, време љубљења и време мржње, време рата и време мира.“

Молитве су дакле за мир.

Он увек тако. Из тешкоћа се извлачи смутљивим загонеткама и двосмислицама.

Остали више воле њега него мене, поготово сада када их је ослободио строгих дужности и отворио им широм капије да изађу у сусрет својим скривеним жељама. Оптужиће ме сасвим глатко да ја у ствари желим његов игумански положај, па му зато ситним забадањима отежавам управљање братијом и манастиром.

Неће хтети да схвате да је наше размимоилажење друге врсте: он настоји да сачува животе успаничен пред страхотама овога времена, ја пак тежим очувању онога што се може назвати уљудношћу, супротстављајући је дивљаштву које се на нас искезило као гладна звер.

Макарије

Све се распада!

Ничега чврстог око мене више нема.

Младог Матију су видели са неком женском, у штали, на сену. Никанор тврди како се то догодило само због тога што сам ја наредио монасима да скину мантије и да се прихвате каквог корисног посла. У својој заслепљености не виде да ја нисам ни могао друкчије поступити. Знао сам да ћу таквом наредбом олабавити стеге у којима их типик држи и да ће се појавити комоција и нехат. И грех. Сматрао сам да је ипак боље допустити чак и то него гледати из удобне удаљености како други бију битку и за себе и за нас. То једноставно није било поштено, најпре са људског становишта а онда ваљда и са становишта вере.

Постоје понекад такве околности у којима се човек не може снаћи, не зато што умом не би могао да предвиди исход неког догађаја, него што је присиљен да бира између две погрешке. Шта би ми радије опростили моји заштитници овде у Кули: да ли то што допуштам својим монасима да живе као и сви други смртници, дакле да греше на исти начин као и они сами, или да их држим далеко од збивања, натеравши их на пост, бдења и молитве, док око нас пљушти крв и падају главе?

Матија је ето само обичан млади човек коме је под носом замирисала врућа женска кожа и, ма како то изгледало страшно и мени и Никанору кад гледамо својим уморним старачким очима, она, та кожа (о, опојна, луда младости) загушила је речи које говоре о смерности и уздржљивости. Јер, шта могу речи пред обамрлошћу чула?

Видео сам неке младе војнике како Матију, свога вршњака, тапшу охрабрујуће по рамену, како га гледају са присним разумевањем и срдачношћу. Шта томе да додам?

Казнио сам га седмодневном покором. Морао сам.

Јесам ли казнио себе?

Кад мимо мене mine млада жена, ускомеша се и моје старо срце, упркос годинама које су ваљда радиле на томе да ме макар пред блиску смрт очисте од лудости. Бадава. Лине мноме нека сласт, загргољи кладенац, шум њезиних покрета ме одведе ка оним далеким заборављеним вечерима кад сам, осећајући на себи тескобу мантије, лутао обрешцима и шумарцима у нејасној жудњи да ће се ту негде, на неком скровитом пропланку, догодити изненадни сусрет с непознатом, предивном женом. Грчио сам се од страха да неко не продре у моје грешне мисли, веровао сам да сви одреда знају за моје тајне болове, одакле потиче мој неспокој и куд тежи мој немир. Грдне ли заблуде! Други, у ствари, то сам сазнао доцније, никад не знају ништа о нама. Никада. Од мога немира, који им је изгледао и чудан и опасан у исти мах, направили су они бајку о мојој побожности. У Макарија је ушао божји арханђел, говорили су. Била је потребна само мала незнатна нит па да исказ обрну у супротно: у Макарија је

ушао Сатанин слуга. На моју срећу та нит никада није прекорачена и ја сам за њих остао свети човек за кога су имали само речи дивљења.

Матија

Испео сам се на шталу да бих збацио неколико нарамака сена коњима. Био сам замишљен, па у први мах нисам ни запазио једну младу жену што је лежала на боку. Умало је нисам закачио вилама. Кад сам јој пришао, видео сам да јој је лице влажно од плача. Упитам је шта ту ради и зашто плаче. Одговорила ми је кроз јецај да јој је пре неколико дана погинуо човек кога је волела. Сео сам крај ње. Желео сам да нађем неку утешну приповест, али ми ништа није падало на памет. Ћутао сам, главом су ми промицале неке речи које сам могао изговорити, али ништа од свега тога ми се није учинило довољно снажно, па сам у једном тренутку, не знајући шта да предузнем, покупио вршком прста једну сузу што је клизила низ њено лице. То ју је натерало у још већи плач. Додирнуо сам је за раме. Дрхтала је. Онда сам се потпуно изгубио. Одједном ме захватила некаква чудна дрхтавица. Она је, не знајући шта чини, наслонила главу на моје колено и грчевито ми обујмила ногу својим обнаженим рукама. Прошаптала је: „Зар и ми нећемо скоро“.

То младо уздрхтало тело које се уз мене припијало, то влажно лице које ми је квасило кожу на грудима кроз разрез кошуље, потпуно ме је ошамутило. Почео сам да је милујем, у почетку, бојажљиво и нежно, али време је пролазило, страх у мени је нестајао. Моја шака је склизнула кроз оковратник њеног хаљетка и у округлини длана је почела да мигуљи њена велика мекана дојка са пупећом брадавицом. Њене руке су се покренуле, клизале су по мени час овлаш, час грчевито, некад као додир маслачка, некад до бола. Цели дан смо остали горе, у штали.

Објашњавају ми да је нечастиви навео моје тело на грешну блуд са том девојком. Не знам да ли је то било истина. Не верујем. Ми смо, ипак, само два усамљена, јадна бића, ја — последњи међу монасима, она — прљава сметларка, ђубретуша. Сви други на овоме свету били су важнији од нас двоје, да би ђаво баш на нас управео своју пажњу. Ја мислим да је он у том тренутку био забављен важнијим послом. Не верујем да је губио време спарујући нас двоје у ту четвороножну и четвороручну животињу, кад су га свуда околу чекале занимљивије ствари: споља је допирао звекет битке и нечастиви се довољно добро забављао, туткајући војнике против разбојника и обратно, да би имао времена да присуствује оном нашем лудом шапутању.

Била је ноћ. Она је уморна лежала преко мојих голих груди и жудно удисала ваздух док јој је срце тамбарало као галопирајући вранац. Зрак месечине пролазио је кроз пукотину на крову и осветљавао крајичак њеног лица. Видео сам њено десно око како светлуца. Зачудо, нисам осећао ни страх ни кајање, нити ишта друго до пријатне разгаљености. Био сам срећан.

Димитрије

Млади Матија је ухватио некакву женску у штали и то је био повод да се међу нашим чистуницама разгори жестока галама. Ти ускогрудни, жучљиви букачи окомили су се на њега као да је међу нас донео кугу. Шта се у ствари десило? Ништа нарочито. Момак је набасао на некакву давалицу која га је вероватно подстакла, пришао јој је, и пошто је место било згодно и заклонито, дигао јој ноге и обавио посао. Верујем да се мали снебивао и да се ломио између желе и завета чедности, али га је мала увела у ствар на начин који је био неодољив, па се његов отпор једноставно распао.

Артемије

Пре свега трулеж. Затим умор и мртвило.

Разбојници нападају све ређе и све тромије. Жега је несносна. Блешти кречњак. Људи дремају у хладу наслоњени на зидове. Климају им преморене главе.

Боже, кад ће се све ово једном завршити!

Матија

Ретки су тренуци кад неко не завири овде у овај мемљиви подрум. Ближњи надгледају како то иде са мојим кажњавањем, да ли клечим, да ли сам скрушен и понизан, ударам ли себе довољно снажно по голим прсима, раменима и леђима житким брезовим пружењем, пуца ли ми кожа од удараца или сам према свом грешном телу благ и попустљив. Видим по њима да су незадовољни мноме, сматрају да нисам ревностан и да мој грех заслужује оштрију казну; моје модрице и отеклине нису тако уверљиве, чак и при светлости припаљеног жишка који по зиду баца сабласне сенке оне су некако бледе и ситне. Требало би да буду друкчије, као распадајући чиреви, гнојне и крваве, да нечастиви има куда да изађе. Ни педаљ коже не би смео остати читав, али за такво ровашење није подесан овакав млакоња као што сам ја, требало би камцију тутнути у шаке каквом задриглом клипети са крвожедним очима и тек тада би се видео прави учинак казне. Тада би ударила слина на носеве моје браће у Христу, зажариле би се њихове водњикаве очи и сладострасна дрхтавица би узбуркала њихову млаку крв. Само таква покора би имала неког смисла. Сваки срх сласти који ми је затреперио у телу док сам био са Анком на сени, требало је сада да истрпим кроз муке. Сваки голицави жмарац појединачно. Да ми се од бола кида утроба, да ми покварена крв липти из сваког дамара и да ми душа очајнички вапи за спасењем.

Кажу ми да је моја дужност да из свога окуженог тела истерам врага што се онде угнездио, канџицама се ухватио за нутрину и сви моји ударци као да га се не дотичу.

У глуво доба ноћи, када никога од радозналаца није било да надгледа моју покору, дошла је к мени Анка.

Због мене је све време чекала негде напољу и гледала када ће оне најупорније савладати сан да би могла да се ушуња, преплашена као кошута на појилу, у мој подрум. Додиривала је уснама, лако и нежно, моје бразготине на леђима. Поново је дуго и неутешно плакала, овога пута због мене. Све се поновило. Мемљиви подрум. Трула, мокра слама. Страх да нас неко не види.

А кајање? Какво кајање!

Нисам се могао уздржати па да су све силе пакла биле натуткане на мене.

Димитрије

Затишје је. Брзан ме је за неко време оставио на миру.

Лежим на танкој поњави коју сам простро на патос у овом тесном собичку у поткровљу јужне куле, под главу сам потурио длан и гледам у мрке греде и плавичасте плоче покривке. Трудим се да не мислим ни о чему, прогањам једну за другом наметљиве слике што ми упорно промичу кроз главу. Једна ипак остаје толико отпорна на мој труд да морам пристати да је домислим до краја.

Наравно, Прохор, ко би други.

Видим га сасвим јасно у тамнозеленој магли, виси о свом чудном ужету исплетеном од трака мантије. То уже. То невероватно уже које ме је толико пута бацало у тескобно неспокојство. Траке су биле потпуно исте ширине! То ми је тек сада синило у главу. Сад знам да је и преплетај струка био изведен без и најмање погрешке.

Ништа на том ужету није било урађено површно и ошљарски, иако је била ноћ.

На својој смрти Прохор је дакле радио темељно. Можда је тим својим одласком, тим немим презиром, рекао више него васколиком буком и галамом коју је иначе око свега тога могао дићи. Отишао је тихо и достојанствено, као мудрац, не као кукавни очајник.

Иза себе није оставио никакав мост. Ни према људима, ни према богу.

Богдан

Данас сам брзоплето улетео у Дадарине чељусти. Просто, био сам смушен и забринут за судбину и своју и ових луди овде. У једном тренутку сам изгубио присебност, а он је чекао, потурио кљусу, изазвао ме, па сам лепо и глатко наишао.

Не сећам се тачно како је све то почело. Вероватно неком његовом осорном псовком због воде. Наравно, ја сам био тај кривац због кога су каце биле празне с мало устајале водурине на дну, уместо да буду до врха пуне бистром, хладном и пенушавом изворском водом која разгаљује упаљена, сува непца и струји низ грло као божија

благодет. Као да сам ја изазвао сушу или као да сам лично озидео ову глупу мишоловку на врху овога крштељака. Није вредело с њим о томе расправљати нити је имало смисла правдати се нечим што је и њему самом добро познато. Зато сам покушао да скренем разговор на нешто друго, било шта, само да бих избегао понижавајуће муштрање. Поменуо сам Лауша. Рекао сам да би он морао већ да буде овде. Прошла су читава два месеца откако је отишао на тај поход и требало би већ да се врати. Дадара је дигао према мени свој тврди, непријатни поглед, престао да угриза кокошији батак и процедио кроз зубе нешто неразговорно. Дакле ни ту нисам потрефио. Но, било је далеко боље да клапићем о нечему тако општем као што је краљев ратни поход и Лаушево учешће у њему него да се петљам и мучим око једне тако незгодне ствари као што је вода и храна. Тако сам барем помислио. Наставио сам да објашњавам: поход је кратак јер у њему није суделовао Драгутин, не ради се о спољњем непријатељу државе, сигурно се неки ситни великаш у Зети побунио (Зећани су сви одреда бунције) негде доле око Скадра, на мору. Сви северни градови у нашој близини непомићни су и у миру, посаде су тамо. — Који градови? — Па, Парамун, Субјел, Злоступ, Козјак, Борач, Брезница, Честин. То ми је лично рекао Џиво Сердателић, рагузијски трговац, кад је овде долазио непосредно пре Брзановог напада на Кулу. — И шта? Само то да ће рат бити краткотрајан и да ће Лауш убрзо да се врати. — А ако се не врати тако брзо?

И тада сам налетео.

Рекао сам како бисмо могли послати неколико гласника, рецимо у Козјак да затражимо помоћ. Дадара је мудро ћутао док сам ја објашњавао како бисмо то могли да изведемо: да спустимо низ северни бедем неколико окретнијих момака у току ноћи.

Проклета битанга!

Мислио сам да се тако презриво смешка због тога што се ја петљам у војничке ствари, што говорим глупости кад је реч о начину како да се пошаљу гласници. Ја сам упорно остајао при своме, сматрајући да ништа озбиљно нема да се приговори мом предлогу за спуштање низ северну литицу. Уопште се није о томе радило.

— Ти си издајник! рекао је Дадара мирно.

Немам снаге да поновим шта ми је све рекао. Укратко: оптужио ме је да сам спреман да предам тврђаву и читаву жупу моравичку Драгутину само због тога што сам се уплашио чопора одрпаних разбојника који се смуцају као гладни пси око бедема.

Рекао ми је да би ме врло радо обесио о највишу кулу, али неће, чека господара Лауша да се врати. Осим тога, каже, твоја би мрцина сувише смрдела, подавио би ми тим смрадом ове честите људе.

Никанор

Добро име манастира Вратимље неће бити очишћено ни за стотину година. Имали смо једног самоубицу, затим издајника и на концу једног блудника. Било би посве природно да епископ дође овамо чим се овај рат оконча, да затвори оужени храм, а нас да расели свуда унаоколо, што ређе то боље.

Али, знам, ништа се неће догодити. Сам епископ ће се потрудити да ствар забашури, јер није му по вољи признати да се тако што збило у његовој епархији, па ће радије зажмурити на грехе својих монаха него што ће проширити бруку по васколиком пространству државе. За припрости свет ће се већ пронаћи некаква згодна прича, рецимо, о злим демонима што су се за један тренутак увукли у зидове манастира, али који су отуд били хитно избачени, а само то очишћење наши ће приказати као велику победу саме цркве. Добро је оно што је корисно. Удобност и комоција никако не смеју бити нарушене. Кома је истина потребна? Кома је потребна чистота вере?

Можда ће једнога дана Доротеј бити слављен као светац, а Никанор куђен као злобник. Све је могуће међу људима.

Димитрије

Најзад! Киша!

Плахи благотворни дажд спустио се на Вратимље. Најпре је стајао црни, чинило се градоносни облак, ниско над самим хрптом гребена Вратила. Био је огроман и непомичан. Онда је дуноу ковитлац, облак се истегео преко неба, смрачило се. Потом је линуло, боже, како је само линуло. Дрвеће се савијало, гране су летеле као полуделе тамо-амо, шипражје се замрсило. Пљусак се стропоштао на зидове, прегрејани камен је зацврчао. Било је дивотно гледати ту жестоку непогоду што се устремила около као обезглављени змај.

Људи су се радовали као деца. Неколицина њих, свакако млађих, стајало је доле на пљуску раширених руку и отворених уста и пуштало да их киша натапа. Жмурили су као омамљени, затим ђискали, гргољили и њочали, шљискали голим стопалима по барицама што су постајале све веће. И ја сам био радостан. Протурио сам шаку кроз уски прорез на зиду, захватио са пљуска длан воде и жудно га искапио. Хтео сам да изађем напоље и да се препустим киши, али сам се у последњем тренутку предомислио.

Они трезвенији нису губили време на лудорије, него су одмах стали намештати дрвене луле да би са крова спроводили воду у каце. Урадили су то брзо и вешто, па је вода потекла у моћним млазевима ка подруму.

Богдан

Кренуло је најбоље. Сада имамо довољно воде. Пре него што се на нас сручила непогода, чинило се да ће се суво жбуње у камењару запалити од јаре и да ћемо сви ми просто излудети од тешке оморине која је треперила око наших обамрлих тела из којих зној није излазио. Гушио сам се, читава лева страна груди трунула ми је од оштрих пробада. Лежао сам у загушљивој соби, муве су ми зујале око ознојеног лица, хватао ме је панични страх да сваки час могу ту издахнути а да ми нико не приђе ни утешни поглед да ми упуту.

Димитрије

Године текуће шест хиљада и осам стотина и деветнаесте, индиката пет, сунцу круг деветнаести и луне деветнаести, месеца јула деветнаести дан, врати се Лауш, пронијер, властелин краља Стефана Уроша Другог Милутина са војне краљеве, разби разбојнике што беху опколили његову кулу у Вратимљу и поново васпостави своју вољу и моћ у жупи моравичкој.

И врати мир пољима и шумама плодне моравичке долине и поново би оно што је некад било.

То ћу морати написати у летопис. Натераће ме да напишем похвално слово његовом јунаштву и правичности, мужевности и милосрђу.

Артемије

Киша, киша, киша. Већ неколико дана пада непрекидно, ситна и млака. Магла се развукла преко долине и брда. Све је постало мокро и гњило. Спопао ме је дремеж. Дремам и у ходу.

Тако се догодило да сам преспавао читаву битку. Пробудио сам се кад је све већ било готово, па сам само видео кад су Лауш и Дадара ушли у Кулу на челу својих победоносних одреда, водећи за собом тридесетак заробљених разбојника.

Касније сам се распитивао не бих ли сазнао како се све то збило. Узалуд. Оно што сам сазнао било је све друго само не цела, права истина о боју. Лаушеви људи причају како су у цик зоре грунули међу разбојнике, разјурили их и сасекли. Кад је Дадара испао из Куле са својом коњицом, битка је већ била добијена. Дадарини са своје стране упорно говоре како су дошли у прави час и да њих није било разбојници би просто самлели Лаушеве људе, пошто ови за њих нису ни знали. Глупости, додају Лаушеви, ми смо у Диљу боравили три дана чекајући погодан час да нападнемо. Иначе, како бисмо се појавили пред Кулом у саму зору. Журили сте, кажу Дадарини, овде има меса и жена, овде је суво и удобно. А за разбојнике нисте знали.

Они који су читаву битку гледали са бедема, не излажући се никаквој опасности, злобно су додавали како се у оној јутарњој тмори ништа није знало, ни ко пије ни ко плаћа. Била је то, веле, једна ужасна збрка и безглаво јурцање по магли, једно сулудо тумарање и кркљанац, да ту никаква памет ништа није знала.

Брзана нису ухватили. Стари лисац се изгубио чим је видео да је ствар пропала.

Јелена

Напред иде Дадара, јаше на махнитом црном вранцу, за њим као плен, везаних руку — Доротеј. Мршав, прљав, блед као утвара, усправно корача за задњицом Дадариног коња. Лице му је потпуно мирно. Видим мржњу у руљи.

Дадара

Господар мој Лауш, већ на првом кораку показује да сам ја само један од његових слугу. Хладно се поздравио са мнош, затурајући поглед негде у страну. Доцније је постао још мрзовољнији. Пажљиво сам пратио његов сусрет са Јеленом. Кад је пришла да га пољуби у руку и у груди, он је прелетео очима преко њеног стаса, не би ли, ваљда, спазио какву промену. Расте ли јој трбух! Дадара је требало на томе да поради, зар не?

После је до његових ушију допрла препирка међу војницима о томе ко је више допринео победи. Тај се Дадара, забога, дигао. Хоће, ништа мање, него уз сам бок господару.

Још ако она лепојка употреби своје омамљиве чари и почне ситно да преде на крилу свога усахлога човека. Дадара ће тада, уместо свеколике захвалности, награда и похвала, добити ногу у дупе. А она ће то да уради само да би спасила свог вољеног црнорисца. Она ће то свакако да учини. Нема сумње.

Може ли се Дадара, проклети себар и ништак, борити против једне fine госпе властелинског рода а уз то још и тако красне и чедне? Шта је он према њој? Клипан што базди на коњски зној? Лудовина добра само кад има шта да се млати, но у миру непотребан и сувишан.

Али нећемо ваљда, господине, господине челниче, господине победниче над Брзаном, падати у очај. Примићемо и тај изазов. Стаћемо на белег против самог пакла. Ту смо и ту остајемо.

Димитрије

Истекло је време мога пландовања на овом згодном месташцету. Нећу више имати никакав изговор да бих бежао од ближњих. Поново ћу морати непрестано

гледати њихова жута лица, слушати њихове распукле гласове и удисати киселкасти воњ њихових тела. Збогом моја лепа, промајна кутијице на врху торња.

Рат је завршен. Победничко славље се разгорело. Доле, у доњем дворишту, игра коло. Свирачи цијуличу у свирале и двојнице. Јекће бубањ од свињске коже. Меша се свеколика свирка и галама. Комеша се гомила у ковитлацу кола, зајапурена лица младежи, подврискивање и разузданост.

У средњем дворишту постављају софре за гозбу. На ражњу се окрећу овце и телад, у големим лонцима крчка боб. Мирис печеног меса надражује ми ноздрве и ако ме ишта помери одавде и натера да сиђем доле и помешам се са том лудом руљом, биће то зов трбуха, крчање издајничких црева, које је тако несагласно са узвишеним титрајима моје душе.

У горњем дворишту, властелинскоме гнезду, видим призор пун милоште и дирљиве нежности. Господар Лауш седи на трonoшцу, а његова мила госпа Јелена, брижно нагнута над њим, расправља чешљем његове власи.

Сунце је најзад, два копља пред смирај, измигољило испод дебелих сочних облака те се његов зрак сада копрца на мокрој Лаушевој коси. Па да, све је редно: жена је дочекала свога мужа, посула га млаком водом да се окупа од прљавштине и крви, извадила из ковчега чисто рубље, помогла му да се пресвуче и сада га онако чисто и готово подмлађеног чешља да јој у горњем крају, у врху свечаног стола, буде леп и господствен.

Све се вратило у своје лежиште.

Далеко је па не видим израз Јелениног лица, је ли намештен и усиљено присан, умиљава ли му се не би ли нешто извукла заузврат.

А онај јадник у подруму? Жуљају ли га негве у које су му, јавно, пред свима, оковали глежњеве руку? Да ли је и даље онако прибран и хладан, или се у самоћи тамнице препустио очају и својој злосрећној судбини?

Матија

Ова ноћ је наша, моја и Анкина. Док у средњем дворишту трешти пијанка, ја и она смо најзад сами, на нашем старом месту у сену, онде где смо се први пут срели. Шкакља ме у осушеним влатима траве по лицу, штипа ме за мишице, сваки час измишља нове и нове лудорије а ја сам спокојан, ништа ми не недостаје, све што бих хтео од овога света сада је овде у мом наручју. Шапуће ми на уво свакојакe будалаштине та мала незасита кучка, а кад јој не одговорим, уједе ме за уво. Трим, нећу да покажем да ме то боли, али кад бол прерасте, окренем је на трбух и почнем да деветам шаком по њеном згодном округластом дупенцету. Она се кикоће и бацака, псује ми на сав глас и оца и мајку, све док се поново не замрсимо у дрхтаво клупко. После, неко време, мирни и спокојни, послушкујемо бекријско блејање и нескладну свирку.

Победу над разбојницима прослављамо и нас двоје иако јој баш ничим нисмо допринели. То што сам ја ове ноћи прекинуо са покајањем и испаштањем греха, никако не значи да сам свој дуг заборавио. Сутра ћу све надокнадити. Жестоко ћу се окомити на своје грешно тело, сваки ћу делић коже оставити у модрицама, својски ћу се заложити не бих ли искијао ову ноћ али молим вас, људи, свеци, моћници, посвећени и признани, немојте ми бројати залогаје баш сада, не шаљите ми вечерас неко њушкало које ће ме пронаћи како блудничим са својом Анчицом, пустите ме да још мало грешим па онда радите са мном шта вам је воља.

Јелена

Лауш хрче. Рутаве груди му се дижу и спуштају тако равномерно као да осим спавања, коме се тако здушно предао, на овом свету ничега другог нема. Не опажа моје узнемирено врпољење по кревету, шушкање постељине, промуклу дреку последњих бекрија што испијају преостале чокање у средњем дворишту, неке нејасне шумове из остава, ваљда чагрљање бакарног посуђа које преморене редуше трпају на гомилу без реда. Знам да је он у праву: све се може оставити за сутра, али шта вреди кад ми сан неће на очи. Таман их склопим и замислим нешто ведро и спокојно (шуму пуну пчелињег зујања и голубијег гугутања, оскорушу у цвету, млаз бистре воде што се цеди низа стену обраслу ситном маховином), кад се одједном усред тога призора створи он, Доротеј, нескладан с њим, онакав каквог сам га данас видеља. Покушавам да га сметнем с ума и побегнем одатле у други призор, али узалуд, ствар се понавља с неподношљивом упорношћу, он је сваки пут гордији и тврђи, његов поглед, у почетку равнодушан, постаје оштар, очи су му сиве и ледене, гледају ме право и ја не знам куд да се денем, као да стојим гола сред исцерене гомиле. Онда поново покушам с нечим другим, пожурићу да побегнем што даље и зауставим се на оној успомени са краљевог свадбеног ручка и ево већ сам окружена људима и женама у празничном руху, пријатни ромор говора и звецкање путира струји око мене, лагодна слика, сомотасто мекана. Гледам у једног младог господина што седи неколико седишта удесно наспрам мене. Диже очи црне и крупне и леви крај горње усне му се помера у танан, једва видљив смешак. Неприметно ми климне главом, приноси путир уснама и отпија два кратка гутљаја. Чак ни у овој сањарији не усуђујем се да га погледам, осећам како су ми се јагодице зајапуриле, забашурујем поглед дотичући овлаш ивице сребрног пладња на којем је поређана печена дивљач, али ме нешто неодољиво вуче да у мислима пратим покрете његових руку. Кад више не могу да издржим и кад према њему за тренутак дижем очи, то више није онај лепог младића у долама од тамноплаве чоје с богатим украсима од златних нити и драгог камења. Гле, његово лице се мења, постаје издуженије и кошчатије, меке пуначке усне му се стањују, губе ружичасту боју, чело му се бора, беоњаче тамне. То је Доротеј.

Устајем. Излазим на терасу. Удишем пуним плућима влажни ноћни ваздух.

Замрли су сви звуци. На истоку се лагано диже зора.

Богдан

Дадара нема времена за мене. Сувише је заокупљен собом. Не, он нема потребе за ситним подметачинама и тужакањима. Он се изнад тога уздигао. Зато могу бити спокојан. Могу мирно спавати. Знам да ме неће потказати Лаушу за ону глупу изјаву коју ми је онда извукао.

Зашто? Просто зато што је Дадара постао неко. То кажем без пакосног смијуљка и злобне зависти. Мрзим га. То је тачно. Али мржња ме никад није толико заслепљивала да не бих могао признати једну очигледну истину.

Лауш га је поставио за заповедника само зато што му се Дадара чинио неотесаним и помало приглупим бојцијом. Стари није намеравао да себи прави непријатности уздижући до себе каквог виспреног, младог халашљивца који ће, кад једном осети вртоглавицу моћи, пожелети да пије са истог опојног извора још, још и још. Дадара, то је нешто друго — мислио је. Дадара је сељачка пошухња, смлата, приплодњак. Каква то беше грешка, драги мој излапели јарче! Дадара се родио да буде вођа и он је то и постао чим му се пружила прилика. За два дана постао је први међу једнаким, за недељу дана заповедник који улива поштовање, за две су му се дивили, за четири је постао господар.

Јер, збиља, шта му је недостајало да би то постао?

Је ли био довољно себичан? Више него довољно. Довољно суров? Довољно непредвидљив? Довољно несхватљив? Шта му је недостајало да би успех пријањао за њега? Наравно, ништа.

Сада стари покушава да зајази поточић и да га врати поново у извор. У својој старачкој обневиделости не може да види како се вода свуда разлила и како његова уздрхтала млитава рука нема више снаге да је обузда.

Кирча

Прво што сам намеравао да учиним кад се вратим са војне било је да три дана и три ноћи непрекидно спавам. Ништа од тога. Прве ноћи смо пили. Друге, такође. Треће. Четврте. Преко дана је увек било некаквих лудаја што су букали около. Није било места где њихова дрека није допирала. Имам танак сан и потребан ми је потпуни мир, али он се овде у овој помахниталој кошници, у овом проклетом орловском гнезду, не може наћи. Шта се забога дешава са овим људима? Крећу се као муве откинутих глава, на лицима им непрестано титра неко отужно усхићење. Ако ме ишта раздражује до лудила, то је кад видим око себе оно љигаво подилажење, мажење и тетешење. Ови људи се иначе међусобно не подносе и знам шта мисле једни о другима, али то им не смета да се повоздан пренемажу и тај задах лажне слоге и љубави базди овде попут распаднуте стрвине.

Напоследку ми ништа друго није преостало него да се дигнем и кренем у лутање по долини, све у нади да ћу барем за дан-два наћи спокоја крај неког тиханог вира, испод неке гранате јове на Морави, и ту се сит наспавати.

Спустим се готово кришом низ падину, јер нисам никоме хтео да објашњавам куда сам се упутио, и кренем долином. Народ се већ вратио из збегова у своје рушевне чатмаре и колибе. Многи су нашли само тужна црна згаришта међу плотовима зараслим у коприву. После разбојничке најезде вратимљска долина је остављала чемеран утисак запуштености. Па ипак сви они људи које сам уз пут виђао сијали су од задовољства као да је година била најиздашнија, амбари пуни жита а обори стоке.

Најзад, они су живи, зар не? Носе и дале главе на својим ижцигљеним шијама, не труну под земљом као они који нису имали среће да преживе, па ако и нема ничега другог до овог спарног летњег ваздуха и ове љуте травуљине, добитак је већ и то што могу дисати и што се могу знојити у напору да напобирче које штуро зрно са изгажених њива.

Гледам себарску дечурлију што се вере по дудовима, облапорно ждерићи гњецаве црне плодове. Лица су им тамна од сока што цури низ њихове ужурбане браде, блистају им очице, циче од задовољства.

Одједном осетим и сам неко голицаво лудо струјање жмараца дуж кичме. Нестаде тескобе, живнем.

Одем до Мртваја вира. Скинем са себе одећу и бацам се у прозачну зелену дубину. Роним, штрцам воду кроз зубе, покушавам нешто заглашно да отпевам. После изађем, извалим се на песак и пустим да ме сунце пече.

Макарије

Лауш је уморан и безвољан. Кесице испод очију су му још модрије него оног дана увече, после битке. Да ли сам у погодно време дошао к њему?

Седимо један наспрам другог, ћутимо и кришом меримо снагу. Јер, дошло је време да се огледамо.

Ништа се више не може одложити.

Два стара, сипљива, истрошена човека, могла би да седе негде поред јаза воденице, да киселе квргаве ноге и да причају досадне догодовштине из минулих лета, тромо и дремљиво као вода што крај њих тече према разјапљеном гротлу бадња. Могли би, усамљени и сувишни, бројати заједно своје дане док их Господ не позове к себи. То се овде не дешава. Напротив. Најежени и накомстрешени чекамо најмањи повод да бисмо се устремили један на другог.

Нас двојица, авај, припадамо различитим световима који се тискају у претесном простору, сваки с тежњом да оном другом остави само мрачни, влажни ћошак, тек

толико да преживи са душом у носу. Свет мача и свет крста стоје на нашим згуреним леђима и за нас нема одмора и починка. Наше дужности нам се намећу као претешки терет који морамо донети до гроба, без предаха.

Било би ми много удобније кад бих се у свему покорио Лаушу, али ја не могу да будем ја, не припадам самоме себи већ Цркви, а Црква не сме ниједног тренутка попустити пред Државом. Лауш мисли да нас је притерао уза зид после оног несрећног Доротејевог испада, па жури да то искористи како би нас потчинио својој вољи. То му је иначе потребно да би барем мало учврстио своју расклиману власт у Вратимљу и да би сузбио растући Дадарин утицај.

Одједном ми блесне у глави мисао да бих ипак боље, лукавије, мудрије, вештије поступио ако се не бих истрчавао, него рецимо остао у једној достојанственој непокретности. Можда још није дошао прави тренутак кад ћу саопштити своју намеру да се са СВИМ монасима вратим у манастир. Не би требало да ја дајем никакав повод сукобу. Они су већ у неприлици што су једног монаха стрпали у тамницу као последњу протуву и добро је да их пустим нека се сами шуре у кључалој води коју су сами и угрејали.

Рећи ћу да сам дошао с молбом да ми се помогне око оправке манастира. Не помињући Доротеја, показаћу нашу добру вољу да сукоб изгладимо. То ће бити знак да ми нећемо дизати грају око свега тога. Нека га само пусте и ствар се може окончати без раздора и свађа.

По млитавом му лицу попало мртвило, гледа ме разливеним погледом док му говорим о стању манастира. Онда мрзовољно одмахне руком и каже да ће помоћи.

Дакле, он је решен на битку с нама. Још горе: он једва чека да све то почне. Нестрпљив је.

Ум не говори из њега. Нешто друго. Бес? Могуће је. Нашао се већ неко да му исприча како су Јелена и Доротеј неко време били често заједно. Онда је старац одједном схватио да је његова лепа млада жена осетљивија на присуство мушкараца него на било шта друго (на моћ, на богатство, на мудрост зрелог доба); њој је потребан неки млади љубавник, а не седа старина са саветима како да сузбије зов пута.

Артемије

Сутоњ, лепо време, неколико облачака на западу, небо у хиљаду прелива. Чио сам, радостан без повода, ето тако. Шетам рубом јужног бедема, погледам с времена на време низ литицу и понекад ухватим себе како помишљам да бих могао овако из чиста мира скочити доле. Та мисао ме најпре плаши, а онда се на њу навикавам јер немам избора. Она је, наиме ту, и ја се не могу претварати како је не примећујем. Најзад у свему томе откривам једну посве нову сањарију. Летим раширених руку с главом надолу, мантија ми лепрша, дишем свеж ваздух, не заптива ме, не гушим се, нутрина ми је чиста као у новорођенчета, промичем између птица, одједном ми више не смета бангава нога нити сажаливи поглед људи. Овде је безљудно. То траје дуго, читаву

вечност. Прекид живота је још у лету и пре него што се моје скврчено тело разбије о стену, душа ће ми из њега прхнути у прозрано небо као шева из незграпне крлетке, натраг у висине, раздвојиће се на хват од земље од ове моје жалосне, ружне љуштуре која ће се распасти од удара на шиљатом камену.

Можда је прави тренутак да то и учиним. Баш сада. Јер први пут, после толико времена, осећам неку лепу, милу благод у души. Горчина је некуда ишчезла, наједном сам измирен са свим и свачим. Могу се нагнути мало више преко ивице бедема и заронити у пространство, тако да не испадне како сам то учинио намерно. Али, збиља, ако људи поверују како сам пао случајно у тренутку несмотрености, хоће ли то веровати Бог који зна све моје мисли. Међу самоубицама ћу морати да продужим свој други живот на оном свету, можда још гори и невеселији него овде на земљи.

Када бих могао, право из лета, отићи у рајске вртове! Ако будем разбио своје ружно тело, на небу ћу ваљда добити неко достојније место, јер било би крајње глупо да некакав богаљ попут мене шепеса међу оним дивотним обиљем које је Господ створио за уживање праведника и да квари лепи приказ свеколике среће и спокоја. То би смањило лепоту места. Какав би то био рај ако би рајске душе пред собом имале приказ једног усуканог Артемија који за собом вуче криву ногу.

Док ми тако кроз главу пролазе ове детињарије, светла небеска лагано утрњују, кржљаво растиње што се упиње да опстане у пукотинама на окомитој литици постаје све црње: Зато се слабашна светла у кућама на падинама преко Братимљског поља јасније виде. У свим тим домовима поново весело пуцкета ватра од суvaraка, у бакарним бакрачима ври вареника, људи седе на трношцима ослоњени уморним леђима на брвна, док жене тумарају око ватре готовећи вечеру.

Вечерњи звуци: лавез паса преко Мораве, рзање коња у шталама Куле, жамор гласова. Онда наилази група војника. Не знам да ли су овде због тога што су одређени да стражаре или просто зато што су изашли да ћаскају на свежем ваздуху. Пролазе мимо мене. Не осврћем се, продужавам да посматрам предео. Прибојавао сам се да ћу, ако се окренем, дати повод каквој пакосној доскочици.

„Пази гељо, да не прђакнеш наниже.“ Морао сам да видим тог безобразника. Сударим се са четири исцерене меснате њушке.

„Гледајте своја посла.“

Могао сам да будем оштрији. То „гледајте своја посла“ је два сам процедио кроз зубе.

„Може те ухватити вртоглавица па ћеш залепршати доле као птић полетарац.“

Постиђен што је тај дрипац набасао на моју малопређашњу мисао, поново се налактим на зубац бедема у нади да ће ме оставити на миру. То је било, изгледа, погрешно. Остали су. Могао сам отићи, али нешто ме је ту приковало. Ваљда потмули бол што ми се грчио у грудима. Увреда се разлетела по дамарима, осећао сам трнце

у сваком делићу тела. Што год сам се више уздржавао да останем прибран и миран, све сам више дрхтао.

Говорили су сада о нечем другом. Ослушкивао сам само зато да бих чуо глас мога злотвора. Говорили су остали. Чинило ми се да их он не слуша, него да ме гледа својим свињским очима и смишља нову гадост.

Зашто нисам отишао?

Забога, волим ли ја ово понижење?! Шта се то збива са мном?

Целе ноћи нисам ока склопио. Превртао сам се по тврдом лежају и до крви угризао усне. Непрестано ми је у ушима зујао онај уљкави глас, али ми никако није успевало да се сетим његовог лица. Била је ту једна мрка мрља из које су се помаљали час нос, час очи, час чело, час брада, час уста са крњецима зуба, али целине није било.

Питао сам се како се тај блесан уопште усудио да мене, монаха, увреди и понизи. Да ли је то смео учинити и сваком другом, или сам ја изузетак само зато што сам богаљ? Не, њега је охрабрила хајка која се дигла против нас, па је искористио тренутак да да одушке, која га изједа као шуга пса. Већ неколико дана овде се само говори о томе како ће Доротеју јавно судити за издају.

Пипац

Прошао сам свет уздуж и попреко. Нико ми не може рећи да сам своје знање и искуство стекао седећи у запећку. И баш зато би требало узети у обзир и оно што ја имам да кажем.

Ово што се сада спрема, ужурбано и брзоплето, неће изаћи на добро. Лауш намерава да суди монаху Доротеју. То нигде нисам видео. Ни кнез знатно веће моћи, нигде на свету, не би смео дићи руку на свештено лице. Не разумем шта се овде догађа.

Лауш ми је до сада изгледао сталожен и трезвен човек, не баш претерано паметан и учен, али разложен свакако. Не знам какве су тамне сенке узмутиле његову душу, те не зна шта чини.

Све што сам покушао да му саветујем одбио је са нестрпљивом умишљеношћу.

Богдан

Шапуће се по Кули да сам ја смутио господара. Веле да сам свашта напричао о Јеленином љубакању са Доротејем. То је лаж. Ових дана сам био претрпан послом. И да сам хтео, нисам имао времена да се лињам око старца и да му трујем уво причајући приче о понашању његове жене.

Зар сам нешто видео?

Нагађања, маштарије. Знам да је ишла у његову собу док је боловао и да је тамо остајала дуго. Слутио сам да га воли, али то ништа није говорило о њезином неверству. Једно је седети с неким драгим и причати, а друго је с њим лећи. Да нисам познавао Доротеја, могао бих донекле сумњати. Верујем да је лежао непомично и гледао је својим крупним питомим очима, миран као јагње у рукама Јована Крститеља. Једном сам, као случајно, ушао к њему док је она ту била. Затекао сам их усред разговора. Она је седела на кревету подно његових стопала. Кад ме видеља на вратима, учинила је један нестрпљив покрет руком као да тера муву и ја сам изашао. О чему су разговарали, шта су све једно другом рекли, да ли га је она барем овлаш додирнула, о томе не знам ништа. Слао сам у неколико махова псара Алексу да прислушкује на вратима, али он се увек враћао без ичега.

Мрзим Јелену, не волим Доротеја, па ипак им не бих могао направити такву сплетку. Толико подао нисам.

Димитрије

Краткотрајну ведрину и радост сменио је мук, а онда се изненада онде устобочила зла вола и пизма. Горчина је отровала радост, жуч се разлила по згрченим уснама које се отварају само зато да би пуштале напоље рогобатне, грубе, ускисле речи.

Седе тако људи и наклапају свашта, ромори опачина као отровни дажд, више се у томе говору не разазнају звуци срдачности, склада и трпељивости.

Покушавам да нађем одговор на питане како се могло десити да један, до пре неколико месеци тако вољен човек, тај згодни, мирни, чак љупки Доротеј, одједном, готово преко ноћи, постане омрзнут до те мере, да се истим оним његовим пређашњим обожаваоцима почне сушити грло од беса при помену његовог имена. Није, изгледа, ствар у томе што је из непорочности тако нагло склизнуо у грех, јер ко је од људи без порока, колико у разочарењу због изгубљене љубави. Тај Доротеј је имао срце, пространо и топло за све, чак и оне незграпне, ружне, несавршене, оне које никад нико није волео, мучаљиве, скврчене, мрзовољне, сапете, оне који су узалуд под капом небеском тражили мало топлине за себе. Он је гвирио у њихове ране без гађења, нежно пипао њихове увеле удове, огледао се мио и саосећајан у њиховим потамнелим беоњачама, показивао им како ипак у томе опаком људском свету има нечега од божанске светлости, искрећи у тмини као сунчев зрачак. А онда је отишао разбојницима, тим шумским зверовима, да и на њих расипа своју љубав. Осећали су се превареним и пониженим. Зар ти крволочни ништаци, што се као побеснела пашчад острвљују на њихове животе, заслужују исту ону самилост и брижност као они, честити људи и добри хришћани? Где је ту правда? Зар су шумски зликовци и безбожници достојни Доротеја?

Јеванђеље је једно, живот је друго, у јеванђељу сви људи имају места под сунцем, у животу су једни коров, други цвеће. Праведник, хришћанин, пристојан човек

хоће да буде поштован и вољен, да његов узорни живот сместа буде награђен овде на земљи, за зликовца је мач, птице грабљивице да му развлаче дроб док лежи у јарузи, сам, распорен, беспомоћан у гњилој трулежи и смраду. Нема ничега тако ускогрудог и искључивог као што је лепо уређени врт праведника. Ничег тако неподношљиво себичног. Све ту има свој ред, свака биљчица своје место, ни сенка у сенци сенке не пребива ту безразложно и случајно. Нема ни најмање недоумице шта ваља оставити, а шта ишчупати.

Јеванђеље не допире до њиховог ума, оно им се чини као смутња која их збуњује. Јер шта значи оно: „Ако волите оне који вас воле, какву ћете плату имати? Ако једино своју браћу поздрављате, шта изванредно чините?“ А нарочито: „Љубите своје непријатеље и молите се за оне који вас прогоне, како бисте постали синови свога Оца небеског, који чини да његово сунце излази над злима и добрима, и да киша пада праведнима и неправеднима“.

Не, то не стаје у врт праведника. Сунце Творчево и његове кише су за њихов босиљак, али не и за драч, а ако драч расте, исплевимо га, браћо моја, исплевимо га. Исплевимо све под небом што не годи нашем носу.

Узалуд је сиромашни столар из Назарета својом упаљеном зубљом растеривао таму. Његова светлост није допирала до тамних предела људске ограничености. Јер, глупост је стеснила, сузила овај свет, посејала га оградама и бедемима, изделила га, изукрштала га попречним и уздужним јарцима, те у њему сапети човек тумара, ударајући у тами час у једну час у другу препреку.

Матија

Рат је минуо, живот се вратио у свој зглоб, све се доводи у ред. Најпре је почело од мене и Анке.

Кажу: оној женској је потребан човек. У ње је кипућа крв, а кад је већ тако, онда јој одмах вала наћи неког с ким ће то радити под окриљем свете брачне везе, у брачној постељи уз благослов, а не по ћошковима уз гнушање честитих и поштених људи. Ако већ мора да се јаше, нека то чини са мужем, а не да хара по манастирској братији и наводи на пут срама и греха честите монахе.

Тражио се најпогоднији момак. Требало је да буде глуп да би уопште пристао да узме једну тако извикану женску, одан и послушан да би то учинио одмах, здрав и јак да би се могао носити с њеном узаврелом похотом и подозрив да би је касније држао на узди.

Сирота моја Анчица се приказала овим згранутим тикванима као ала којој на мегдан ваља извести достојног противника.

Избор је одмах пао на Мијата Видића, соколара. Он је све оно што се тражило имао у претераном сувишку, па није имало никакве потребе ићи даље од њега.

Глуп? Знам најмање три коња у Кули који су бистрији од Мијата. Глупост му бије из сваке кошчате гуке на ћошкастом лицу, из чела широког два палца, из ситних овчијих очију, широке носине и кратке тршаве косе.

Одан? Та огромна сподоба би на миг господара, на један звиждук његов, скочила у провалију с највише тачке на Кули, не из љубави, привржености и оданости, него због тога што је на то навикнут од малих ногу. Служећи се туђим мозгом, јер је његов Господ оставио у величини ораха, временом је постао крајње неповерљив према сопственим умним способностима, стекавши уверење да други далеко боље знају шта је за њега добро неголи он сам.

Снажан? Рве се са младим јунцима, диже воденични камен.

Подозрив? Збиља: да ли је Мијат довољно подозрив ако је већ тако безнадежно глуп? Да ли ће га временом Анчица, та мазна кујица, начинити својом великом медведином, турити му алку у ноздрве и вући га за собом куд хоће?

Ту су се мишљења поделила. Неки су тврдили како ће, после свих милошта које му буде пружила, тај големи трапавко постати ужасно љубоморан, све из страха да не изгуби такво благо. Љубомора ће га учинити сумњичавим и opakим. Други су тврдили да ће опа препредена и бистроока курвица наћи пута и начина да се и даље курва с ким год стигне и да још поврх свега за Мијата остане светица.

Све су то ипак биле празне приче, ствари врло нејасне и несагледиве, предвиђања будућности у којима се људска памет никада није ваљано сналазила. Време је тражило нешто друго: да се зло излечи — да се Анка одвоји од мене.

Обред венчања Мијата Видића и Анке Којић извео је лично игуман Макарије. Млада је била уплакана, младожења равнодушан, остало спетљано на брзину.

То су ми испричали неки монаси који су одмах после свечаности сишли к мени у подрум, да уживају у мојим мукама док ми потанко буду описивали свадбу.

Зачудо, ја сам одједном осетио неку чудну утрнулост. Гледао сам их мирно док су се крај врата ове јазбине смијуљили, вребајући неки траг осећања на мом лицу.

у суседној одаји подрума лежао је Доротеј. Ослушкивао сам звецкање његових окова.

Никанор

Момак који носи храну Доротеју (чини ми се да се зове Мито Крезо или Мито Чкрбо, не знам тачно) испричао нам је да наш заблудели брат нимало није забринут за своју судбину. Тај Мито га је затекао како се игра с некаквим сићушним мишом кога је, изгледа, ухватио још први дан кад су га затворили и онда се здушно потрудио да га припитоми. Прошло је седам или осам дана, највише десет, откако лежи доле и већ је успео да се томе потпуно прилагоди. Мито каже да се смејао (раздрагано, задовољно)

мрдању мишије главице и шапица, милујући га прстом по леђима. Доротеј и миш су се добро слагали, били су задовољни један другим.

Добро, може ми неко пребацити да сам пакостан, да сам склон испразном препирању и да болујем од зависти. Неки већ на мене показују прстом као на надуту, свадљиву, мрзовољну незналицу којој све смета. И Доротејев миш.

А ја кажем: да, смета ми. Зато што га забавља. Зато што му је то начин да пред својом савешћу забашури своју кривицу. Јер, никаква људска казна не дотиче човека без савести. Ми и наша правда немоћни смо пред њим све док не проради у њему осећање кривице. Ми га иначе само можемо чешкати и голицати нашим смешним пацкама.

Па он не очајава, узгакала је наша братија. Забавља се. Ништа му не могу. То је човек.

Све је постављено на главу. Још ће испасти на крају да тај безобразник постане јунак само зато што га не може сломити наш презир и наша осуда. И тако испада да он уопште и није крив, дакле није издао, него је само недужна жртва нечије пакости и зависти.

Не, ја се збиља не бих уклештавао између Доротеја и његовог малог друга глодара, и не би ме се тицало што њих двојица проводе време у слози и љубави, да то тако очигледно не понижава оно што се може назвати уљудношћу. Јер, како се уопште може догодити да се тај човек после таквог огрешења о дужности понаша као недужни деран, па уместо да покајнички испашта грехе сада, наочиглед свих нас, као да пркоси и тера свој инат, претвара тамницу у пријатно место где се лепо и лагодно проводи. Као да нам довикује одоздо иза дебелих зидова и замандаљених врата: ја вас не примећујем, црви! ваше казне су смешне и мој дух моћно лебди над вашим ситничавим законима.

Горди се тај момак, ето то он ради. Горди се. Уздигао је главу и свима нама упутио изазов.

Без иједне речи. Ћутећи.

Богдан

Већ се приближава јесен, а ја, коме је дужност да се стара о исхрани житеља Куле, узалуд трагам за начином како да напуним испражњене амбаре. Пролећна поплава, а затим Брзанова најезда, опустошиле су читав крај. Вратимљско поље зарасло је у коров. Остала је једва понека њивица са јечмом на обрешцима и скровитим пропланцима, тамо где није допрла вода или где је спутаност одвратила разбојнике да не уврљају и изгазе усев. Себри журе да покосе ливаде, али трава је престарила, остала је само осушена трска без лишћа и цветова. Стока ће од таквог сена измршавити, краве засушити. Црни дани надвиће се зимус над Вратимљем. То кажем, а остали одмахују главама, нико да се забрине, веле за мене да сам злогука птичурина

кукувија што предсказује несрећу. Кажу да сам рђа и да им кварим одмор непрекидним зановетањем о несрећи коју они нигде не виде.

Требало је да сам већ неколико пута о томе разговарао са Лаушем, макар и по цену да ме да избичевати због моје досадне упорности. Боље је и то него да ме обеси као јединог кривца за глад усред зиме кад снегови завеју стазе и кад ће бити још теже набавити храну.

На несрећу и он и сви остали су заокупљени Доротејем, па се на испразно наглављање о његовим гресима и примереној казни троши драгоцену време, уместо да се све људство и товарна стока упуту према истоку, да се тамо негде у Борачу, Брезници, Честину, Грабовцу, Магличу или у неком другом месту накупује довољно жита и стоке како би овај народ претурио зиму.

Артемије

Устали смо у поноћ, или нешто касније. Избудише нас, рекоше да се обучемо и да дођемо у велику трпезарију у горњој кули. Слутио сам да ће се нешто значајно догодити кад нас покрећу из најслађег сна у глуво доба ноћи и кад већ не могу да сачекају барем зору.

Уђосмо у велику дворану са два реда тешких храстових столова и клупа дуж зида. Свуда се ширио густи мирис запаљене смоле што је капала са луча.

Тамо су већ били сви значајнији људи Куле. Седели су за столом поред десног зида. Сто поред левог био је одређен за нас. Поседасмо ћутке, туробни, дремљиви и узнемирени непознатим. Уђе Лауш и пошто преко нас што смо га дочекали стојећи и повијених глава пређе мрзовољним погледом, седе у чело десног стола.

Затим уведоше Доротеја.

Намах нам постаде све разумљиво. Судиће му се, тајно. далеко од очију простог света. Тако ће правда бити задовољена, а углед манастира донекле сачуван.

Први је говорио Дадара.

„Дужност нас војника је да се боримо против непријатеља. Да гинемо, то нам је дужност, да патимо од задобијених рана, и то нам је дужност. Да служимо.“

Дуже обрве, протрља дланом наборано чело.

„Па ипак ја осећам сада као свету дужност да кажем неколико речи на овом суђењу, јер ме на то нагонне душе оних који су умрли на овим бедемима. Они ми се у сну привиђају. Траже од мене да их поменем колико да не буду заборављени од нас који смо имали срећу да преживимо. Душе тих младих, голобрадих ратника лутају шумама и пољима Вратимља, обилазе места која су ти младићи волели и на којима

нису стигли да остаре. Лутаће те душе неспокојне и немирне све док ми на делу не покажемо колики је наш дуг према њима.“

Застаде. Осврнуо се око себе као да жели да се увери слушају ли га сви. Мук. Чује се само пуцкетање луча.

„Многи од њих би можда преживели да је било неког вештог видара да исцели њихове тешке ране. Имали смо једног, надалеко чувеног, вољеног због толико излечених широм жупе моравичке, али он није био с нама кад нам је био најпотребнији.

Гледао сам из дана у дан како ми умиру људи. Ране су им се распадале, а ми нисмо знали како да им помогнемо. Доротеј је знао, јер је највећи међу видарима у читавој жупи.“

Поново ћути. Брише прстима крајеве усана. Наставља тише.

„Умирући ратници су га вапајем дозивали, али он их није чуо.

Где је био?

Видели смо га међу нашим непријатељима, онима који су дошли из мрачних шума са запада, међу оним дивљим отпадницима. Видели смо га како скупља њихове рањенике по камењару испред Куле, и како им вида ране које смо им ми задали својим оружјем бранећи нејач вратимљску. Тамо је он био. до јуче је са нама јео хлеб и со. Био је наш брат. Волели смо га и поштовали. Али, у тренутку наше највеће несреће, када се радило о нашем опстанку, он је окренуо од нас главу и прешао нашим непријатељима.“

Удахну, његова сурова гласина груну свом силином. Бес му се разли по лицу. Тело му се напе као струна на луку.

„Отишао је оним бесловесним зверовима који су нагрнули у Вратимље да погасе наша огњишта и да нас затру. Напустио је своју браћу да би помогао оним који су дошли да нас харају и пале, да силују наше сестре, кољу нашу децу и руше оно што су наши преци и преци наших предака градили у зноју лица свога. Отишао је да на њих штедро расипа своју вештину, благословену вештину. Да ли зато да би ти њихови рањеници што брже прездравили и с већим бесом и мржњом кидисали на нас, његову браћу?“

Управља поглед у ивицу стола, дуго га не помера, дише ужурбано, а онда се смирује и наставља подсмешљиво.

„Сада он стоји овде пред нама, скрушено и невино. Прави се као да не схвата у чему је његова кривица и зашто му се уопште суди. Он ће нам рећи да је монах. Знаш, рећи ће нам да су његове дужности другачије врсте, поменуће како није његово да дели људе на браћу и непријатеље, него да с подједнаком љубављу помаже свима.“

Опет грми. Галама тог побеснелог клипана пара ми уши и ја једва издржавам да не скочим и побегнем напоље. Доротеј га гледа мирно, безизразно.

„Ако би се усудио да то каже, ја му могу одговорити да је његова кривица у његовом избору. Не знам каква је мрачна сила смутила његов ум. Знам само да је починио злочин и да зато мора бити кажњен. То од нас траже душе оних који су храбро умрли, борећи се против крволочних зликоваца.“

Седа као да је потпуно исцрпљен и истрошен напором.

Ја мислим да се он неколико дана спремао да одржи овај говор. Срицао је реч по реч, мењао, дотеривао, глачао, само да би, кад дође овај тренутак, био што убедљивији. Мамузао је своју сиромашну машту ненавикнуту на таква прегнућа, гањао по тупој, отврдлој војничкој души нека утрнула бивша осећања, присећао се онога што му се чинило дирљивим и све то пажљиво сложио у говор. Јер, требало је најзад показати овима овде да Дадара није само сирова војничина, насилник и курвар, но да је и уман човек и да тај његов гороломни глас, саздан да рже наредбе, уме и финијим стварима да се позабави.

То кажем ја, Артемије, раб божији, кривоноги, кљаста, наказни створ коме се ни сврака не би уклонила с пута и немојте узети то као истину. Можда ово из мене проговара жуч. Страшна завист. Ја, ситан, чвргав, хром. Он, леп, силан, биковит. Ја плашљив. Он јуначан.

Па ипак, зашто бих се ја поредио с тим лепотаном и јунаком? Шта ми имамо један с другим? Моја монашка хаља је за њега претесна. Његов калпак би мени падао на рамена. Ја бих можда и пожелео да будем као он, али он никада не би пристао да буде као ја.

Срећом, драги Господ Бог је овај свет саздао довољно пространим да би на њему имало места и за њега и за мене. Ма колико био широк, тај бахати рокач не може одједном испунити сав простор. Ма како се гицао и ширио, цилитао и пропињао, он једновремено може заузимати простор од једног хвата и ништа више, и увек ће се наћи неки довољно одвратан ћошак у којем тај пробирљиви кицош неће хтети да пребива и где ће ситни Артемије моћи на миру преживати своје детињасте мисли, грицкати као пацов своју буђаву кору хлеба и дисати свој смрдљиви ваздух.

Не кидише Дадара на мене. Ни на Доротеја чак. Друго нешто жуља његову похлепу. Тамо уврх стола седи један изнемогли старац. Видим га како се сиромаш упиње да остави утисак још неокрњене снаге, но бадава, издаје га по који покрет у коме се мешају знаци немоћи са знацима господствене отмености и надмоћног презира. Видим како старац избегава да гледа у Дадару и како ситни, једва приметни грчеви круже око његових бледих усана. Не вреди забушавати. Не помаже то што склапаш своје уморне капке да не би гледао тог младог бесног јунца док копа земљу предњим папцима, замахује главом лево и десно, фркће раширених ноздрва. Очи су му закрвављене, сила кишти из његовог напетог тела. Он је ту.

Све очи су у њега упрте. Слатка дрхтавица хвата твоје поданике, те податљиве и колебљиве љигавце. Ти исти људи су још јуче пред тобом исто овако подрхтавали. Они чезну за слепом снагом, а не за дремљивом мудрошћу.

Наравно, оглашује се и Никанор, ко би други. Зашто се у појединих људи јавља тако незајажљива чежња за влашћу? Ипак, да га саслушамо:

„Ко су они којима је отишао наш брат Доротеј?

То су отпадници од вере православне. Богумили. Незнабошци. Они који верују у све друго само не у Господа нашег Исуса Христа. Они који улазе у наше храмове на коњима, охоло и бахато, а не понизно и богобојажљиво. Они који одваљују иконостасе, дивне резбарије које је људска рука начинила у славу божију, и на њима пеку овце. Они који гребу очи светитеља на сликама по црквама. Они који свете слике шарају шилима и бодежима, цртају рибе и јелене, враџбине и гатке умећу између освећених богоугодних призора.“

Не, он збиља нема таквог беседничког дара као Дадара. Труди се и он, удешава да му говор буде свечан и достојанствен, али све то испада некако намештено и шупље, једнолично као црквено појање. Нема оне Дадарине раскошне ширине да човека подиђу трнци кад га слуша. Нема предњих зуба па шушљета кад говори, вавољи по устима речи као залобаје каквог жилавог меса.

„Да је наш брат Доротеј отишао њима са намером да им у те окореле подивљале душе улије мало божанског светла, мало вере хришћанске, православне, ја га не бих овде оптуживао, не бих говорио да је крив и не бих тражио да буде кажњен. Напротив. Први бих клекао пред њим, пољубио бих му стопала којима ходи по земљи, и назвао бих га највећим човеком јер је зарад своје цркве и своје вере заложии свој живот. Не, он није отишао њима да би их преобраћао у праву веру. Он се није бринуо за спас њихових душа. Лечио је само њихова тела огрезла у грех и порок. Лечио је ђавола у њима. Прихватио их је онакве какви јесу. То је његов грех према богу и злочин према људима.“

Никанор зна да га нико међу монасима не воли, исто тако зна да игумана на чији је положај бацио око воле сви. Али зар и монаси нису само људи: и њима је потребан вођа, а вођа није онај који је вољен и паметан, тих и добар, вођа је онај који говори са пеном на устима, раздражљиви успаљени клипан који буди у људима страх, зебњу али и неку животињску снагу. Насупрот Макаријеве сталожене трезвености, истуриће он чистунску пизму; уместо старачке кењкавости, делатну страст. Он неће завладати снагом свога невеликог разума но снагом воље. Он нема разумевања нити самилости, суров је и жесток. Зна за један пут. Остали за њега не постоје.

Али зар ће старци тек тако одступити, зар ће без борбе предати власт у руке својих омрзнутих супарника? Макарије се узврпољио. Није хтео или није могао да сакрије свој презир према Никанору. Можда презир, а можда само горку, чемерну ојађеност једног истрошеног човека који види како његово време неповратно истиче, сувише навикнутог на поштовање и уважавање, размаженог милодарима судбине, а сада суоченог са нестрпљењем оних који сањају о томе да га наследе. Затура поглед,

веша га по гредама таванице. Хоће да покаже колико му је неподношљиво што је приморан ту да седи и слуша сва та наклапања. Једва је ишчекао да Никанор заврши своју беседу, да би проговорио. Жучљиво, свађалачки.

„Овде се говори о душама рањеника које блуде по пољима. Помиње се како ти младићи нису стигли да остаре. О душама се брине Творац. И о томе кад ће ко бити позван, када ће престати његов овоземаљски живот. Ми нисмо ту да би из нашег краја изгонили блудне душе, нити ми можемо мењати одлуку Свевишњег о томе кад ће кога позвати к себи. Оно што можемо да учинимо, овако ситни и немоћни, јесте да се бринемо о душама живих и да повећамо добро а смањимо зло у њима.

Доротеј је крив. Али, да ли ми смемо или да ли можемо одлучити о његовој кривици. Доротеј је један од нас. Он је монах, духовник, изабран између људи да својим узорним животом и преданошћу Богу показује пут ка праведности. Хоћемо ли се бацити блатом на његово лице које је све досад зарило истинском светлошћу? Покажемо ли грешном људском стаду како је чак и Доротеј склон опачини и греху, показаћемо да смо сви ми истога соја, да међу нама лудима нема некакве разлике, да је све лажно. Па зар ће нам више ико веровати да смо ми монаси гласоноше божије помисли? Можемо ли рећи: живите онако како ми живимо, бојте се Бога онако како га се ми бојимо, постите, молите се, оплемењујте своју бесмртну душу?

Народ је прост. Непросвећен. Он се убеђује само снагом примера. Њему није потребна слобода да сам одлучује о томе шта је добро а шта зло, он неће умети да се снађе у збрци животних тешкоћа, нити ће моћи да овлада својом смушеном природом. Народ тај воли да гледа понижења изабраних. Хоћемо ли хранити његове болесне страсти? Хоћемо ли рећи: Народе, од данас је све дозвољено, јер ничега нема под овом капом небеском што је остало чисто и узвишено и што ви можете узети као свој узор и меру свога понашања. Даћемо вам уместо нашег путоказа слободу да сами изаберете куда ћете се запутити. Нема више ни витештва, ни достојанства, ни отмености, ни поноса, отварамо вам нове двери, завирите нишчи иза седам запечаћених брава, сазнајте све тајне неба и земље. Све вам је дозвољено, све доступно. Приредићемо вам скрнављење светиња да у грешноме сладострашћу уживате потпуно и до краја. Ништа више нећете морати. Ни клечати пред господарима, ни обделавати поља, ни понизно улазити у наше храмове, нити се плашити страшнога суда. Не трпите стиснутих зуба ударце судбине, буните се, проклињите, дајте одушка боловима своје напаћене дупе. Нико вам није потребан, ни црква, ни бољари, ни краљ.

Ми смо вам дали пример: обесили смо једног грешног црнорисца. Показали смо вам сами како је то могуће.

Страх ме је и да помислим куд би нас одвела наша непромишљеност. Питам, вас, трезвене људе који овде седите, да ли ћемо широм отворити врата и пустити напоље љуту аждају греха да хара по колебљивом и слабом људском стаду? Не!

Не наглимо! Не рушимо! Срушимо ли у блато само једног монаха, почели смо да поткопавамо темеље наше цркве, начнемо ли цркву, начели смо темељ на којем почива наша држава.“

Кришом сам гледао грбавог Димитрија док је Макарије говорио. Лице му је било непокретно. Онако бескрвно изгледало је као исклесано из мермера. Слутио сам да ће после Макарија проговорити и он и да ће то бити нешто крајње и судбоносно.

Избегавао сам га. Наказан је као и ја, а за један манастир је довољан један богаљ, два су већ сувише. За све време које смо заједно провели у манастиру Вратимље нисмо проговорили један с другим ни две речи. Кад смо год могли, трудили смо се да се не нађемо на истом месту у исто време.

Нисмо ваљда могли да станемо један крај другог и да кажемо: изволите, браћо у Христу, погледајте нас добро и видите ко је од нас грђи, уверите се ко је од нас већа грешка и кога је Господ склепао са више мрзовоље и нехаја. Волимо своје ближње и радује нас кад су весели и задовољени, лепо је то видети кад се сјате као врапци око чега забавног те загрољи смех место сиктавог режања, но опет нам није пријатно да баш нас два служимо ту за разоноду код толико припитомљених мечака и осталих бесловесних апишта. А воле иначе наша браћа да нас загледају са свих страна, утолико пре што нас бије глас да смо учени и умни упркос жалосном нашем изгледу. У реду, веле, та два богаља знају Јеванђеља напамет, и Дела апостолска, и Постанак, и Судије, и Краљеве, читаво Петокњижије знају, славни су преписивачи, нико тако не уме да везе слова, иницијале и заставице и тако непогрешиво да чати и поје, али има ли још негде на белом свету таква два грдарета? Шта им вреди све то ћоретање у књиге и мудровања о неопипљивим стварима кад су тако траљаво згребани, као што није згребан ниједан проклети себар.

Одједном ме спопада малаксалост. Дамари ми заглашно буче, срце ми се узнемирило. Хоћу нешто и сам да проговорим, али страх ме стеже у челични прстен, ухваћен сам у крлетку и узалуд се у мени пропиње немоћни бес. Знам, оно што мора бити речено рећи ће Димитрије; он ће имати гласа да изговори моје тајне мисли, примајући на себе све страдање. Ја ћу мудро ћутати, нико ме неће запазити, презир и клетве ближњих ће ударити на њега. А ја? Ја ћу, када останем сам, дуго и неутешно плакати као да сам жена, а не мушкарац, сузе ће ми износити горчину из душе а после ћу лежати у тами, гледати у мрачну таваницу, олакшан и блажен што сам макар тако одужио свој дуг према својој нутрини.

Димитрије је нешто друго.

„Слушам ове људе како говоре о великим стварима и гледам овога човека пред нама.“

Збиља гледа према Доротеју и ја нисам сигуран да ли га види, или му је он само ослонац за очи док смишља оно што ће рећи.

„Дошао је овде прошле године. Од првог дана радио је једно те исто: сушио траве и лечио њима болесне луде.“

Сада стоји као кривац пред смркнутих лицима. Његово лице, међутим, није смркнуто, ни уплашено, ни забринуто. Оно је као и увек благо зачуђено, помало радознано. Занима га очигледно ова распра која се међу нама води. Једни говоре како

га ваља казнити, други — да би казну из виших разлога требало избећи. Сви кажу: крив је, нико не каже: није крив.

Ја ћу се усудити. Доротеј није крив.

Бог га је научио вештини видања. Упутио га је у тајна својства била и показао му како се оболелим стишавају болови. И тако Доротеј уме да разликује рану од ране, убој од убоја, болест од болести. Он једино не уме да разликује људе. Ми умемо, али он не уме. Да ли сте када гледали како он лечи болеснике? Приближи очи рани и дуго је и пажљиво загледа. Тада обично не гледа у хаљине, јер ране нису на хаљинама, него на кожи и у месу. Ране су увек исте. Људи нису, али ране јесу. Доротејев поглед се никада не зауставља на хаљинама. Да се зауставља, он би приметио разлику која постоји између одежде каквог великаша и угледника и кучињавих дроњака каквог себра. Али када би то примећивао, он никада не би био добар видар. Бог би му ускратио свој дар, заборавио би која трава спада у који мелем. Тада не би грешио према браћи, показујући своју наклоност према њиховим непријатељима. Он би сасвим јасно видео каква је разлика између разбојника и наших бранилаца. Када се нашао међу њима, оно што је умео да види била је само патња убогаљених и крв која липти из отворених рана. Око себе је чуо вапаје умирућих. Били су тако беспомоћни. Лежали су на голом камену пред Кулом просутих утроба, одсечених удова и разбијених глава. Били су слаби као деда. Ако је раније и знао да су то непријатељи његове браће, тада је, окружен призором људске патње, све намах заборавио и потрчао да помаже. Сви ми остали бисмо се радовали што ти зликовци умиру на мукама и што их је сустигла праведна казна. Уживали бисмо у њиховим јауцима, сладили бисмо очи на грчевима који кидају њихова тела. Ако, тако и треба, то сте и заслужили. Захваљивали бисмо богу што нам је помогао да наше непријатеље изложимо таквом страдању. Доротеј је неук да разазнаје добро од злог, праведне од грешника, пожурio је тим обесним силницима, као својим најближим. Он је то учинио. Ми не бисмо, али он јесте.“

Још је Димитрије говорио, али шта су могле његове речи наспрам тих затупастих, чулавих глава поређаних дуж столова? с десне стране задригли војници, са леве испијени калуђери; и једни и други подједнако глуви.

Зар су они слушали грбавог Димитрија?

Гледали су га тупавим погледима пуним презриве гадљивости и у њима је из тренутка у тренутак расла мржња према томе наказном смутљивцу што их је збуњивао нечим њима тако страним и несхватљивим. Они су можда и наслућивали да би тај човек могао и бити у праву, али нико није хтео заповити низ вртлоге његове опасне мисли, радије је остао код своје тврдокорне навике.

Они који су донекле и сумњали у Доротејеву кривицу, после Димитријеве беседе потпуно се убедише да је видар без сумње крив чим га брани тај ђавољи мудрац. Доста његове болесне учености! Пажљиво сам посматрао њихова лица. Здравље је киптелo из свих. Чак и из дубоких бора на сушичавим, зеленим, збрчканим образима остарелих монаха. Неуништиво здраво блаженство глупости језерило се у њиховим угаслим очима и зар се ту нешто могло учинити?

Труд ти је био узалудан, стари мој хроми витеже.

Пипац

Разум је ипак превладао.

У цик зоре суђење је било завршено. Пошто је саслушао све оне који су хтели нешто да кажу, Лауш је пресудио: калуђери ће сами одлучити да ли ће или неће казнити преступника монаха Доротеја. Он, Лауш, неће се мешати у све то.

Предвече смо их отпратили у манастир. Доле је било све спремно за њихов повратак. Манастирски меропси су поправили и окрчили цркву и конаке, изнели муљ из дворишта и покосили травуљину што је ижђикала око зидова. Трудили су се да избришу све трагове пролетње поплаве и разбојничке најезде. То није било сасвим могуће. Многе слике на зиду цркве биле су оштећене врховима копаља, избодене очи светитеља, нагрђени образи женских ликова, угарцима испрљане грчке хаљине краљева и епископа.

Кирча

Чини се да су калуђери невесели јер поново почињу постови, појања, ноћна буђења и бденија. Свикли су се већ били на лагодну комоцију у Кули, а сада их поново чека строги манастирски ред. Мрзовољни су и због тога што их је Лауш тако грубо послао натраг, што је њихова поворка изашла из Куле без свечаног испраћаја и што је све то некако јадно испало. Они су веома осетљиви.

Богдан

Опет ће бадаваџије и лењивци на Кули имати шта да преживају, барем две недеље. Неко од њих је смислио загонетку: зашто је Лауш сазвао најпре главне људе сред глувог доба ноћи на суђење монаху Доротеју, а затим га ослободио казне и кривице, препустивши то манастиру.

Не знам ко је пронашао ово питање, сигурно је то учинио неки пакосни окачењак, један од оних доконих припигуза што зверају по васцели дан око не би ли спазили какву згону коју ће потом преудесити на свој вражји начин и пустити је да кола од ува до ува.

Ово је одмах прионуло. Између залобаја јела и гутљала пића, житељи Куле су вавољили по неуморним устима ту злобну гаталицу као какво послађеније.

Није било жучних распри пошто та ствар никога није лично дотицала, све што се збивало вртело се у кругу малог броја посвећених, дакле оних од којих је зависила судбина. Сада су имали прилике да им натенане, на сламку пију господску крв. Видели

су у својој пустој уобразиљи своје одличнике ту одмах на столу међ чокањима ракије као дебеле беле црве с црним сјајним главама тек извађене из трулог дрвета. Били су масни и троми, изврнути на грбава леђа, панично су мицали својим танушним ножицама ту на сунчевој јари, далеко од тамне труловине.

Једни рекоше да је господар Лауш човек захвалан, човек отмен, човек господствен, и да он никада не заборавља учињено му добро. Рекоше да је он човек старог кова, да није од овога млађег соја у којем је зацарила свакојака поквареност и мурдарлук. Он није заборавио како му је Доротеј спасао живот, зацеливши му рану на куку, кад су већ сви мислили да је стари властелин готов. Шта је неки безначајни преступ (који онај пуштахија Дадара упорно назива издајом) према таквој заслуги.

Други то порекоше. Не, казаше, није господар њега поштедио због ранијих услуга, но због будућих. Господар је стар и болестан, са војне се вратио оронуо и исцрпљен, стотину телесних тегоба тек га очекују. Зар није боље имати у животу тога вештога травара, макар да се овај спанђао са најцрњим паклом, него попустити пред навалом ових здравих, младих клипенди којима не грози у скорој будућности никаква опасност од болести и смрти, и дозволити да га обесе.

Трећи поменуше Јелену. Имала је времена, рекоше, да обрлати свога маторог мужа. Увалила му је дупе у крило, провртела се на његовим увелим јајцима, потурила му воћкицу, драшкала га длацицама по отомбољеној лабушини, сркутала од тобожњег миља, надносила му сисице над нос и додиривала га брадавицама по очним капцима. Иако није могла да васкрсне његову усахлу жељу, постигла је да старац открави мрзовољу. А онда је та лепа вештица принела своје пуначке усне тик уз његово уво, заголицала га свежим, младим дахом и рекла у правом тренутку две-три речи.

Најзад, четврти, они најзаједљивији, рекоше како је све то дошло само због међусобног гложења и надвлачења између Лауша и Дадаре. Лаушу је било неопходно једно мало поткресивање Дадариних шиљатих рогова. Пустио га је да се излаје, видео му смер, а онда је ту пред свима људима који су нешто значили, рекао: не, поћи ћемо супротно. Да се Дадара којом несрећом заложиио за Доротеја, гаврани би већ развлачили дроб сиротом калуђеру!

И тако су леви млађани црноризац извукао. Кажу да ће му судити у манастиру. Доле, ипак, не скидају главе. Кад је избегао осуду у Кули, за њега више нема никакве опасности, јер свака казна коју би му могли изрећи калуђери безазлена је према оном што се овде могло догодити.

Дадара

Кажу да сам се преблизу примакао Лаушу. Смрдим му као твор крај осетљивог господског носа, те матори не може честито ни да се надише. Ситна оспа му се проспе лицем кад ме угледа, преседне му ручак кад смо за истим столом.

А шта сам ја радио?

Бранио сам његову проклету Кулу, бринуо се о његовој проклетој имовини и штитио његову проклету жену.

Шта има Дадара?

Неколико сјајних крпица, оружје и коња. Ништа остало није моје. Ни кров под којим живим, ни постеља у којој лежим. Ни мишице којима витлам топузом и мачем. Оне су продане за комад хлеба.

Ипак сви завиде Дадари. Сплеткаре за његовим леђима, сашаптавају се, мучки га прате погледима пуним мржње и подозрења. Хоће да отворе Дадари главу и да виде шта ли је то унутра, шта смера тај пасји син.

Ко ће наследити Лауша у управљању жупом?

Стари је при измаку, нагло је оронуо после војне, руке му се тресу, не може кашику устима да принесе, а да пола не проспе. Сви то примећују и сви знају да је његов смртни час близу.

И тако питање наслеђа постаје из дана у дан све узбудљивије. Сви су се дали у предсказивања и у свим тим гаткама, као стожер око кога се све врти, помиње се Дадара.

Као да намесника жупе не поставља краљ лично. И као да краљ нема око себе хиљаде младих властелинских синова који једва чекају да ускоче на неко упражњено место. Хиљаде оних мазних, меких господчића, ласкаваца и пицана.

Сад ће он једну тако важну жупу као што је моравичка дати на управљање некаквом Дадари, сировом себарском сину!

Знам, чим сазна да је Лауш умро, места ће овамо послати неког татиног сина и тај ће одмах доћи.

Видим већ неког голобрадог момка како се овуда шеће као паун у светлуцавим грчким хаљинама. Важан је, уображен, са уображеним презривим смешком који му лебди око нежне њушкице. Одмах ће ми тутнути под нос краљеву повељу где тачно стоји да тај и тај коленовић добија на управу жупу са краљевим благословом. И тако ће то парче пергамента одредити моју судбину: мораћу да слушам тога балавца, да савијам колена пред њим и да служим његовим размаженим досеткама. Довешће са собом неку провидну госпу која ће ме још горе кињити него њезин певчић. Сваки пут ће ми стављати до знања ко сам и где ми је место. Тако ће бити за време гозби и за време лова, онда када ће краснописна слова што су их на повели изређале веште руке краљевих писара бити довољна да дечку подаре моћ над лудима. Али шта ако опет бану они луди дивљаци са севера или запада који не знају да читају?

Тада ће Дадара, тај презрени мудроња бити натеран у трње, праћен уплашеним погледима његових господара чије бледе главице извирују кроз уске отворе на највишој кули.

Шта ће бити са Јеленом?

Млада удовица Јелена вратиће се оцу, челнику Јовану Бардијановићу из тврдог града Козника у Расини, и неће проћи ни пуна година, а она ће бити утешена удајом за неког од ђефалија или намесника државе: Словац — Берковац — Острица — Борач — Брезница — Маглич — Сребрница — Козник — Брвеник — Рас — Јелач — Звечан.

Зар она не припада цвету рашког племства? Зар није учила вештине отмености и понашања под личним надзором краљице мајке Јелене? Зар је и Лауш није добио као награду за заслуге на краљевом ратном походу према Пологу?

Овога пута, пошто су се јунаци прошлих ратова већ давно поженили, моја господарица ће припасти неком младом даровитом заповеднику важне тврђаве као још један доказ краљеве милости и поверења.

А можда ће будући заповедник Куле и намесник жупе моравичке, добити поврх свега тога и Јелену.

Артемије

После других петлова, док смо били на бденију, поче да дува ветар.

Постајао је све јачи. Звиждао је, хујао, ударао о зидове, савијао дрвеће. Груну на врата цркве, отвори их и погаси свеће. Остадосмо у мрклом мраку. Ветар је већ био побеснео. Неко поче да паничи. Повика да ће се срушити кубе и да ће нас све побити. Ветар је завијао, урликао, небо је горело од муња које су једна за другом пламтеле на западу. Поче и грмљавина. Гром удари негде у Осоју, онда други скреса крај Мијове луке на Морави. Неко промоли главу кроз отворена врата напоље и одмах се врати. Рече да се напоље не сме, јер олуја носи шиндру по дворишту и скида плоче са кровова конака. Неколицина њих, то сам видео при светлости муња, покушавала је да затвори врата, али ветар није дао. Иконостас се љуљао, шкрипао и чинило се да ће се срушити.

Уместо да се сви баце на врата, не би ли их некако затворили, многи клекоше на под и почеше да се моле. Хук ветра и праштање грома који су ударали све ближе, заглушивали су њихово узнемирено мрмљање. Ја сам седео у самом углу, наслоњен леђима на зид и покушавао да стиском зуба зауставим дрхтавицу која ме је нагло спопала. Колико смо сви ми тада били беспомоћни, а нарочито они сироти испрепадани јадници што су четвороношке пузали по поду и бацали вапијуће погледе у мрачно гротло кубета, горе у таму што се наизменично смењивала са заслепљујућом светлошћу муња.

Онда је гром ударио у звонару. Нисмо то знали док нисмо изашли напоље. Најпре смо помислили да је погођен конак, или нека од дворишних грађевина.

Звонара, скрпатна, скљечита и нагнута на једну страну, била је иначе најружнија грађевина читавог манастира. Стајала је на четири дирека који су до земље били отрули и право је чудо како се раније није срушила. Сада ју је гром спљескао са

земљом и запалио. Звоно је пало доле међу запаљене греде и у први мах нам се чинило да је неким пуким случајем остало цело.

Непогода је прошла брзо, ветар се потпуно утишао и глува тишина је заменила буку. Танко прамење дима на догоретинама звонаре, крш поломљеног грања, шиндре и одваљених плоча, рупе на крововима, црне сподобе монаха који су се кретали по дворишту као нечујне сенке — све је то при сабласној светлости месеца и првог бледила на истоку изгледало као приказ из неког ужасног, грозничавог сна из кога човек никако да се пробуди.

У зору су лица људи била жута попут иловаче.

Матија

Цели дан се народ скупљао око срушене звонаре као око чуда. Непокојни, мрзовољни људи обилазили су око згаришта, непрестано нешто мрмљали и шапутали, покрети су им били некако сапети и ситни, бојажљивост и зебња још су више испошћавали ону чемерну спеченост себарских лица. Опипавали су велико звоно, тражили напрстине од пада и сумњичаво одмахивали главама кад би неко, са надом, рекао да звону можда ништа није било.

Вратимљци су поносни на своје звоно. Таквог нигде нема. Глас му је надалеко чувен, по лепоти и треперавој дубини звука. Ако је негде напрсло, долина ће остати глува. Неће одјекивати тужно оглашујући нечију смрт, нити ће звонко певати за празнике и светковине. Неће више соколити уморне, храбрити посустале, разгаљивати утучене и смејати се са веселима.

Димитрије

Никанор је отишао у скит, у Митровачку пећину.

Угледајући се на покојног Прохора, обукао је кошуљу од сирове кострети и зарекао се да ће тамо остати све док му Господ не покаже пут спасења за манастир. Отишао је Никанор као Мојсија на Хорив да прими од Господа упуте за све нас. Никанор — исцелитељ окуженог храма, богобојажљиви угодник, баштиник божије промисли, безгрешни гневник.

Он је одлучио да потури своје помало отврдло уво под бескраје васељене. Очистио се за тај тренутак постом и молитвама, сузбио је у себи телесне жудње, одагнао из своје бесмртне душе сваку опачину и сада је спокојно могао очекивати врховну милост. у Митровачку пећину сам одлазио неколико пута из пуке радозналости. Пећина је тескобна, влажна, вода капље одозго са заобљеног свода, у дубини ври гротло подземне реке, очи се тешко привикавају на таму, нема где да се седи или лежи, човек ту мора престајати на једној нози, као чапља. Ту се не можеш разбашкарити и дремати. Тако је гњило, загушљиво, плесниво, осећаш да си одасвуд притиснут нечим тешким и незграпним. После само једне ноћи ту проведене човек

добија вртоглавицу, по глави му муљају свакакве слике, ништа није тако будаласто да ти се тада не учини могућим и остварљивим.

Али зар ће све то сметати Никанору? Зар он није отишао по упут, судбински упут? Зар није отишао у скит да би уз божију помоћ, или без ње, нашао излаз из мрака који нас је опколио. И он ће донети отуд откровење, он то мора учинити јер је тако решио макар га Господ лишио своје вишње помоћи у било коме виду. Он можда има и превише вере у свој ум, сумња никада није кварила његова јасна и разговетна виђења, ослонац му није неопходан, ако га има, утолико боље, али није, понављам: није неопходан. Ако га овога пута Саваот и не услиши, он, Никанор, неће остати празних шака, јер такав је то човек.

Уосталом да се ослања само на Њега отишао би на неку ледину, рецимо на неко голо брдо, ја ово размишљам онако узгред, причам што ми прво падне на памет, хоћу да кажем како би ваљда било мудрије да је отишао на неко приступачно место где би лакше био уочен. Он је урадио супротно, побегао је под земљу као кртица. У реду, Божије око је свевидеће и нема за њега препреке, па ипак мислим да човек који хоће да буде виђен треба да оде на неки згодан пропланак или чистину, ако ни због чега другог а оно барем само зато да би пред Господом показао своју искрену жељу да свој ум сједини са Његовим. Уз све поштовање за Никанорово подвижништво, ја нисам у стању да видим његове разлоге за бекство под земљу.

Осим ако не смера да, далеко од сваке присмотре, смисли нешто корисно за себе. Јер, све се овде тако подесно поређало: и греси наши многи, и гнев божији, и игуманова болест. Може рећи: ја сам ту, браћо, једини ја знам камо се ваља запутити, следите ме.

Василије

Кад је чуо да Никанор већ два дана и две ноћи седи у Митровачкој пећини, игуман Макарије је само болно јекнуо, преврнуо очима и слабо се накашљао. Хтео је нешто да каже. Глава му је клонула на јастук и ситне капљице зноја су му избиле по челу. Померио је бледе исперутане усне.

Рекох неким да би ваљало звати Доротеја. Они одбише. Љутиће се, веле, Никанор кад се врати. Али игуман је на самрти, рекох. Ако је на самрти, нико му не може помоћи, па ни твој Доротеј, одвратише. Зашто мој, упитах. Твој, јер га зовеш, јер му прашташ. Ја му не праштам, рекох, него сам помислио да би једино он могао помоћи игуману. Не, рекоше док се Никанор не врати, ништа ми нећемо предузимати.

Матија

Доротеју и мени нико не прилази. Избегавају нас као да смо шугаве овце. Не обедујемо у истој просторији са братијом. Оставе нам по комад раженог хлеба и ћасу непосољеног, бљутавог варива пред вратима ћелија.

Не знам да ли ико овде у манастиру саосећа са нама. Можда једино она два богаља: грбави Димитрије и ћопави Артемије.

Једва чекам да се све ово заврши јер ми је чекање постало неиздрживо, гуши ме нешто у грудима, осећам као да сам потонуо у житки глиб, да не могу ни горе ни доле. Дође ми да са себе скинем мантију и да је исцепам у парчиће, да конач са концем не остане. Да проклињем, псујем из свег гласа.

Макарије

Смрт је озбиљна ствар. Живот је озбиљнији.

Добро, знам, не би требало да се у овим годинама шегачим са животом и смрћу, да од свега тога правим спрдњу. Грешим? У реду, грешим, па шта? Бирам најлакши начин? Бирам.

Да сам ја коју годину млађи, можда бих поступао друкчије. Али ја сам ипак само старац па ми се може опростити што се служим притворством, замкама и препреденошћу, уместо да се као какав млади јуноша испречим, станем на белег и кажем: овде је црта, догде смете, даље не.

Лицемери ови се поређали око моје постење плачевних лица као низови црних врана, мешкоље се у тескобној одаји, улазе и излазе на врховима прстију, погледају се да би један код другог, ако већ не могу на мени, видели знаке смрти, јер се моје умирање одужило. Све то гледам кроз трепавице. Тешко ми је да по цели дан лежим непокретан, да бунцам и јечим. Ако овако наставим, збиља ћу се разболети.

Одужило се то Никанорово бављење у пећини. Изгледа чека да ја умрем па да се онда врати. Тек онда би он завладао манастиром и могао би да ради што му је воња. Дошао би, ужурбао се око моје сахране, ћутећи мудро док се то не обави. А онда би наступио са својим откровењем.

Тада би сви у страху пред оностраним тајанством, пред које их ставља овај чудак, упрли прстом на њега и рекли му углас: ти си тај, ти си наш вођ, следићемо те, бићеш нам игуман.

А ја све нешто мислим да је њему ипак теже него мени. Овде јесте непријатно крај све те лажне туге и ужеглог воња на стрвину, али је макар суво. А Никанор чучи у мокрому, гнезди се на неком љигавом камену, влага му се увлачи у кости, можда га је већ и кијавица спопала. Неће он тамо дуго издржати. Пожуриће да се врати и видеће да је то учинио прерано, јер ја нисам још умро. Наравно, ја ћу морати још дуго лежати овако непокретан, јер кад бих устао одмах по Никаноровом повратку, ови би смутљивци рекли да је то учинак његових молитава: чудотворац би био сместа рођен, тим пре што сви чезну да нечим избришу трагове Прохорове смрти, Матијиног блудничења и Доротејеве издаје.

Артемије

Најзад се и Никанор вратио из скита. Видно блед и изнурен, одмах је, чим је чуо да игуман још није умро, не улазећи к њему, отишао у своју ћелију, замандалио изнутра врата и стао тамо дан и ноћ. Нађе се увек по који радозналац коме је задовољство да све одгонетне. Тако је било и овога пута. Муцави Гаврило послушнички је шумове који су допирали из Никанорове ћелије и чуо како он грозно хрче. Гаврило је врло тешко изговарао поједине речи и кад би негде запео редовно би добио згранут израз. Пошто није био кадар да своје извештаје украшава отменим али јаловим празнословљем, Гаврило се трудио да пронађе две-три прејакe речи којима би тачно одредио оно што хоће, две-три потресне, судбоносне речи, мушке и јаросне, после којих нема наставка и беспотребног ћаплицања.

„Грозно хрче“ — каже Гаврило.

Запео је код речи „хрче“, исколачио очи, пребледео и после дугог кркљавог „х“, отегнутог „р“, и смандрљаног „ч“, рекао разговетно оно „е“. Породивши тако у мукама своје злобно чедо, Гаврило је одахнуо задовољан што је оставио тако јак утиска на своје слушаоце, упркос несавршености изговора. Јер, његово откриће намах нахрани гладне и напоји жедне са само две речи. Вероватни будући игуман, а сада подвижник, надокнађује време пробдевано у пећини слатким окрепљујућим сном, и то чини крадом, иза затворених врата, док братија мисли да је наставио са молитвама.

Слабо место сваког људског подвига је несавршеност човековог састава. Овом чудном божијем створењу није довољно да иде по земљи и да у миру траје свој век, задовољавајући се оним што има и што може. Његова облапорност и сваковрсна неумереност га терају да покушава немогуће. Винуо би се у ваздух, али нема крила, заронио би под воду, али нема шкрге, завукао би се у земљу, али нема опрему кртице. И то само због свог лудог свраба. Има их који би зарад подвига читав живот престојали на једној нози, као чапље. Свет би постао несношљив кад би сви ти суманути подвижници могли да остваре своје луде замисли. Срећом и подвижник мора да спава, да једе и да празни црева. Бадава се он упиње и пропиње као раздражени ждребац, благословени умор га призове да мало, макар за тренутак, обори ка земљи своје запаљење зенице.

Не може се без неких простих потреба, макар како узвишен порив калио вољу.

На томе се сломио покојни Прохор. Али, на жалост, на томе неће пасти и Никанор. Никанорови циљеви су приземни. Он се не брине о вечности. Његов циљ је ту одмах надокнађивање руке, а за то и није потребно нешто особито много. Довољно је да га послужи срећа и да на правом месту и у право време изведе праву представу.

Димитрије

...Потом Никанор исприча своје виђење. Рече да се пећина осветлила изненада кристалном светлошћу.

„Отворише се врата у стени и изађе бели анђео. У једној руци држаше пламени мач, у другој јагње.“

Никанор није свети Јован па је и његово виђење штурије без свег оног тајанственог сјаја и чудесних бића. Није се много задржавао на описивању анђела, јагњета и мача, те тако никад не сазнадосмо да ли је јагње као у Јована имало седам очију и седам рогова. Чини се да је Никанор јагње поменуо узгред, тек толико да се приближи оној врсти виђења која нам је била позната из Новог завета.

Нашим припростим људима би се учинило претераним ако би каквом јагњету било дато да води главну реч у некој важној ствари. У реду: јагње у пољу, на ражњу па чак и у рукама свеца. Али забога, откуд јагње које жари и пали. То место код Јована је одвећ неразумљиво:

„И опазих силна анђела где јаким гласом виче: 'Ко је кадар да отвори књигу и разломи њезине печате?' Али нико ни на небу ни на земљи ни под земљом није могао отворити књигу нити је читати. И ја сам горко плакао што се нико не нађе кадар нити да отвори књигу нити да је чита. Тада ми један од стараца рече: 'Немој плакати, победио је Лав из Јудина племена, Давидов изданак, тако да може отворити књигу и њезиних седам печата.' Тада опазих између престола са четирима Бићима и између Стараца Јагње где стоји као заклано. Имало је седам рогова и седам очију то јест седам Духова Божијих посланих по свој земљи. И јагње се примакну да узме књигу из деснице онога који седи на престољу.“

Зато је Никанор мудро поступио кад је своје виђење упростио до те мере да постане схватљиво и најгушљем међу братијом, избегавши тако сувишно заврзивање које би само затамњивало савршену јасноћу анђелове поруке.

У Никанора, бели анђео стајаше непокретно у златној прабини у отвору врата и дуго му говораше. Према ономе што нам је Никанор о томе рекао, анђео је знао све о нама: и да сам ја отерао у смрт грешног Прохора и да је Доротеј издао, па чак и то да је млади Матија блуднично са оном курвицом на Кули.

Да не знам Никадора, и да нисам уверен да је то један врло частан човек, помислио бих како је анђео добио од њега тачна упутства шта ће рећи, јер збиља никакве разлике не беше између онога што сам ја знао да Никанор мисли и онога што је анђео, по Никанору, рекао.

Анђео је дакле оптужио и мене. Доротеј и Матија су иначе већ одавно означени као кривци за све несреће које су задесиле манастир и ово Никанорово виђење је потврдило опште уверење. Међутим, ја сам ипак био у сенци њихових грехова и на мене нико до сада није упирао прстом.

Уместо да се забринем над својом судбином која се на моје очи суновраћала у понор пред жестином оптужби, ја се, однекуд, разгалих, би ми наједном смешно, те све окренух на спрдњу. Моја луда природа ми није дала мира. Да сам се притајио и снуждио, можда би Никаноров напад отишао у празно. Мене су, упркос свему, многи

овде ценили и поштовали, нешто због учености, нешто због ведрине. Многи су ме већ видели као будућег игумана.

Али ја ударих у измотавање те то и оне умерене окрену против мене, јер се поплашише хуљења.

Не сећам се шта сам све рекао Никанору.

Најпре га, отприлике, упитих како то да се јагње није препало пламтећег мача него је мирно лежало у анђеловом наручју. Питање је одиста било незграпно и није ни чудо што се Никанор тако разбеснео и избезумљено стао да виче да сам ја проклети безбожник. Рекох на то да ми није јасно зашто је анђео држао у десници усијани мач (ужарени, пламтећи) а у левој сирото мајушно јагњешце, ако се већ у виђењу појавио са намером да нас упути како да спасемо од пропасти вратимљски манастир, а не да презалогји.

Никанор тада у наступу гнева рикну да нас тројицу треба одмах избацити из манастира јер смо ми, Доротеј, Матија и ја, несрећа за веру. То је одмах могао рећи без свег тог глупавог пренемагања и повлачења небеских бића по својим плитким ступицама.

Артемије

Кад је одређен час суђења, сви навалише у трпезарију. Ја нисам хтео. Радије сам остао поред игумана. Ту у тој тесној одаји испуњеној мирисима ужеглог лоја, босиока, спориша, липовог цвета, крај мртвачки бледог старца разјапљених безубих уста из којих је цурила пљувачка, у роју мува зунзара и ситних мушица сирћетуша што су се купиле око натрулих крушака на трпезици, било је сигурно угодније него тамо.

Тамо нико неће хтети да се супротстави Никанору. Неће хтети или неће смети да и сам не буде проглашен јеретиком. Ја мислим да нико није био тако глуп да поверује у његово тобожње виђење. Сви су они поуздано знали да је он обична јајара и нитков и да је анђеле измислио само зато да би се решио Димитрија, свог могућег супарника, кад се буде бирао игуман. Али кад су једанпут пристали на анђела, онда је ваљало ту чорбу посркати до краја ма како одвратна она била.

Нема тог манастира у Рашкој који се не би поносио видаром као што је Доротеј, преписивачем као што је Димитрије и живописцем као што је Матија. То су људи даровити, људи изабрани између хиљада. Па ипак они ће страдати.

А ко зна, можда су сви они једва дочекали да их неко поведе у хајку против ове тројице. Глупаци виде да је Никанор отеловљење просечности, он је њихов природни вођ јер је недаровит као и они сами и мрзи обдарене.

Макарије

Никанора су спопали бесови. Као да га је печио обад сред поља, па онако узгицан млатара ногама и рукама не гледајући кога ће закачити. Крај мене нема никога. Спушта се сумрак. Чујем гласове монаха окупљених, ваљда, негде на средини дворишта. Према мирису дима који допире кроз баџу на зиду ћелије, знам да су наложили ватру пред црквом и то ме уопште не чуди. Нема те будалаштине која Никанору може пасти на памет да намах не би била прихваћена од ових лаковерних луди. Следе га као да су омађијани.

Онда чује његов прозукли глас. Говори нешто, мени неразговорно, налик час на проповед, час на бајање какве врачаре, час на црквено појање.

Имао сам прилику да слушам многе јуродиве који су, скитајући по белом свету, навраћали понекад и у манастир. Наслушао сам се током овог дугог живота свакојаких лудих беседника, али ниједан од њих није крештао овако несношљиво.

Пожелео сам да устанем са кревета и да кроз прозорчић погледам шта се то доле збива. Но одустао сам, јер сам се бојао да изненада неке бане на врата и не затекне ме усправног. Тај би одмах повикао: „Чудо! Чудо!“ и истрчао напоље да клекне пред оним мангупом и пољуби му стопала.

Никанор

Истерао сам их!

Димитрије

Кроз натечене очне капке гледам Доротеја како спава, наслонивши удобно главу на торбу. Прсте је уплео на грудима, палчеве уденуо у прорез модре тежинове кошуље, једну ногу пребацио преко друге и тако слатко и спокојно спава као да се ништа није догодило и као да је све на овом свету у најбољем могућем реду.

Неколико корачаји даље, окренут леђима, стоји Матија. Гледа према истоку у сунчеву куглу што се помаља из Качаринских гора.

Ја сам пробдео ноћ лежећи у високој спарушеној трави, а Матија стојећи непокретно на једном месту.

То је глупо зар не?

Бадава сам се упињао да свему ономе што се синоћ збило не придајем никакав значај. Говорио сам себи: Димитрије, ти си најзад слободан човек. Можеш ићи куд год зажелиш, никаква мантија ти се не заврзује око ногу. Зашто, Димитрије, онда не потонеш у дубок сан кад је овај пропланак тако згодан за спавање? Зашто мораш у

мислима изговарати бесмислене беседе које си хтео да изговориш у оној синоћној помами? Шта ту има више да се каже? Окрени бели неисписани лист и почни из почетка као да никад ништа ниси написао и као да тек сад учиш слова.

Све време док сам био у манастиру жудео сам за једним оваквим јутром, и сад кад сам се нашао у њему, осећам се као да ми је душа празна мешина из које је истекло вино.

Зар човек збиља не може да издржи слободу?!

Матија

Стајао сам ове ноћи да не бих заспао. Хтео сам да још једном видим у глави све оно што се догодило. Извели су мене, Доротеја и Димитрија у двориште.

Док су калуђери кадили тамјаном наше ћелије и износили напоље постељину на којој смо лежали, нас су свукли до голе коже. Мантије, рубље и постељину су потопили у велики бакрач у коме је врио цеђ од глоговог пепела.

Никанор је обилазио око нас, махао кадионицом и нешто викао. Ништа нисам разумео. Стајао сам крај ове двојице наг и осрамоћен и молио бога да се све то што пре сврши.

Затим је Василије замочио штап са кудељом на врху у кључали цеђ и почео да скаче око казана, правећи штапом крстове у ваздуху. То је било добро јер се од оног махања цеђ мало охладио, па кад је пришао да нам са коже отире грехе, било је лакше поднети.

Доротеј је стајао непомично, Димитрије је тискао дланове међу ноге кријући гњати, а ја сам крио лице да се ти звекани не би наслађивали видевши ме успаниченог и збуњеног.

Онда су нас истерали на капију. Бежећи преко чистине према белим кочевима на које су још у току дана оставили одећу, обућу и торбе, осврнуо сам се, мада су нам били строго наредили да се не окрећемо за собом. Видео сам пред капијом, при светлости пунога месеца, ред калуђера који су непомично стајали дигнутих глава према небу и појали заупокојену литургију.

За њих смо били мртви.

И они за нас.

Артемије

Шта сам могао учинити за оне које сам највише волео?

Не би било користи од тога да сам гледао како их понижавају оним дивљачким обредима које је измислио Никанор против свих црквених закона и обичаја, па после да роним сузе у неком скривеном манастирском ћошку.

Још јутрос сазнао сам, прислушкујући разговоре монаха, да ће њих тројицу рашчинити увече, а већ у подне сам знао и како ће то учинити.

Видео сам два манастирска меропха на крају ливаде, код Прохоровог гроба, побијају три велика ољуштена коца. Упутио сам се онамо и видео да су кочеве од глоговог дрвета.

Ако Никанор настави да влада овим манастиром, на три дана хода унаоколо неће остати ни једног проклетог глоговог дрвета ни цбуна, јер ће, да би истерао врага и очистио манастир од зла, наредити да се на глоговини кува свакодневни оброк.

Сазнао сам затим да ће глогови кочеве служити да се на њих окачи одећа за тројицу кажњеника, како би се обукли пошто голи буду најурени преко чистине.

Само одећа. Никанор се није сетио, намерно или не, да тројица морају нешто и јести. Можда је мислио да и не заслужују друго до пољских мишева, црва, печурки и купина, чега сада у шуми има у изобиљу. Оно што је он пристао да им да то су три нове тежинове кошуље и три пара опанака од телеће коже, све то добро пошкропљено светом водицом, окађено тамјаном и обилно посуто пепелом од глоговине.

Знао сам шта ми ваља чинити.

Нашао сам три простране торбе од козје длаке, сакрио их на тавану и ужурбано почео тражити по манастирским оставама ствари које би им, према ономе што сам тада мислио, могле користити да би лакше преживели.

Најпре сам се постарао о храни. Ставио сам у сваку торбу по велику овсену погачу, по комад сланине и по комад тврдог овчјег сира. То ће им трајати три дана, ако приштеде, чак и пет. Затим сам украо из оставе три велика крушца соли. У шуми ипак могу наћи довољно хране: дивљачи, плодова шумског воћа, печурака, у рекама има доста рибе. Али соли не. Ставио сам им неколико клупчади конца, опуте и канапа да би могли правити замке за лов и по велики нож са дршком и канијама од говеђег рога. Требаће им да склепају неку колибицу или чатрљу од блата, па сам за њих украо брадву, секиру и будак.

За ложење ватре: чакмак, кремен и труд.

Могу искрчити комадић земље у шуми и посејати на пролеће нешто усева. По кесицу семена пшенице, јечма, овса, ражи, паприке, грашка и боба.

Док су око њих обигравали помахнитали и омамљени калуђери, ја сам се искрао кроз капију, прешао ливаду и окачио торбе на кочеве. Надао сам се да их нико неће пратити преко ливаде из страха да не буде окужен нечастивим који је у њима и да неће

приметити торбе. Они, пак, мислиће да су торбе нешто што им поклања манастир за опроштај.

Никада неће сазнати да сам ја за њих крао. Али зар је то важно? Ја то и нисам учинио због њих него због себе, да бих сачувао самопоштовање и да бих олакшао својој души.

Димитрије

Али дан промиче, благи септембарски дан са питомим сунцем одозго и топлом земљом одоздо и ми постајемо најзад уморни и поспани. Дремеж којем од јутрос одолевамо, савладао нас је кад се сунце попело два копља изнад источног видика. Хладовина под липом, мирис свеже бујади коју смо пожњели и прострли по земљи да нам буде удобније, непрестана птичја граја из шуме свуда унаоколо — и како онда човек да не заспи, да се не препусти оном слатком одумирању у крви, слатком голицавом треперењу, кад сваки грч ишчезне а тело постаје тако пријатно тешко да је благодет пребивати у њему.

Проламсаји ноћашњих мука што их измисли душа, наиђу каткад као сев или одблесак муње, но зачас буду протерани кад очи наиђу на призор ове двојице спавача, на чијем лицу ни боре, ни најмањег, најмањег, најмањег трага горчине, но чисто, непатворено задовољство, прачисто задовољство сневача из еденских вртова, мој боже.

Жао ми је да заспим, јер зар може сан бити тако угодан као ова магловита мешавина сна и јаве, зар се неће, мој боже, твоје врховно дело — душа, та крвожедна курва, прокрасти и овде да испрља ове блескове, невинне, анђеоске трептаје, појање васељене, хоће ли чупава, зељава кучка са пеном на искеженим зубима трзати влачег, промукло залајавати, острвљена, бесловесна звер, зар неће, мој боже!

Матија

Каква је то спаванија била!

Цели боговетни дан смо хркали и башкарили се у дебелој простирци бујади као праведници који су свршили све своје глупе послове и који, никуд не журећи и не хотећи ништа, баш ништа, пољубивши себе у праведно око, у праведну њушкицу и у праведно дупе, подмирени до последњег жмарца, пуштају да их понесу крила, лака и бестелесна нека крила кроз дубине неба и пространства изнад убоге земље, ни горе ни доле, него баш испод неба и изнад земље.

Пробудили смо се у сумрак, један по један, лешкарили неко време са шакама под потиљком, гледали лењо и задовољно како трне светлост и како пропланком точи бистри птичији цвркут и онда облапорно навалили да једемо оно што смо нашли у торбама. Овсеница је била бајата, сир је био преслан а сланина ужегла, али никада у животу, чини ми се, нисам тако слатко јео.

Са пуним устима Доротеј се кикотао некој Димитријевој шали, коју нисам чуо, јер сам тог тренутка помислио на Анчицу.

Ето дакле Анчице где ми чупка длачице на трбуху и забавља се с њим као маче с мишом. Накривила главицу на једну страну, стисла зубе, раширила ноздрве као ждребица и шапицом га лулушка лево-десно, док не букне, док се не устобочи као гладна ала. Тада Анчица уздише као да је неко тера узбрдо, руменило јој попадне по јагодицама а наусницу јој ороси зној.

Њих двојица се церекају. Хи, хи, хи — Димитрије. Хо, хо, хо — Доротеј. Ко би рекао да и тај Доротеј, ћутљиви равнодушни Доротеј, уме тако раскалашно да се смеје. Све се на њему смеје, и затегнуто чело без бора, и два реда светлуцавих зуба, и брада, и уши, и образи, и груди. Онда почињем и ја, мада нисам чуо шта је тај шашави копилан испричао. Затим се они смеју зато што сам ја закаснио као да сам тек тога тренутка схватио смисао њихове шале, а ја продужујем јер они нису знали где сам ја у мислима био. Тако се то наставља, док нас не заболе вилице и трбуси.

Помислим да је наше изгнанство из манастира најлепша ствар која нам се могла догодити, јер смо ту на слободи као три шумске зверке, без узде, узенгија, улара, клечке, брњушке, поткова, јарма, алке у носу. Три голе зверке што могу јурцати свуда около, излежавати се где хоће и колико хоће.

Али, то траје прекратко.

После исцрпљујућег смејања лежимо још неко време ћутећи, а онда долази на ред озбиљан разговор.

Започиње Димитрије. Рече како је време да одлучимо куда ћемо кренути. Ето, дакле. Нема ништа од моје будаласте наде да можемо, кад смо већ слободни, ићи онамо куда нас прва помисао наведе. Димитрије каже да МОРАМО одлучити куда даље. Можемо бирати, каже он, између неколико могућности. То је већ утешно, помислих; ако постоји неколико могућности, то је већ нешто. Можемо лепо преживати наше лепе могућности.

И Димитрије поче да набраја. Можемо отићи из овог краја и тада бисмо заборавили оно што су нам овде учинили. Измаћи се изван домашаја наших прогонитеља. Ако останемо, они ће нам непрестано бити на врату, и што год започнемо вазда ће они у томе видети прст ђавола. Можемо кренути на север или југ, исток или запад и живети од својег умећа. Можемо се разићи и тада би Доротеј био видар, Димитрије преписивач или писар код неког велможе, а ја бих био живописац, а можемо остати заједно и бавити се вештином која се покаже као најуноснија. Ако су видари у неком крају најпотребнији, тада ћемо сви бити видари тако што ће нас Доротеј поучити. Ако наиђемо на тек саграђену цркву којој недостаје живопис, тада ћемо сви бити живописци, ја главни а они помоћници. Димитрије каже да смо сви ми даровити људи.

Отворише се преда мном призори узбудљивог скитања: нови далеки предели иза модрих гора, непознати градови и друмови, изобиље јела, пића и податног

женскиња, али и мрцварење дугих путовања, отечене ноге од пешачења, снегови, кише, олује у дивљим крајевима, спавање под стоговима сена, подозривост људи према непознатим одрпаним скитницама, кукумавчења пред прагом за комад плеснивог хлеба.

Помену Димитрије и то да можемо остати и у жупи моравичкој. Крај неке раскрснице можемо саградити колибу и ту би болесни долазили да од нас траже лека. Доносили би храну, одећу, огрев и све што нам је потребно, јер болесних има много, а људи не желе да даду за здравље све што имају. Нас двојица, ја и Димитрије, скупљали бисмо и сушили биље а Доротеј би лечио.

Тада се ја умешах.

А зашто, рекох, не бисмо бацили под ноге све наше проклете вештине које су биле извор свих наших досадашњих страдања, јер се не би тако одвратно поступило с нама да ништа нисмо знали, и покушали да живимо од лова и земљордње као последњи затуцани себри што живе.

Димитрије ме погледа и осмехну се. Као да је то и сам хтео да каже, али се плашио да нас не обесхрабри.

Било ми је драго што смо без муке нашли одговор.

Изабраћемо, почех да брзам, изабраћемо неко згодно место крај Мораве, неки ћошчић да не сметамо ником, направимо онде просту земуницу...

Сабориште — рече Димитрије.

Сабориште?!

Димитрије

Кад сам поменуо Сабориште, Матија је отворио своју младу губицу која је још мирисала на мајчино млеко и заборавио да је затвори. Није згодно саговорнику стављати на увид језик, ресицу и ждрело, ако тај већ није некакав видар.

— Па да, зашто не на Сабориште?

У реду, знам шта би могао рећи тај мали курвар, знам све оне будаласте приповести које су себри измислили о Саборишту.

— Али они ће — рекао је Матија — тек онда добити прави доказ да смо се нас тројица спанђали са ђаволом.

— Који то они? — упитао сам равнодушно.

— Они у манастиру, ко други — одговорио је.

— Они у манастиру?! Докад ми да водимо рачуна о томе шта ће рећи они у манастиру. Ми смо слободни људи, једанпут за сва времена смо им окренули леђа.

— Они ће — рекао је Матија — они ће ликовати. Умириће своју нечисту савест. Рећи ће да су право поступили кад су нас истерали, јер ето ми и припадамо ђаволу, а не богу кад се настањујемо у ђавољем поседу.

— Ма каквом ђавољем поседу! То су све глупе приче оних себарских тупоглаваца. Одредили су Сабориште да у њему држе сва она бесмислена чудовишта која измишљају њихови згранути и опседнути. Могли су одредити било које друго место. Изабрали су Сабориште јер је живописно. То је њихов тор где пребивају але и ђаволи.

— Довољно је то што је на злу гласу. Ми знамо да тамо ничега нема, али остали верују да има.

У ствари, било је довољно поменути Матији какву чудну и необичну могућност па да се узврпољи као кокошка кад јој дође да снесе јаје, да га подиђу ђавољи трнци. Ништа за њега није довољно безумно нити довољно забрањено да би га одвратило од какве лудорије која му очас кресне у мозгу, вазда спремном на измишљање шашавих ујдурми. Зар овај обештењак није правио све оне блесаве слике по зидовима цркве само зато што је то ишло уз нос чистунцима? Или зар би се неко други на његовом месту усудио да сред најжешће битке, пред разјапљеним чељустима смрти, наочиглед свих, мркачи ону малу радајаку?

Слушам сада малог како се тобож парица, као да се плаши Саборишта и његових чудовишта, а знам да ме с тим зачукује да се ја случајно не бих предомислио. За један тренутак навлачи на себе одећу трезвеног и разложног божијег угодника, знајући колико ће ме то распалити. Хаљине те нису скројене по његовој мери, претесне су му, врућина му је у њима и ја га зато намерно остављам да се мало зноји, правећи се да се колебам око одлуке хоћемо ли или нећемо на Сабориште.

Доротеј, као што се то од њега очекује, нашу лажну, намештену препирку слуша радознано, али не каже ништа. Прати нас својим пријатним осмехом и зна, све време зна, за то детињасто надвлачење.

Матија

Сабориште!

Откуда је само грбавом копилану пало на памет да помене Сабориште крај свих других zgodних места на овом земаљском шару?!

Присећам се свега што сам о Саборишту годинама слушао.

Највише језе изазивала је у мени прича о Белој пећини. Кажу да тамо унутра пребива огромна бесловесна звер коју називају дрекалом. Нико је никад није видео,

нити зна да каже како она изгледа. Мисли се да је нешто огромно, љигаво, са рибљим крљуштима по телу, буљавим очима на безобличној главчини и страшним шиљатим зубима. Кад дрекала спопадне бесови, оштри зубе о кремено стење у пећини па отуда тај шкрипави звук који се каткад чује из дубине гротла и отуда, понекад, она бела пена што плива на површини воде Белог потока који из пећине извире. Та пена, причају себри, капље из раља бесног дрекала. Некад звер изађе пред пећину и онда се чује ужасан танки крик од кога људи глуве а жене побацују.

На десној обали Белог потока, на утрини где трава никад не порасте дужа од педи, лежи Вилинско гумно. Ту виле за ноћи пуног месеца, наге и распуштених коса, играју коло око нагог младића што још није такоа женске пути.

У пећиницама избушеним у стени чисте сиге што се окомито спушта, као људском руком засечена, над питому увалу звану Мрки до, где пребивају апиште, ситна, погана створења, која у глуво доба ноћи излазе на раскрсницу друмова, заскачу на леђа усамљених пролазника и терају их галопом преко поља, трстика и врбака крај Мораве све до првих петлова, или док се ти несрећници не скљокају на земљу од страха и умора.

Ту одмах у близини је и Вампирски зуб, гола оштра стена. Вампири на њу довлаче девојчице што су тек напуиле. Извлаче их из топлних постеља, омамљене и уснуле, па им шапућу речи пуне милоште и љубавних драгања док им сан не очврсне. После их однесу у својим леденим наручјима на стену, зарију им црне зубе испод нежних сисица, пију крв и окуже својом отровном пљувачком. Врате их пре петлова бледе и преморене, расхлађене за цели живот.

Артемије

Прошло је седам дана откако су њих тројица отишли, а ја нисам знао ни куда су се запутили ни докле су стигли. Кад сам већ поверовао да сам их изгубио за сва времена, сазнадох јутрос случајно од једног меропха који је поткресивао живицу дуж пута што води од манастира за Диљ, да је он угледао неке три људске прилике како се мувају, усред бела дана, око гротла Беле пећине, и после ложе ватру на самом Вилинском гумну. Гледао их је из даљине, са Жарића косе, и није препознао ниједног од њих. Каже да су то ваљда неки путници који никада раније нису долазили у овај крај, па нису знали да је Сабориште уклето место. Чудно, додао је, ниједан пут не води туда, па како су онда залутали?

Они су! То личи на њих.

Дадара

Доротеј!

Веле да доноси здравље, а ја кажем — болест. Кога год се дотакне његова танка женскаста рука, и кога погледају његове женскасте очи, тај постаје окужен неком

проклетом, сладуњавом и млитавом занесеношћу, те не пребива више овде с ногама на чврстој мајници земљи, но негде странствује у далеким неким пределима иза седам гора и седам мора.

Гледао сам га како гвири у распадајуће чиреве. Сваки здрав човек би окренуо главу са мучнином у трбуху од гноја и задаха, само он завирује у њих као у нешто лепо и мило, у цвеће, у плодове земаљске, у птичице, у јагњад и ждребад, у мека, невина лишца малих девојчица.

Веле да му је то посао и навика. Зар се човек може навићи на гнусобу и ругобу до те мере да му она постане драгост и задовољство?

Видео сам шта је учинио од Јелене. Она је и раније била чудна са свим оним хаљинчинама и шаловима у које се замотавала усред лета, али је барем у сваком другом погледу изгледала сасвим по мери као и све остале жене. Но кад је угледала тога мекушца, наједном се преобразила, почела нагло да се кинђурише и њише куковима при ходу, нападно и бестидно. Онај отужни сањарски израз што јој не силази са лица, оно светлуцање очију, она тиха туга, они бесмислени испади.

Разумем кад човек мушки и домаћински заклипачи жени те му она зарије нокте у леђа од миља и среће, стотине сам их пропустио кроз шаке и знам све њихове блесаве шаптаје, не, немој, јој, то, то, тако, срећо моја, тако, али шта после, ништа, отресе прашину са дупета, погледа те мазно, ово ти баш није требало, и до виђења, здраво, журим. Онај је није ни дотакао, кунем се у све што видим и не видим, тај је прстом није такоа, ни погледао је није равно у очи, мушки и крволочно како жену ваља гледати, него се устезао и снебивао, смеран као младица прво вече, миловао је кришом из даљине својим питомим оком, занет, занет и занет. Занет у својој болести, занет у свом страху, сиромашак један који се не усуђује да посегне руком за набубрелом крушком која му се њише над главом, и оно што ће он учинити то је да клисне одатле јер му може опати сама у шаку, а он неће, неће лоћка, јер, забога, па она не припада њему и забрањено му је да је загризе сочну и слатку, а уста му окорела од жеђи. Оно што је могао да учини, учинио је. Окужио је сањаријама и маглама. Разболео је мутном чежњом.

Чујем да су га са још двојицом преступника напудили из манастира. Лутали су по Вратимљу и најзад се скрасили на Саборишту.

Зар нисам рекао да је болесник? Зар то нисам рекао? Ко би други, него болесник, изабрао Сабориште за своје пребивалиште.

Да одмах кажем: не, не верујем ја у те себарске тричарије о некаквим акрепима што се по Саборишту смуцају, верујем једино у оно што видим рођеним очима и само у то, али ипак, кажем, ниједан разуман човек не би учинио оно што је он учинио, отишао да живи на месту где никад пре њега нико није живео, за које сви остали људи верују да је уклето и заобилазе га у страху. Какав је то инат, шта је то? Болест. Само болестан човек може учинити нешто тако наопако и накарадно. Ко зна какве су се луде мисли сплеле у његовој глави, и шта тражи тамо у тој шугавој рупи, тамо где људи ни у највећој нужди не залазе.

Лауш ме није послушао кад сам тражио да смакнемо тога изрода. Сажалио се болећиви старац. А ја кажем: губавце, сушичаве и јуродиве треба слистити са лица земље као кужно смеће, да земљом не развејавају болештину. Нема за њих лека. Лечи их само здрави, љути челик мача. Шта радимо бесној пашчади? Убијамо. Шта радимо коњима оболелим од сакагије? Убијамо.

Закопати, закопати их дубоко под земљу да им стрвине не шире смрад и заразу.

Димитрије

„Овде, овде!“, узвикнуо је Матија, поскочио и гракнуо као врана. Био је одушевљен. Одмах је извадио из торбе брадву, прилетео стени, замахнуо и ударио. Сечиво је лако ушло. „Сига“, викао је, „људи, па ово је чиста сига.“ И збиља, био је у праву, јер се зачас под његовим радосним ударцима у порозној стени отворила рупа. „Па шта ако је сига?“, питао сам равнодушно. „Како: па шта? Овде се може за неколико дана направити сува јазбина, хладна лети, а топла зими“, рекао је Матија. „Ово се сече као сир“, додао је одваљујући велику парчад камена. Загледао сам: чудан неки камен од љуштура некаквих сићушних пужева.

Пред стеном се простире зараван зарасла у коприву, а чим на њој расте коприва, земља је мекана и плодна. Педесетак корачаји даље протиче Бели поток, који ту прави танки слап што се обрушава у округли пенушави вир с ковитлацем у средини.

Страст с којом је Матија навалио да ровишка по стени чисте сиге никако се није могла објаснити само журбом да што пре издуби за себе и своја два другара суву и пространу јазбину, нити неким изненадним буђењем градитељске жудње која га је нагонила да сместа исклеше дело чију је слику већ имао у глави. Можда ћу претерати кад кажем да се дечак пре свега устремио на зла створења апиште, која како народ говори станују баш овде, у пукотинама ове стене. Ако том својом бучном тутњавом, жестоких млатаранем и засецима брадвом и није намеравао да посатире наше мајушне сусетке, хтео је сигурно да им стави до знања да је он, Матија, прек човек, пикљив човек, мрзовољан човек, да је ту дошао, да ће ту остати, да никако нема намеру да обноћ каса под неком од њих, него ће се одмарати и мирно спавати. Да ли су се сиротице, пробуђене том буком, у полусну жмиркајући црвеним очицама ненавикнутим на јаку дневну светлост, осматрајући зачуђено одозго из својих дупља тога махнитог гороломца, запитале није ли можда дошао смак света кад се неки надобудни клипан са леђима као створеним за јахање у ноћима младог месеца, усуђује да им кљуца кућу? Виде ли га већ како шипчи кроз честаре с најљућом од њих на грбачи? Смерају ли да нас сву тројицу потеряју по чупавим саборишким обрешцима, и Доротеја који још ништа није покушао против стене и мене који се гадим од саме помисли на неки рад, поготово на туцање камења? Можда је нека од њих заочила моју грбу, то јој је дошло као згодно седло, па ће весели Димитрије, ни крив ни дужан, због лудости овога балавца шнирати уздуж и попреко долинама, ливадама са осветољубивом јахачицом на врату.

„Али шта ја ово радим?“, промрмља Матија, као да се препао мојих туробних мисли. После ми је објашњавао да ће престати да квари стену. Најпре ће, вели, добро

размислити где ће шта да дође, где ће бити врата, где прозори, колика ће просторија бити, па ће тек онда кад пажљиво премери и размери (трипут мери, једном сеци), почети да издубљује ово благословено парче сиге.

Гргољао је Матија непрестано, прдучкао и њочао, жватао свакакве будалаштине, бацао би се час на један час на други посао; луд и млад, хтео је све одједном.

Доротеј је већ давно отишао да претражи околину, а ја помислих како би било најпаметније да мало придремам док се младеж прибере од омамљености и радости што смо пронашли овај чудесни кутак.

Кренух, дакле, да тражим неку простирку, да не бих лежао на ледини, јер сам осетљив на назеб.

Направићу легало у липовом хладу између вира и наше будуће куће, ослушкиваћу шуморења воде, цврчке што звоне у високој трави, вуге и чешљугаре у жбуњу, распамећену галаму слободе, на коју се ето навикавам и ја раб божији Димитрије, што се нађе сред раја. Сред правога раја што свега рајскога имаде сем рајских људи. Рајска травуљина ђика овде до појаса, рајски воњ труловине штипа ноздрве, рајске змије се сунчају по стенама, рајске чавке, гаврани, вране, свраке, јејине, јежеви, рајске гусенице, мрави, пужеви, корњаче, творови рајски и лисице рајске, рајске веверице. Купина рајска, дивље крушке и дивље рајске јабуке, оскоруше, ораси коштуњавци, дрењци, трњине, рајске печурке, громом погођено рајско дрвеће, рајска бара с рајским жабама чије се рајско крекетање меша с осталим рајским звуцима.

Нађем странцицу на којој расте припроста но рајска бујад опојног мириса, извадим нож и очас најњем нарамак.

Доле испод мојих ногу лежи наша долина, скривена одасвуд густишем граба, букве и цера. Никакви путелци до ње не воде, изгубљена у овом зеленом вртлогу чекала је на нас тројицу као девица на чији трбух још није пала мушка шапа. Хвала оном непознатом ћућулајкану који је први означио овај крај као пребивалиште нечистих сила и хвала свим осталим ћућулајканима који су то одмах прихватили, додајући првобитној приповести своје језовите украсе, јер се само тако наша долина одбранила од палацајућих путељака који би је обешчастили.

Зиркам кроз трепавице и поносито премеравам свој посед. Тамо крај слапа, с оне стране Белог потока, окупано сунцем и поспано, лежи Вилинско гумно. О Димитрије, кажем себи нежно, и ово рајско парче земље, сада је твоје, без хрисовуље си га добио, на срце си га извојштио.

Неће виле морати више да брбају око Саборишта, прозрачне за дањег светла, видљиве за ноћи пунога месеца, приметне за човека којег нису одабрале за своје задовољство једино кроз отужни мирис липе или густу распињућу чежњу.

Ловина им је дошла на ноге.

Нас смо тројица овде и једнога ће сигурно одабрати кад смо им већ при руци.

Кога?

Матију? Матија је одиста леп, млад и јак. Стасао је Матија за ноћ под светлима измученог, исцеђеног месеца у шумору вилинског коса и зар да га не заоче, зар да га не одведу на своје гумно?

Имао је све осим једнога. Имао је стас, лепоту, снагу. Али није имао стрпљења. Није хтео да чека. Своју драгоцену чедност изгубио је оног тренутка кад му се прва прилика указала. Журио се да се отараси тог тескобног осећања и то је учинио не бирајући ни место, ни време, ни жену.

Тамо: мрачни, загушљиви таван, задах ђубрета што се диже из штале кроз ретке облице и греде.

Овде: блистајућа месечина на блистајућем Вилинском гумну.

Тамо: рат, крв, јауци, смрт.

Овде: тишина, шуморење Белог потока, вуге у жбуњу.

Тамо: здепаста Анчица, аљуша-траљуша у оштром воњу зноја, неопера, ужеглог овчјег лоја и јовових пупољака.

Овде: вила, висока, витка, седефасте коже, окупана у светлуцавим млазевима вилинских кладенаца, намирисана испарењима шумског и ливадског цвећа.

Можда Доротеј? Висок, мршав као хрт, безазлен. Али, не. Жена је на њему оставила свој жиг. Додуше, никаквих додира није било између њега и Јелене, ничега осим оних оклевајућих погледа, напола изговорених речи, срамежљивих уздаха. Па ипак, зар би вилински род могао отрпети понижење да, сред успаљеног кола, најлепша међу њима страсно стеже бутинама његове кукове, да избежумљено подрхтава на простирци расуте косе у трави, да јеца, шкргуће зубићима, сркуће, а да он све време мисли на неку другу.

Тако остајем ја. Шта кажете, кћери месечевих пропланака? Слутим да мрзовољно одмахујете својим красним главицама. Нећете?! Нећете Димитрија?! Па зар се он није чувао за вас? Зар се трошио на себарске брабоњуше?

Матија

Њих двојица су заспали. Осећам блажени умор у костима, сан ми заклапа очне капке, али ја их силом држим отворене да бих још мало поразмислио како даље да радим. Клесање стене боље напредује него што сам очекивао. Расте рупа, но расте и гомила ситног камења и камене прашине што остаје после клесања. Пада ми на памет да бих тај издрбљени камен могао корисно употребити ако њиме наспем стазе према

потоку и извору питке воде који је Доротеј открио стотину корачаји узводно, међу неколико горостасних букава. Прво што ћу сутра урадити то је да начиним тезгера.

Димитрије

Ево слободног човека Димитрија како се зноји под теретом препуњених тезгера, ропћући и сапињући се о замршену травуљину иза усправног високог Доротеја.

Јер шта је вредело што сам се бунио говорећи како нам та рупчага у стени уопште није потребна, да уместо ње можемо направити просту кровињару на четири соје, кад се испред мене тако зацепљено испречила Матијина градитељска страст и Доротејево прећутно пристајање. Говорио сам им да не би требало кварити овако лепо место нашим брљотинама, али сам био дочекан Матијином бујицом речи (које су више личиле на псовке него на братско убеђивање) и Доротејевим немим чуђењем. Та два млада клипана хоће да раде, неиздрживо им је да леже и дремуцкају, у њима сваки дамар трепери и неки их враг тера да по цели дан расипају снагу преправљајући ову долиницу.

Тако сам и ја против своје воље, иако осећам одвратност према раду и покрету, морао да их следим.

Рачунао сам, сасвим погрешно, да ће се момци брзо заситити рада, или да ће им барем пресахнути нове замисли кад једном окончају ове које су започели.

Издубили смо у стени две простране одаје, истесали од храстовине врата, полице, прозоре, кревете, трпезу, трonoшце и наћвар. Насули смо стазе према Белом потоку и извору. Осушили доста печурака, зечјег меса и рибе. На жалост, ништа то за њих није било довољно. Доротеј је са своје стране непрекидно давао нове подстицаје Матијиној машини. Увек је нешто проналазио цуњајући по шуми, што је Матија одмах искоришћавао. Тако је пронашао и мајдан глине.

И ето, сада носимо на тезгерима гњецаве комаде масне земље распаљеном Матији који већ петнаест дана непрестано од ње прави некакве драгулије. Све је то, каже Матија, потребно и корисно. Корисно и потребно. Сазидео је глинене пећи у једној па у другој одаји, извео напоље луле за дим, затим пећ за сушење воћа напољу, пећ за печење грнчарије. Поваздан се дими у овој несрећној долини и ако овако наставимо, све ћемо ове јадне рајске животињице погушити димом. Јер треба испећи све те силне лонце, ћупове, тестије, бардаке, тањире, црепуље. А онда глинене кокошке, глинене овце, глинене коње, глинене оклопнике, глинене себре, глинене лепотице. Матијини неуморни прсти од зоре до сумрака израђују глинену чудовишта. Тачно тако — чудовишта. Јер његове тестије нису обичне, безазлене посуде за воду. Једна се на нас доброћудно осмехује, друга режи шиљатим зубима, трећа вам шеретски намигује, четврта лаје. Бардаци су му сви одреда враголасти, ћупови замишљени, лонци поносито уздржани.

Доиста су ми моји млади пријатељи неразумљиви. Да ли је то Сотона зирнуо у њих кроз ову пукотину на божијем свету звану Сабориште?

Под њиховим прстима глина се преображава у искежене але, рогате ђаволе, смешно-страшно звериње, припитомљене дивове. Доротеј је чак и надвисио свог узор-учитеља Матију. Кад је после дужег пажљивог проучавања грнчарске вештине сео, засукао рукаве и стао да меси глину, испало је из тога једно страобално чудовеније велико читава два хвата. Изукрштане лулице и цевчице повезивале су големе лонце и ћупове налик на напирене мешине гладних пљоснатих носева, исцерених губица и расплнутих очију. Најпре сам помислио да ће Доротеј своје страшило поставити испред улаза нашега дома не би ли испрепадао или барем обесхрабрио саборишке акрепе, али он на моје упорно запиткивање одврати да је направио справу за печење ракије! Разуме се да сам два дана непрестано обилазио око те, како Доротеј рече, справе за печење ракије, покушавајући да одгонетнем како ће, куда ће, истећи из ове паклене гужве бокатих лончина таква једна рајска текућина. Најзад сам му рекао:

„Доротеју, ако из овог твог дрекала потече једна једина кап ракије, носићу те као коњ на овим мојим грбавим леђима од зоре до подне куда год ти хтеднеш. Ако не потекне, носићеш ти мене.“

„У реду“, рекао је кратко Доротеј.

Пружили смо руку један другом. Матија је пресекао. Опклада је била склопљена.

Матија

Једва чекам да се Доротеј врати како би грбо на њега окренуо своју зловну језичину. Напоље не могу јер пада сипећа јесења киша па сам приморан да седим овде и да по ко зна који пут покушавам са мешањем прашине од печеног камења, земље и биљних сокова не бих ли добио црвену боју. Све сам већ пробао. Оно што сам добијао било је бледо, боје цигле, а ја сам хтео боју трешње црнице. Најпосле сам изгубио стрпљење па сам почео све оне прашке бесомучно мешати, што није промакло свевидећем Димитријевом оку. Лежао је на кревету задовољан као крпељ који се сит напио овчје крви. Безгласно се кикотао. Знам то иако сам му окренут леђима.

Најзад улази Доротеј. Окисао као миш. Отире шаком мокро лице, зализује косу и спушта на сто торбуљину. И као што сам се надао, Димитрије премешта поглед својих ситних пацовских очију са мојих црвених боја на крш свеколиког биља које је Доротеј изручио из своје отрцане амбуље. Чега све ту није било. Корења, лишћа, плодова знаног и незнаног биља. Оскоруше, такише, дивљаке, дрењине, трњине. Корење коприве. Уосталом, шта да набрајам, као да разликујем сав тај лом замршене влажне травуљине с које су се сливале капљице воде и у цурку падале на под. Липовом маљицом Доротеј је разбијао, прштио, гњечио и дроблио дивљаке на ивици стола и шаком смицао тај гљечкот у ћуп. Има већ десетак пуних ћупова ђибре. У оним првим превирање је већ почело, ројеви сирћетуша непрестано зује, киселкасти задах пене штита за очи. Али то шапутање ракије која се ето рађа у оштром воњу и црвенкастој пени не забрињава овог грбавог ђавољег брабоњка, иако ће га прва њезина бистра кап претворити у сипљиво кљусе, и ја сад тачно не могу да се одредим да ли ми је милије што ћу ускоро кроз гушу пропустити ту дивотну ватрицу или што ћу гледати

како грбо каса под Доротејем. Нешто ми топло око срца. Згодно ми. Уопште не сумњам да ће лонци затајити.

Уто Доротеј рече како је видео чопор дивљих свиња на дватри стреломета десно од Беле пећине. Ришкају по церовом забрану, каже, и траже жир. Шкрт је Доротеј на речима и треба ми времена и времена да сазнам све што желим да знам о чопору. Води га голем вепар предводник са нагоре посувраћеним очњацима. Три крмаче, од којих је једна спрасна, четири назимета и десетак прасади. Ухвати ме свраб од помисли да бисмо могли читав чопор намамити на ступицу. Кажем то Доротеју. Он климну главом. „Могли бисмо“, каже. „С чим“, подругљиво пита Димитрије, „с пругићима?“ „Можемо ископати јаму“, кажем ја, „ископати рупу, поставити доле оштро коље окренуто увис, покрити јаму грањем и натерати чопор да упадне унутра.“ Навлачим грба на танак лед. Знам да ће се залетети и да ће и мени предложити опкладу. Тако се и збило. Ако уловим једно једино прасе, он, Димитрије, носиће ме од подне до сумрака оног истог дана кад њега буде носио Доротеј, или (што је немогуће) он Доротеја. Утаначисмо да тај дан буде Митровдан, дан великомученика Димитрија. Грбо је пристао не трепнувши, говорећи како ће то бити дан страшнога коњаника Димитрија под којим ће сагорети у крвавој пени два луда ђогата.

Андрија

Гриваљ, сав у зноју, галопира а да га не подстичем, радостан што смо ја, он и соко Гром, после два месеца најзад изашли из Куле.

Грива ме перлија. Копита пљуште по меканој земљи моравских ливада. Промичу мимо нас врзине, усамљено дрвеће и трстици. Гром се канцама закачио за кожну нараменицу на мојем рамену, раширио своја моћна крила и тако нас тројица летимо, летимо опијени не опажајући да нас лишће и гранчице шибају. Зар је могуће да је баш мене, између стотине других, изабрала? Рекла је слушкињи Марици: „Доведи ми соколара Андрију“. Тако: Андрију, соколара Андрију. Андрија још нема браде ни бркова нити иједан подвиг о коме би гуслари појали. Обично је момче између толиких других голобрадих момчића, али Андријино срце га одаје, Андријино срце се устумра кад она прође, зарумене се голобради Андријини обрашчићи кад госпа на њега за тренутак упери свој поглед, зна она све његове тајне боли, јер зашто би иначе рекла: Марице, доведи ми соколара Андрију. Боже, како ли сам само претрнуо кад је наишла и како су ми се ноге одсекле. Зар сам упамтио шта ми је рекла? Јер нисам у исто време могао да је слушам и да је гледам. Била је преблизу. Приближила је своје лице мојем и говорила ми шапатом нешто о Саборишту и једино што сам успео да схватим то је да сам постао човек њезиног поверења, да ми поверава нешто од великог значаја и да сам изабран између многих. Моли ме да прођем кришом кроз Сабориште и да видим има ли ту кога. Хоће ли ми овај ветар што зуји крај ушију разбистрити мало главу и хоћу ли се сетити свега што ми је рекла. Срце ми је у грлу, од страха ли, од поноса ли, од радости ли. Откако знам за себе плашили су ме саборишким чудовиштима. Стотину сам се пута будио обливен хладним знојем јер ме је у сну јахала нека подбула, модра саборишка женетина крвавих очију и орловских канци уместо прстију. А ево сад јурим ка томе страшном месту које је затровало моје детињство, јурим радосно јер не видим ништа другом осим оних светлих, сјајних, блистајућих зрнаца у зеницама њезиних

очију. Образ ми гори од њеног даха и што год га ветар више брије и хлади, све је врелији. Рекла је: „Доведи ми соколара Андрију“. Није рекла: доведи ми, Марице, оног момчића. Него: соколара Андрију, сокола Андрију. Ево, госпо, твој млади јуноша, твој соко, витез твој, тугњи ливадам као змај, у грчу је, јури...

Артемије

Игуман Макарије се опоравио. Видели смо га јутрос рано како ослоњен на штап гељуца по манастирском дворишту, додуше климаво и несигурно, но ипак гељуца.

Пред подне позвао је Никанора. Повукао се с њим насамо у ћелију и задржао га до пред мрак.

Никанор је изашао зелен.

О чему су разговарали? Ко то зна. Ипак до нас су, незнано како, допрле главне појединости тога разговора.

Питао га је игуман зашто је искористио његову болест да би из манастира избацио Доротеја, Димитрија и Матију. Никанор се правдао њиховом јасном кривицом. Рекао је да грех мора бити кажњен, а рекао је и то да му се у Митровачкој пећини јавио анђеоло који га је упутио шта треба да учини и он је тако и учинио. Игуман га је потом упитао шта би било од цркве, од наше православне свете цркве, ако би сваки њезин поп или монах тражио од небеских сила савет шта да чини. Ова црква, рекао је игуман, има своје законе и обичаје, своје тачно одређене обреде и они су ту постојани завидјек и вјеков. Нико нема права да их самовољно мења и преиначује под изговором да је добио упутства од самог неба. Шта ли би било ако бисмо сви ми следили своје сањарије и сновиђења. Добро је то што он, Никанор, сања анђеле, јер је то доказ да је у њега вера постојана, али је зло што сам, на своју руку, преправља древне обичаје своје Матере Цркве и што то чини на пагански незнабожачки начин. Јер, начин како су истерана она тројица из манастира пре би приличило каквим шумским дивљацима који никада нису примили свету хришћанску причест, него људима који су дужни да веру својих очева преносе у свој њеној чистоти и непроменљивости на тек стасале нараштаје. Говорио је о оскрнављеним светим тајнама. Жестио се игуман, псовао, млатарао рукама. О судбини преступника није имао да одлучује ни он игуман, а не обичан монах какав је Никанор. О казни је одлучивао владика моравички, епископ моравички господин преосвештени Евсавије, а не гомила заблуделих поживинчених калуђера које је завео једна мангуп.

Дадара

Зашто је Јелена позвала к себи соколара Андрију и зашто је овај одмах изашао из Куле? Куда је одјахао?

Никанор

Опет сам под сводовима Митровачке пећине. Побегло сам овде од гнева Макаријевог. Осамио сам се не бих ли чуо одговор на једно једино питање:

Како човек може волети своје ближње?

Коме ли се то Христос обратио? Људима?! Којим људима?! Где пребивају ти људи?

Где се год окренем видим једно исто: људе који за љубав нису кадри. Љубав (да пусте ли и лажне речи, Господе) замењују лицемерјем, верност притворношћу, оданост улагивањем. Свега ту има више од љубави. У себи и у другима видим само титраве сенке чувства, али њега нигде. Само његове бледе обресе. Само одраз лика у блатњавој бари.

Зар сам морао побећи овамо да бих се кидао, тим залудним питањем, да бих се с њим борио као са аждајом? Могао сам остати тамо у манастиру међу својом браћом, јер ако сам хтео сам себе да кажњавам, могао сам то тамо. Овде се распадам при сваком удару капље о склиску стену, тамо бих од мучких погледа своје браће. Овде ме разједа осама, тамо такође. Овде посрћем за својом невином детињом душом коју сам успут изгубио тражећи Бога, тумарам за њом у овом хладном и влажном мраку, осипам се, растачем, тело ми је у грозници, а она рупа где је пре стајала душа сада је збрка скиданог памћења. Моја браћа су и овде са мном. Видим им лица у тренутку кад је Макарије са мном. Чим прозбори две речи, одмах му покајнички приступише, пољубише му скуте говорећи како су били од мене заведени. Посуше се пепелом, ударише у пост, стадоше по устима вавољити оченаше и вјерују док им језичине не одебљаше. Мене проказаше као јеретика и богохулника који их лажним приповестима о провиђењу заведе на странпутицу и грех. О, сећам се ја врло добро, мила моја браћо, како су вас подилазили жмарци док смо ону тројицу кињили и понижавали. Зар сте изгубили памћење, невинашца моја, то је било скоро. Како су вам очи сјактале док смо кували цеђ од глоговог пепела; док смо прљили окужену кожу наше браће; док су сироти голи бежали преко ливаде. Сваки од вас је онда мислио како се кажњавање одвећ пребрзо завршило. Зар нисте, браћо моја заборавна, били разочарани што то није потрајало до зоре и што се све свршило врелим цеђом? Могли смо им пустити мало крви, зар не? Зар не, браћо моја? Могли смо им под нокте забити нежне глогове трниће да урликну, да застењу, да им крвава пена избије на губицу. Шта све нисмо могли. Какве су нам дивне замисли остале неискоришћене. Могли смо их обесити за ноге и шибати их житким брезовим прућем, док им се грешна кожа не отвори.

Сада у блаженом заборавау, помирени са самима собом, жваћете по сувим устима молитве, пусте речи се утркују, загрцнути сте од жеље да што више испричате Богу о својем покајништву. Молите се и за свог вођу Никанора. Опрости му, Господе, јер није знао шта чини. Нечастиви га је сплео. Нечастиви је окаљао његову бесмртну душу, Господе. Зло вас је дотакло, жеравица ње гова опекала вам је лица, али сада, страсне речи, страсне речи, речи, речи, ох, Господе, опрости, Господе, премудри, пресветли, нама грешницима, и Никанору, Господе, Господе.

Старац гледа ваше кајање. Гледа. Не слуша. Само гледа. Ваше узмлачене изразе, отужна кисела лица, ганутљиву тугу. Старац се шета около са рукама на леђима. Одмерава вас, пажљиво испитује да ли сте сви довољно плачни. Шета се жилави старац, дрхтава шиљата утвара. Гељуца пун сипње. Млитава матора курва. И смрт га мимоилази, мучно јој је да се бави том стењућом крбуљицом.

Нико од вас слепаца не смеде да му погледа у очи и да га запита како то да наједном прездрави, и то тек онда кад ми свршисмо његов посао.

Дадара

Изјутра, на Митровдан, Андрија поново оде Јелени.

Скочим, оседлам коња и журно изјашем напоље. Сјурим се низ падину и притајим се у јовику крај Мораве. Знао сам да ће изјакати и он и да је ово једини начин да га пратим а да ме не примети.

Обнавља се Дадара као пролеће после дугих зимских мећава и лапавица. Ево га где чучи држећи коња за узду. Лишће је опало са жбуња а он листа. Листа од узбуђења као некад, као у она стара времена кад је пуст и млад лутао по селима за женским мирисом, јарац Дадара, јарчина.

Сад ће гласник проминути мимо њега, носећи поруку. Осећа Дадара у мирису те поруке своју господарицу Јелену, властелинку, госпу високог рода и види како и она мирише на исти начин као оне припросте жене које је Дадара волео, као чобанице, праље, везиље, плетиље, млекарице, девојчурци и старе измузене женетине. У ноздрвама му густе смоласти, лепљиви миомирис, мало отужан но лепши од свих миомириса свег цвећа и свег дрвећа на земљи. Па ако њему и није послан, потуриће Дадара, дандара, јајара, положара, своју вешту носину, ловачку, трагачку, на правац којим ће тај мирис прострујати заједно с коњским смрадом и смрадом оног балавца.

Ево га вранац и озарени балави јахач на њему, а ево га и Дадара на трагу. Главиња псина за њима, њушка тајну поруку, а у мирису те поруке грех, прељуба, злосрећна судба његовог оматорелог господара, у стопама копита вранчевих воњ зноја мушког и женског, миомирис парења, слаткасти шмек суза, мирис уздаха и оштри задах чежње. Соколар сјаха, сјаха и Дадара, његова сенка. Удара соколар на Сабориште, удара и Дадара. Кроз павитине, шушкор, преко врзина, граби хитроноги деран. Задихан је Дадара, зној му оквасио кошуљу по леђима и испод пазуха, гранчице шибљика му пљуште по носу, али не испушта из вида оног вижљавог скакавца што се вере уз стрмине, стрчава низ узбрдице, вијуга између букава, скакуће с камена на камен, проклету каскин. Закоштао се Дадара, не може да поднесе да га неки голуждравац надтрчи, не би посустао Дадара да је пред њим утва златокрила, пре би крепао или допустио да му ножурде попуцају, да му пена на чељуст избије. Неће Дадара клонути за какву букву као усопљени крмак и онде хрипати, беспомоћно гледајући како кроз ђавољи предео Саборишта шипчи она соколарска напаст.

Отежао си, Дадара, појели те ратови, исцедиле те женске, убила те влага и мокра коначишта на ледини, месина коју си пождерао, ракијчина коју си полокао, излежавање по хладовини, то те је сјебало те сад тежак и гломазан грмиш за момчићем, мрзиш га што му ништа није тешко, него трчи, из обести све ногом у дупе ударајући, док ти, слотија, за њим стењеш, зубима шкргућеш, уједаш се за губицу, псујеш и кунеш. Оно што је за њега игра за тебе је казна.

Што ниси седео, Дадара, под тремом у хладу, пио рујно вино, јео јаловицу, штипао за гуз неку дебелу и масну дупљару? Шта ти је требало да њушкаш? Шта се тебе тичу туђи мириси. Ниси ти тај јелен коме је кошутица окренула стражњицу, дигла репић и послала позив. Што тебе бесови спопадају? Што ти оштриш рогове?

Најзад.

Ту је дакле госпин јелен нашао своју питому долиницу, затурену у забити, склоњену од хајки, и ту ће се догодити њихов сусрет. Одиста све је овде саздано као у дечјем сну: жуборави поточић, слап, вир, окомита литица, зелени пашњаци, горостасни храстови. Предео је свеж. Омамљујући. Личи баш на онакав какав прижељују девојке у цвету младости за свој први љубавни окршај. Само не знам да ли ће Андрија знати да опише госпи лепоте и чари овога места. Мали је сигурно уплашен страшним причама о Саборишту и, стрепећи да му неко чупаво чудовиште не заскочи на леђа, нема очи за окрепљујуће лепоте долине која пред нама мирно спи на Митровдан, године шест хиљада осам стотина деветнаесте од постанка света.

Чудно. Мени изгледа како мали уопште нема намеру да се састаје са Доротејем. Легао је потрбушке у густој чести на окуци Белог потока и пажљиво мотри према окомитој литици. Онда ћу и сам то исто учинити. Узалуд сам се, изгледа, премарао трчећи за голуждравцем, да ми не промакне њихов сусрет. Но, кад је то изостало, могу барем погледати шта раде прогнаници. Сиђем с косе, прикрадем се на стотину корачаји узводно од места где лежи госпин осматрач и забијем се у лесков цбун.

И шта сам видео?!

Шта је ловачка Дадарина носина нањушила? Мирис печења. Господе боже, мирис печења. Зар сам морао да се сатирем гањајући оног дечака само зато да бих на страшном месту, Саборишту, видео гозбу рашчињених калуђера, да бих раширених ноздрва удисао мирис пресећег печења.

Доротеј пијан јаше пијаног Димитрија и пијани Матија лежи на земљи, смеје се као луд, у једној му руци чокањчић са ракијом (ваљда с ракијом, од воде сигурно не би био пијан) а у другој печена пресећа плећка.

Матија

Пушила је и пурњала Доротејева направа, крчкала је и шиштала. Димитрије је око ње обилазио, подсмешљиво меркао час њу час њезиног творца. Бацао би каткад сумњичаве кратке погледе на лулицу одакле смо очекивали прву капљу. И она је

канула. Откинула се са углачане ивице луле и бућнула у празну тестију. Затим су, једна за другом наишле остале. Пућ, пућ, пућ бућ. Наћулио сам уво да ухватим тај нежни цвркулт. Димитријево чело се мало набрало. Завртео је главом као да не верује да то из здепастиг Доротејевог плашила тече ракија. Подметнуо је палац под капљицу и лизнуо. Подигао је веђе, обориио поглед и журно отишао некуд, не проговоривши ни речи. Пробао сам ја, пробао је Доротеј. После смо ћискали око благословене справе, нешто због радости што смо успели а нешто због жежене ватре првенца који смо помало неопрезно у одвећ великим гутљајима кушали.

Тако је Доротеј за Митровдан пре подне пребринуо бригу. Остало је да се види за поподне.

Неколико дана узаман сам пратио кретање крда дивљих свиња. Закључио сам да се оно углавном креће истим стазама. Доцкан ујутро одлази из брлога у чести изнад Беле пећине на жириште у церову шуму.

Најпре сам добро размислио шта да радим. Припремио сам јако бјелово коље, зашиљио га и одоздо и одозго, згулио му кору и пренео га код згодног усека између две стене куда је пролазила стазица утабана свињским папцима. Чекао сам ведру ноћ. Чим се крдо у сумрак провукло кроз усек, опљунуо сам шаке и стао махнито да копам будаком. Доротеј је хтео да ми помогне, али ја сам помоћ одбио. Опклада је опклада. Хтео сам да покажем оном грбавом зајѣбанту да сам самцит могу уловити свињче. Нешто после поноћи јама, по мом мишљењу довољно пространа и дубока, била је ископана. Побиио сам по дну на сваких пола лакта растојања по један колац са шиљком окренутим увис. Затим сам пажљиво око рупе растурио ископану земљу. Рупу сам најпре прекрио дебелим гранама, затим тањим, па онда бусеновима маховине и најзад сувим лишћем.

Све је то било у реду. Дотле је све ишло како ваља. А онда ми је пала на памет једна будалаштина која је смањила учинак мога лова. Помислио сам да ћу, ако поспем стазицу жиром и ако неколико гомилица распоредим по покривеној рупи, ослабити свињама пажњу, те неће приметити да је неко чаркао по њиховом путу. Мислио сам да ће чопор ићи у строгом реду, најпре голема веприна, затим крмаче, па назимад и најзад прасићи. Ништа од тога. Чим су угледали жир, прасићи и назимад су протрчали испред вепра и крмача, створила се збрка и на рупу је наишла ситнина уместо тешких великих свиња. Ловио сам предводника а уловио два назимета и три прасета. Нисам могао да поверујем да ће крдо бити непослушно према свом вођи, а оно је било управо такво упркос његовим посувраћеним страшним очњацама и снажним грудима. Но могао сам да се тешим да је месо од назимади и прасади неупоредиво укусније и погодније за јело, па би веприна са својим жилавим месом била потпуно бескорисна осим као доказ моје ловачке вештине. То је ипак била само танка утеха, јер ловац не гледа толико корист, колико величину ловине.

Свеједно, чак и тих неколико прасади онерасположило је Димитрија. Кад сам донео прво прасе и бацио га испред куће онако крваво, са прободеним трбухом, Димитрије се благо осмехнуо и прогутао пљувачку. Код другог се узврпољио, а треће је дочекао подигнутих обрва, баш онако као Доротејеву прву капљицу ракије.

Помислио је ваљда да ћу ја цели дан доносити из шуме прободене свиње, па се изгубио некуд — да не гледа. Доротеј ми је помогао да пренесем назимад, да очистим, оперем и усолим ловину, да исечем месо на танке каишеве и да их искачим у сушари.

Једно прасе сам ошуро, очистио и усолио да бих га испекао на Митровдан.

Димитрије

Зашто, зашто си ме оставио, свети Димитрије? Зашто си окренуо леђа своје имењаку и поштоваоцу. Зар ти нисам палио свеће и усрдно ти се молио? Зар баш на свој дан, наш дан?

Видео си свога грбавог брата како брекће као последње кљусе под оном двојицом незнабожаца. Видео си ваљда одозго са својих плаветних двери и немој ми рећи, имењаче, да се при том ниси обесно смешкао, кришом од својих светих суседа. Учинило ми се у једном тренутку, док сам касао под оним стрводером Матијом, да се иза једног усамљеног облачка измаља твој светачки златни нимбус и таман кад сам застао, издужио шију и заждракао горе, ишчекујући да се помоли и твоје жуто лице, мој проклети јахач је гракнуо, стегао ми бутинама слабине и ја сам морао даље да теглим своју муку. Кажем: муку, јер мука је и била. Знам да је ти, имењаче, нећеш признати јер одиста на небу би било претесно за два мученика Димитрија, па иако би ти издејствовао да и даље останеш онај под број један, а ја да будем тек пришипетља, скоројевић, придошлица, странац, то ти никако не би било пријатно. Иако би ти и даље остао великомученик, а ја рецимо само обичан мученик или чак маломученик, опет бих ја теби сметао у еденским вртовима, увек би се нашао неко међу тим расејаним свецима ко би случајно грешио, па би се стварала збрка за време рајских гозби и свечаности кад би мени омашком запало да седнем у чело стола, а теби на зачеље. Све ми се чини да си ти, имењаче, намерно удесио да ја ону глупу опкладу изгубим. Мојим противницима је ишло тако глатко и ја не могу а да не посумњам да си ти у згодном тренутку упрегао своје моћи у њихова кола. Не верујем да су они сами, без твоје моћне подршке, све то извели. Доротеј је испекао ракију од тако киселих дивљака да ми се језик потприштио кад сам случајно једну загризао. Нико ме неће убедити да ти ниси бдео над џибром док је превирала и да ниси таркао ватру испод оних грозних лончина. Још мање верујем да су оне дивље свиње, ма како изгледале глупаво, налетеле без твоје помоћи на траљаву Матијину клопку. Ко им је отупио природну суревњивост и опрез? Зар се није поновила она новозаветна прича у којој стоји да је крдо свиња одједном скончало.

Да те подсетим на оно што о томе каже јеванђелист Марко:

„Доплови на обалу мора у гераски крај. Тек што изађе из лађице, одмах му дође у сусрет из гробова човек кога је опсео нечисти дух. Он је становао у гробовима, нико га више није могао ни ланцима свезати. Често су га стављали у окове и ланце и он би увек растргао ланце и окове изломио. Нико га није могао укротити. Он би непрекидно – ноћу и дању – боравио у гробовима где је викао и ударао себе камењем. Кад издалека опази Исуса, дотрча, паде на колена те јаким гласом викну: 'Шта хоћеш од мене, Исусе, Сине најузвишенијег Бога? Заклињем те Богом, не мучи ме!' Исус му,

наиме, бејаше рекао: 'Изиђи из овога човека, нечисти душе!' Затим га је питао: 'Како се зовеш?' 'Име, ми је легија' — одговори му — јер нас је много. И мољакао га је да их не потера из онога краја. Ту, на обронку брда, пасло је велико стадо свиња. И нечисти духови замолише Исуса: 'Пошаљи нас к свињама, да уђемо у њих.' И он им допусти. Нечисти духови изиђоше те уђоше у свиње и крдо – отприлике две хиљаде свиња – јурну низ обронак у море те се утопи.“

Знам кога си послао у свиње. Наше сусетке апиште. Рекао си им: „Идите!“ и оне су послушно отишле, па ако су биле мале изабрале су прасад и назимад. Ушле у њих. Прасад побеснела и скочила у Матијину рупу, и нанизала се на његово коле.

Хтео си на свој дан да приредиш забаву, да разгалиш свеце, па си изабрао нас тројицу и нашу долиницу, као ретку мрљу на васцелом земаљском пространству одакле не допиру досадни вапаји и непрестана мољакања. Опио си нас ракијом и нахранио свињским печењем. Да ли су апиште на време утекле или смо и њихова ситна телашца облапорно прождрали? Упро си у нас свој суви, чворугави прст и рекао свецима: „Погледајте, пресветли, у ону скровиту увалу између шума. Погледајте ону тројицу момака како се играју. Ено их како безазлени, чистих душа клипају, радосни што су живи, срећни у своме блаженом незнању, очишћени од порока“.

Можда је теби, свети имењаче одозго са висина цео тај призор и био леп и складан и твојим је узваницама на гозби у лице ударило крепко руменило од задовољства што виде невину игру младића, тај доказ да је земља пријатно место, а не мучилиште. Учинио си да твој празник буде запамћен. Није било онако туробно и млитаво као на осталим рајским забавама.

Али шта је са мном, имењаче, како ли сам се ја осећао?

Па шта се буниш, имењаче, рећи ћеш, зар се ниси јевтино провукао. Било је договорено да једнога носиш цело пре подне а другог цело поподне. Доротеја си носио свега двадесетак корачаји и момак је сам сишао. Матију нешто дуже. Ни он није хтео да те гања по целом Саборишту како је могао.

А знаш ли ти, пресветли, зашто су они одустали? Зато што их је жуљила моја грба, зато што сам био нејачак да их носим, што сам посртао и сапињао се, кашљао и стењао. Да су они којим случајем изгубили опкладу, а свакако би је изгубили да тебе није било, носили би они мене као перце, не би ме овако сићушног ни осетили на својим леђима, галопирали би по Саборишту као пастуви, прескакали би врзине и Бели поток по стотину пута и никаквог умора ја на њима не бих спазио. Опет бих ја био тај који испашта.

Сажалење, сажалење ме је заболело, мој свети имењаче. Чим ми се Доротеј попео на леђа, ја сам осетио да му је нелагодно. Не би се он ни попео да није било Матијиног подбадања. Није хтео да ме увреди, па није ни рекао да га жуљи моја грба и да му смета мој клецави ход. После тих двадесетак корака, одједном је рекао да му се пије ракија, сишао, узео од Матије бардак и накренуо.

И Матија је схватио због чега сам потиштен, и кад је на њега дошао ред, издржао је дуже на мојим леђима, претварајући се да је пијан.

Показао си ми, светитељу, да су они племенити, а да сам ја завидљив и злобан. Натерао си ме да сам себи погледам у лице. Повредио си моје самољубље. Подсетио си ме да сам ситан, грбав, кривоног, а био сам то овде у Саборишту заборавио. Грба ми није сметала, нисам је опажао. Оно што нисам хтео да видим нисам ни гледао. Управљао сам свој поглед на друге, забављао се ситним грешкама у њиховој природи да бих забашурио себе који сам сав од главе до пете, и споља и изнутра, једна велика грешка. Зашто ме ниси пустио да спавам у свом слатком забораву, него си ми широм отворио очне капке и натерао да гледам у себе и на себе?

Отровао си ми слободу, али за трен, само за једна мали пролазни трен, мучан као непогода. Одлучио сам да грицкам своју мрвицу живота у нехају и веселу. Растерао сам грчеве, мучеништво и све те празне тлапње, затворио очи пред ругобом, и нико ме више неће натерати да се надносим над смрдљиву пећину своје душе. Нико.

Богдан

Најзад је на моје непрекидно тражење Лауш позвао из манастира једног писменог монаха да му напише писмено за краља. Послали су кљастог Артемија. Говорило се да је тај исто тако вешт перу као и прогнани Димитрије. Некако безвољан и дремљив слушао је Лауша док му је говорио шта да напише у писму. Онда је извадио из торбе прибор и пергамент, брижљиво, скоро побожно све то поразмештао по столу, ставио на крајеве пергамента своје мале беле шаке и загледао се у горњи десни угао стола. Остао је тако непомичан. Најзад, кад смо ми ту присутни почели да се врпољимо од нестрпљења, замочио је гушчије перо у раствор чађи или другог нечега црног и љигавог и почео да пише. Онолико колико сам се разумевао у писање и слова, а знао сам толико да могу прочитати, додуше уз натуцање, оно што је написано, закључио сам да тај усукани калуђер пише сасвим добро, али да је Димитрије бољи.

Прва половина писма била је сва у улагивању краљу, у похвалама његовој мудрости, богобојажљивости, христољубивости, мужевности. Онда се говори о Лаушевој понизној верности, оданости, захвалности. Мени се то учинило обичним пренемагањем и несношљивим претеривањем. Забога, па ми смо од краља тражили помоћ: стотину врећа јечма, педесет врећа зоби, исто толико врећа пшенице, тридесет чаброва свињске масти или лоја и стотину чаброва белог мрса. Ништа више. Чини ми се да би Димитрије све то тражио без околишења, у писму које би било краће и сажетије. Но Артемије се ваљда трудио да покаже како је вичан у свакоме ласкању, да је учен и да зна дворске обичаје. Кад сам га упитао, онако узгред, зашто толико одуговлачи и зашто одмах не каже да нас је оштетила поплава, летошња суша и да су нас опљачкали разбојници док је Лауш био на краљевом ратном походу, Артемије рече да су такви обичаји у преписци са владоцем, да краљ не подноси простоту, воли китњасте и отмене реченице јер се тако пише у Константинопољу, па му је стало да своје људе научи лепом опхођењу какво је код Грка. Ја сам заћутао, нисам хтео више да се мешам, али ми је остало и даље бесмислено све то празнословље поводом јечма и зоби.

Писмо је однео Живорад Јаковљевић, вижљав и жустар човек. Вратио се после пет недеља са краљевим одговором. Артемије је био у праву. Дворски писар је превазишао Артемија у празнословљу и претеривању.

Читаве три четвртине писма биле су потребне краљевом писару да поређа све титуле нашег владара. „Стефан Урош, краљ свих српских земаља и Приморја“... „Христољубиви, богобојажљиви краљ, самодржац...“ Поздравља, каже се у писму, свог „љубимог“ пронијара Лауша, узданицу своје владавине, заштитника престола и круне Стефана Првовенчаног, уверава га у своју љубав, наклоност и милост. Захваљује му на учешћу у походу, храбрости и оданости његових ратника. Тек при крају писма каже се да је краљ наредио ђефалији Брвеника да нам да оно што смо тражили.

Матија

Као дете које је изненада пронашло неку чудесну играчку, тако сам се и ја, после оног успешног лова на дивље свиње, одушевио том новом забавом. Када се увече враћам кући с пленом, нехајно пребаченим преко рамена, осећам се испуњен од дна до врха гордошћу. Ја сам јак и моћан, шапућем себи. Ја сам господар ове питомине, мудрији сам од свих прастарих житеља ове забити. Лукавији сам, вештији. Понекад и посумњам у то да моји ловачки успеси долазе од вештине и лукавости коју сам за кратко време овде стекао. Можда Сабориште има најглупље зечеве, најглупље шљуке, препелице, дивље гуске, срне, фазане, јаребице. Оне се хватају на најтраљавије замке, саме се уплићу у омчице од упредене липове лике, улазе у дрвене кавезе, упадају у рупе са зашиљеним кољем. Ја ујутру само дођем, обиђем ступице, покупим животињице и птичице, поново запнем замке и однесем кући наивни плен који ми је без по муке упао у шаке.

Пошто ми је убрзо досадило да сатирем та јадна безглава шумска бића, бацио сам се на лов пастрмки у брзацима Белог потока. С њима је ишло неупоредиво теже. Бистрооке, брзе, блиставе, измицале су ми кроз хладну воду, фијукале између маховинастог стења, нестајале попут светлих муња а ја сам гацао по мокром шљунку љут и огорчен због неуспеха. Исплео сам неколико кошева од црвенкасте раките, добро сам их исплео, зналачки. Но ништа није вредело. Тек би по која случајно упала кроз уски отвор. Покушао сам и оствама које сам склепао од зашиљених срнећих кошчица, али ми ни то није ишло од руке.

За то време Доротеј је ловио рибу на Морави. Свако вече се враћао отуд са торбама до врха напуњеним кленовима, шкобаљима, кркушама, мренама, укљевама, барњацима, бодоркама и деверикама. Ја бих донео две-три ситне пастрмке, а Доротеј би победоносно, не без гордости свакако, изручивао на широки храстов сто гомилу разне рибе од које је све заударало на крљушт, изнутрице и жуч. Затим би их брижљиво чистио, солио и набијао на шиљке једну до друге, носио у сушару, у којој већ и није било више места, и слагао, слагао, слагао.

Опружен на својој постељи, отрулој од излежавања, Димитрије је шкиљио отуд на мене, мотрећи изједна не би ли на мени видео грч зависти и беса. Знао сам то, па сам се правио невешт. Но време је пролазило и све се то тако упорно понављало из

вечери у вече да ми је било све теже да се уздржавам. Ако бих одустао од лова на пастрмке, показао бих да сам битку са Доротејем изгубио и да сам подвијена репа ишчезао са попршта. Хтео сам да пукнем од јада. Заустио сам да кажем да је лако ловити глупе кленове у мутној води Мораве, али нека тај вештак Доротеј покуша да улови пастрмку у бистрој води. Но ништа нисам рекао јер би се Димитрије скотрљао, са свог смрдљивог легала, од смеха.

Узех, дакле, под пазуха кошеве, своје добро направљене кошеве и запутим се на Мораву. Узводно или низводно од места, на којима је ловио Доротеј. Поставих их насумице, намерно не бирајући и не мудрујући, и онда почех да базам дуж обала. Провлачио сам се испод мокрог врбовог прућа, шутао пиљке, скакао удаљ из места на влажном песку, цртао по њему шаре, пребацивао преко воде плојке, штрцао између предњих зуба плувачку, бацао каменчиће у бућкаве тишаке, гледао како вода, блатњава и лења, проноси посивеле гране, напрезао вид не бих ли кроз измаглицу угледао нешто више од нејасних сенки планина, плашио скуњене окисле вране што су боловале на јововим пањевима, гледао даждевњаке како грчевито грабе у рупице у киселој земљи, петљајући се уз пут са лепљивим лишћем. Корачао сам у нејасној слутњи да ћу нешто наћи.

И кад сам већ помишљао да би најбоље било да се вратим у нашу јазбину, где је довољно топло и довољно смрдљиво да ми из костију растера новембарску студен а из носа кисел воњ смрти која је била свуда око мене, наиђох на онај чудесни спруд чистог светлуцавог песка, који је ту доспео незнано како. Свака љускица тога песка блистала је засебно. Свуда око спруда било је ило, мутна, прљава водурина, само су љускице песка блистале, сићушне и танушне. Сиво небо из кога је сузила обамрла влага, сива каљава земља из које се измаљало црно дрвеће с белим жилама, шћућурена најжежена бића, паперје магле што се у хропцу вуцарала дуж обала и над водом, све је то било предсказање смрти; једино је спруд песка живео и радовао се и мени се тада учинило да свако зрнце понаособ блиста неугаслим сјајем. Пале су ми на ум светле тачкице у Анкиним зеницама, и ја сам одједном застао очаран.

Бистре воде су уз пут пошламиле по камењарима жежене сунчеве пецке, врцаве искрице с отрулих пањева у дубоким мрачним шумама, сва тајновита светлуцања са биља, буба, камења, воде и вијугајући одасвуд као шарке догмизале овде и избљувале то зрневље, окамењена мала сунашца. Овај песак греје. Најједном ми више није хладно у извешчалој тежиновој кошуљи.

Али шта вреди његово слабачко светлуцање кад наилазе тмурни дани, блатњавае воде моравске и љути северац. Или ће га студени ветар развејати по реци или ће га прекрити ило. Како да га заштитим?

Наћи ћу најнежнији креч, направићу малтер и омалтерисаћу зидове своје пећине.

Већ видим тај зид како трепуцка, хиљаде и хиљаде сунчевих језичака палацају у мекани мрак наше јазбине, док напољу мењава гризе стену, буче слепа и глува по смрзнутом Саборишту. Немоћна против нас, мене и сунчевих трунчица, глође литице и откида стару кору са хрстова, клизи по леду Белога потока, исукала је белу

језичину, фијуче и засипа литицу сметовима оштрог снега, а ми унутра не хајемо на њен бес, разбашкарили се, оне одевене у бели креч, а ја на рутавим медвеђим крзнима. Наложили смо ватру, дрхтаве сенке играју по белом зиду, пуцкетају суве гранчице.

Дадара

После овога, збиља, нико неће моћи да каже како господар пронијар Лауш нема поверења у мене. После овога ће, надам се, престати да круже по Кули свакојаче приче о његовој мржњи.

Одредио ме је, ето, да баш ја, Дадара, победник над разбојницима, челник његових коњаника, изаберам коње за преношење жита из Брвеника у Вратимље. Наредио је главарима свих села да на утрину пред манастир дотерају сву кљусад коју нађу, стару и младу, коње и кобиле, пастуве и омице. И онда је ту требало да дођем ја, да идем од једног до другог крмељивог себарског кљусета натечених трбуха, испалих ребара и шиљатих кукова на које се комотно могла окачити зобница. Требало је да гледам у зубе, да пипам хрбат и препоне, да загледам у копита, да процењујем и оцењујем може ли кљусе издржати пут, хоће ли донети товар до Куле или ће црћи уз пут од исцрпљености.

Без речи сам послушао. Ако Дадара није низашто друго, нека пиљи у коњске гузице. Ако тако спашава Вратимље. Ако чини добро свом господару. Ако угађа госпи. Ако је користан. Нека витез, дични коњаник, мегданџија и мачоносац пипа себарске стрвине и нека говори: „Овај на ову а онај на ону страну“.

Ноћ иза тога провео сам мучен ужасном мором. Поново ме у сну посетио Црни Стеван. Зовем га Стеван јер сам тако навикао из млађих дана кад сам веровао да ћу га, ако му наденем људско име, умилостивити да узме и људско обличје. Али Црни Стеван је остао упоран у свом изгледу, био је и остао само џиновски црни паук и ништа више. Није се потрудио да за свих ових петнаестак година измени једну једину љускицу на својим рутавим и оклопљеним ногама. Остао је исти онакав каквог сам га упамтио оне ноћи кад сам га први пут видео, ваљда у сну, ваљда једино у сну. Тога дана сам у бици са Угрима, негде у Усори, први пут убио човека. Имао сам једва деветнаест година, био сам млад и зелен и када сам убио оног Угра, такође младог и зеленог, распоривши му бодезом трбух, када сам угледао како му у локви крви леже просута црева, пао сам у несвест. Те ноћи ме је посетио Црни Стеван. Увек је долазио на исти начин. Однекле из мрачног ћошка помолила би се најпре његова сјајна црна глава са светлећим очима. Окренуо би главу лево и десно као да проверава јесам ли сам. Онда би се попео на кревет где сам лежао и легао би поврх мене. Предње ноге би ми најпре ставио на кључњаче, средњим би ми стегао слабине, а задњим би обухватио колена. Некад би му трбух био набрекао од попијене крви, некад млохав као полупразна мешина, али свеједно, увек ми је изгледао несносно тежак. Стењао сам и тресао се од паничног страха, али нисам смео да вичем. Знао сам да ће Црни Стеван и на најмањи мој узвик, па чак и шапат, померити своје предње ноге ближе моме врату.

Највећи ужас у мени је изазвало мењање боје његових блештавих очију. Та би боја час била прљава крвавоцрвена, час блиставоплава као небо, час зелена, час црна.

Мењала се попут блескова муње и то ме је доводило до лудила. Зенице су ми се растакале од бола, паника ме је све више захватала, паук је постајао све тежи, губио сам дах, као да сам се одједном пробудио у мртвачком ковчегу хват испод земље и схватио у трену да су ме живог закопали, а да ја не могу ништа да учиним осим да умрем а не пристајем на смрт, опирем се смрти, и у несамерљивом очајању док се гушим и бесомучно раскрвављеним шакама ударам у поклопац, долазим на помисао да ћу тим пре умрети што се будем више копрцао, јер ће тако пре нестати ваздуха. Хтео бих још да живим, а Црни Стеван ме дави. Знам да ће ме удавити пре ако се опирем али ја то ипак чиним, иако желим да живим дуже и зато вичем, ја вичем зато што желим да живим дуже, а живим мање јер вичем.

Моје невоље са Црним Стеваном бивале су утолико теже уколико сам све дубље тонуо у недоумицу да ли је он само творевина сна или збиља постоји као што постоје и сви други пауци, они што пребивају међу гредама на таванима и они међу дрвећем у шуми.

Неко време бих озбиљно помишљао да паук постоји. Да је сан, зар би био тако јасан, зар би му се иначе тако јасно разбирале све проклете чворугице и жлебови на сјајној љускастој глави и свака пора на храпавој трбушини?

То измишља моја болесна глава да би ме кињила, рекао бих себи, али зар сам се тиме могао утешити? Да Црни Стеван збиља постоји, видео би га још неко. Најзад, он уопште није ситан, велики је као највећи човек, да би се могао скрити у сваку рупицу.

Паука сам привиђао или сањао или просто видео на свим местима где сам био. Није се он појављивао тако често, понекад би прошло годину дана а да ме не посети, али у свим местима у којима сам био по неком послу, у свим собама, колибама, шталама, земуницама, шумама, стоговима сена у којима сам спавао, на сваком новом коначишту наилазио је Црни Стеван као да хоће да ми покаже како је свуда са мном као моја брижна сенка. Ја сам ту, као да ми је говорио, ја сам увек уз тебе. Видео сам га једанпут на краљевом двору у Расу, једном у Кознику, једном или двапут у Чунгулу, трипут у Честину, по једном у Јелечу, Ресави и Брскову. Зар је у свим тим тврдим каменим градовима имао рупу коју нико никад није приметио, а зар се отуд помаљао само онда кад би његов јадни страдалник Дадара ту заноћио?

Никоме никада нисам поверио своје ноћне патње, па ни врачари Јадвиги за коју се причало да скида све чини, ваљда зато што нисам био начисто да је то на мени некаква враџбина, а кад већ то нисам знао, није ишло да љутим Црног Стевана. А кад ја нисам одао свога мучитеља, вероватно је да су и остали љубоморно скривали своје пауке; можда је свима нама људима судбина да ноћи проводимо под страшном телесином својих Црних Стевана. Добро, код других се он друкчије звао, код неких уопште није имао имена.

Окретао сам ја ово питање и са полеђине. Загледао сам ја њега стотине пута, и слева и здесна, и спреда и позади, и озго и оздо, али свеједно — никуд нисам стизао.

Црни Стеван је долазио неумољив и диваљ. Наше дугогодишње познанство није оставило међу нама никакав, ни најмањи дашак присности, он је просто долазио да испружи трбушину на мојим грудима и да ме дави својим црним канџама.

Увек бих му се отимао у последњем тренутку, тргнувши се из сна, или из полусна, или једноставно излетевши из одаје где сам спавао.

Тек кад бих изјурио напоље, и дубоко удахнуо ваздух, осетио бих да сам сав мокар од зноја. А истрчавао сам по сваком времену, по киши и вејавици, мразу и јулској месечини. Највеће је чудо да ми се никада није десило да због тога добијем и најмањи назеб. Остајао бих знојав на мразу од кога пуца церић, у танкој кошуљи, све док се не бих смирио, а то је знало да потраје и да потраје, па ипак никада ни кијавицу не бих зарадио.

Кад сам синоћ изјурио напоље, дувао је ледени северац. Промајна, склиска ноћ по којој се тмасти облаци траже и сударају као да су слепи, гњечећи својим дебелим млохавим трбусима као у Црног Стевана танки исцеђени срп месеца. Хуји у даљини Морава, набрекла од вода што су се сјуриле с кишних падина у току задња три дана. Уморан и растројен идем од једног до другог зупца на бедему, нагињем се између њих и гледам доле у урвине којима блуде сенке облака и мрље месечине. Ветар уједа камењар као луд и не знам да ли ја то на њега преносим своје лудило или он на мене. Хоћу да искупим своје искидане мисли и да их сложим око било чега другог само да то не додирује Црнога Стевана, али шта год покушам да саставим поново се, попут нити његове мреже што светлуца у тами, завије око његових грозних ногу и наједном израсте он као да се ствара из магле и пене.

И најзад: лежим тако у нарамку сламе у јаслама, око мене су кравље њушке, млади дах ми милује лице, велике благе очи ме мило гледају. Краве мисле да сам ја њихово посвојче напуштено од свих, гоњено одасвуд, преплашено бедно створење које је задњим трзајем удова ускочило овде у њихове јасле и ево га где се тресе од страха или грознице. Између набреклих крављих бокова провлачи се витко, младо девојче, у ланеној кошуљи, дугих ногу и пристала стаса. Долази до јасала, закорачи једном ногом, босим малим стопалом, шушка у сену као мишић. Онда и другом. Подигне ми главу и стави у своје крило. Дуго прамење моје умашћене косе распреда пажљиво на сваку длаку обашка и исправља их гладећи их преко својих мршавих бутина. Гледа ме одозго погледом пуним брижности и саосећања.

Хладно ми је. Цвокоћем, скакућем на једној нози не бих ли се згрејао али нећу да уђем унутра, не зато што се плашим Црног Стевана (знам да је он већ отишао и да се никада не враћа у току исте ноћи), него што бих да наставим да сањарим о девојчици.

Настављам. Где сам оно стао? Да, кад ми распреда косе. Али не могу. Не могу поново да васкрснем девојчицу; уместо ње, као топла непогода, одједном наиђе Јелена. Видим јасно и разветно како се лице девојчице, она невина њушкица са које још капље млеко, претапа у Јеленино. Како безазлене окице добијају ону сањалачку сенку, како њена шиљата рамена одједном постају обла а два једва назначена чворића на грудима бујају до раскошних Јелениних дојки, дуге пикљаве ножице се заокружују

урастајући у меке бутине што се узбудљиво сусрећу у округлој задњици. Под теменом ми је меко, све ми урања у мекоту њезине коже, јер више нема ни оне ланене тканине, већ ми коса и врат леже на њеном голом бедру. Одозго се над мене надносе њене дебеле влажне усне и већ ми се мокар пољубац суши на челу, затим на јагодици, на левој сиси — ту где срце узнемирено тамбура. Осећам на увету њен дах који се убрзава и ко би сад устао против те слике, зар је могу отерати замахом руке. Не, макар ми се њени пољупци разлетели по крви као отров од кога ћу сваког трена задрхтати у самртном ропцу. Видим њене зубе док ми одсецају врх брка и њене беоњаче видим како светле, али ме слатка обамрлост прикрива ту, теме ми сраста са њеном глатком кожом, коса ми се меша и завезује са длачицама под њеним трбухом, као да је хиљаде малих демона и ђаволака хиљаду ноћи без сна и починка завезивало сићушне чвориће да би нас спојили навијеки вјеков.

Гле, ја стојим под Лаушевим прозором.

Ветар њише капак који цвили на шаркама и, с времена на време, удара у дрвену пречагу. Неко од њих двоје устаће да би га прикачио квачицом. Она. Вредна и лакосана, скочиће из кревета. Прилетеће прозору, нагнуће се да дохвати ландараво крило капка и онда ће онде на калдрми под прозором видети мене док стојим у кошуљи, окисао, промрзао и нем, загледан горе у њу као у репату звезду што се изненада појавила на небу. Хоће ли ме препознати при овој слабој светлости, јер су се облаци већ узбудили и јер је месец већ поједен, остала је од њега само једна жућкаста тачкица која ће се у следећем трену изгубити у тмини и хуку дивљег небеског вртлога.

Нико није дошао на прозор. Дошле су кишне капље распршене у фијукању ветра.

Стојим бос у леденој барици накупљеној између клизавих облутака, прсти ногу су ми се укочили од хладноће, кошуља ми мокра, коса слепљена, цурак са темена силази низ слепљен прамен косе и пада на леву јагодицу. Трепћем, очи су ми пуне воде.

И на своје запрепашћење, осећам како у томе уживам.

Стојим ја људескара на киши раскречених ногу, зинуо сам горе у капак који ландара и шкрипи, у дугој мрачној јесењој ноћи, ја једини будан од свега света, киснем, хладно ми је, али ми је и топло на неки начин. Немам ни један ослонац, ништа за што бих се закачио, овде у овој ноћи сâм сам без жене, деце, пријатеља; ни парчета земље, ни кривињаре над главом. У овоме трену и на овом месту ја сам најзад оно што јесам и то сазнање ме испуња неком досад непознатом самилошћу према самоме себи. Видим себе одозго са највише куле како стојим у тами као утвара. Изгнаник. Странац. Око мене црне се камене зидине, глатке и сјајне од кише, а иза зидина у млаком задаху зноја и мокраће спавају други.

Богдан

Три дана по Св. арханђелу Михаилу, крсној Лаушевој слави, крену у Брвеник дуга поворка људи и коња. Тридесет коња ника, стотину коњоводаца и четири стотине коња изашло је то га јутра кроз капију Куле под заповедништвом челника Дадаре. Поворка је нестајала у магли, један по један коњ са човеком ишчезавао је у сивим, непрозирним кудељама које су се грчевито увијале око кржљавог дрвећа по камењару и уз суморне зидине. Око хрбата бедема и кула кружиле су вроне и пуштале дуге продорне крике. Све је то деловало некако злослутно и то се јасно видело на лицима људи и оних који одлазе на пут и оних који остају да са стрепњом ишчекују њихов повратак са драгоценим товаром.

Али ни овога пута није изостао трач. Питали су се, зашто Лауш није одредио Кирчу и Пипца, него Дадару.

Заиста, зашто?

По повратку са краљеве војне Лауш се трудио, чини се здушно и предано, да у свакој прилици отури у страну Дадару. То су сви примећивали.

У почетку се Дадара претварао како му је свеједно, како додуше примећује господареvu мрзовољу према себи, али не мари због тога. Но, сви смо ми знали да се с њим нешто чудно збива, да се последње године или две из корена изменио. Не бих рекао да га је потресла Лаушева незахвалност.

Волим ред. Кад је све прегледано, кад свака ствар лежи у свом жлебу, свака кост у свом зглавку. Не волим збрку и лом. Пријатно ми је да гледам људе који пристају уз оно што их окружује. Што им поступци приличе телу а тело поступцима. Свиђа ми се човек који се измирио са својом судбином и пристао на место које му је усуд одредио, не шиљка и не пропиње се.

До пре две године Дадара је био управо такав човек. Имао је тело ратника, тело рутавих груди, са сплетовима нагучених мишића, широким шакетинама, и био је ратник. Имао је стас приплодњака, мужјака, о њему су жене сањариле и он је то и био, страсник и блудник. Просто, радио је оно за што је био предодређен, млатио је буздованом и мачем кад је требало и кротио успаљенице, засејавајући им њивице својим здравим крепким семеном.

Али је одједном у тој момчини сазданој да сатире коње међу бутинама, лони врат биковима и кичме медведима, проради ла душа. Тачно тако — душа, рекао бих чак — танана душа. Ено га где зева у небо укоченог погледа, мучи се са заумним, последњим питањима.

Зашто си га збунио, господе? Што си му смео мисли, раније тако разговетне и постојане? Ко је пристајао уз овај зверињак као он? Ко сад да се млати, ко да прави децу? Зар неки јадни кржљавац? Ко да празни буриће и да украшава овај штури свет препун шугавих оваца?

Димитрије

О Прохоре, сенко моја, стара отрцана смлато, велики луди човече и подвижнице, што се за један трен не спустиш из раја? Да, баш из раја, јер знам да си тамо, ко би други доспео тамо ако ти не би. Напусти закратко своје плаветне двери и сиђи у ову нашу јазбину. Ако ти се нос одвикао од људског воња па ће ти се у трбуху узбуркати мука од оштрих мириса Доротејевог биља и ракије, Матијиног свежег малтера и боја и од мога зноја, немој ни силазити, шта ћеш нам онда овде, праведнице, кад не смрдиш по људској муци и печали, по претераности, по разуданости, него по мирисима чистог задовољства, подмирености и млаке среће. Ако не миришеш, Прохоре, отпаднице од људског рода на грч људски, на узалудност, на глупост, на немоћ, на немогуће, не долази, не помаљај овде своју проклету рајску губицу, него остани тамо где јеси.

Јер ти који си научио праве мере свих ствари, ништа од свега овога не би разумео. Смањио би ватру у нашим ужареним пећима јер је превише топло, проветрио би рупу јер је сувише загушљиво, распремио би разбацане ствари јер је лом свуда около, мене би натерао да се окупам јер баздим као прчевит јарац, Доротеју би побацио сву ову његову сушену травуљину јер тера на кијање, Матији би забранио да малтерише зид јер креч штита за грло. Све би нас лепо удесио, умио и преобукао у чисто рубље и чисте хаљине и натерао нас да се молимо и вапимо за спасењем. Од чега да будемо спасени? Од чега очишћени, Прохоре? Шта да радимо онда, занесењаче, кад све око нас буде тако мирно и пријатно и кад се измиримо са самима собом?

Не зовем те, Прохоре, због тога да нас подучаваш животу, шта ту има да се учи, све што је потребно да чинимо ми то и чинимо, живимо, а за учење како треба живети немамо ни воље ни времена. Зовем те да те као старог пријатеља сместим овде крај себе, да се лепо раскомотиш као човек. Нарезао бих ти у тањир сувога срнећега меса, наточио ти у чокањ Доротејеве ракије, лепо бисмо седели, грицкали жилаву и прслану срнетину, пијуцкали ракијицу, а напољу би за то време ромињала досадна ледена киша и ветар би по долини носио мокро лишће. Ништа не бисмо говорили. Гледали бисмо она два дерана како се петљају, око свих ти блесавих послова као да се уопште нешто може урадити и довршити под капом небеском.

Ево, Доротеј туца у ступи од трешњегов трупца некакво сасушено корење, лишће стабљике, цветове и зрнење. Прави лекове. То је један неповерљив човек, Прохоре. Никад га ниси заволео. То је један сумњичав човек. Чему горке травке и суви прах ако већ верује? Зато ти и кажем: То је сумњичав човек.

И Матија. Окружен сам чудним лудима, похлепним људима. Њима је све одвећ недовољно да би се излежавали по овом гадном времену. Матији је зид пећине ружан, неће да га гледа онако рогобатног, омалтерисао га је, глатко, fino, најбољи креч је испекао, чак с Мораве је у врећама доносио чисти песак. И то му је недовољно. Ево га, меша боје, стотину ћасица је поређао по столу, направио је четкице од свињске и срнеће длаке.

А нас двојица ћемо, све време жваћући суво месо и муљајући по непцима жежену ракију, овлаш, испод ока посматрати како из мрке основе израста слика. Пустили бисмо човека да ради. Не бисмо сваки час забадали нос у његов посао.

Гле, Прохоре, вешти, брзи потези четком по влажном малтеру и одједном тамо где је била само мрка боја израста коњ, алат, мало превелике задњице и претанког врата, но ми знамо да Матија управо црта парипа, верујемо му, нећемо да се мајемо око ситница и да са својим пакосним упадицима отежавамо рађање тога живинчета. Добро, имали бисмо шта да приговоримо, могли бисмо рећи: глава му је пре псећа него коњска, зубало је овчије, ноге јареће, а трбух му је опуштен као у спрасне крмаче. Али закочи, Прохоре, забога ту своју лапараву језичину, оно је коњ, бесан, луд коњ, сад ће да се пропне и зањишти, то ти ја јамчим, а неће зароктати, залајати, завречати или загроктати. Неће. Јер, ево га и црни ратник у црној одежди како се смешта на његова леђа.

Свети Ђорђе? Да. Он.

Брчине му црне, очи дивље. Још два потеза четкицом и у руци му је големо шиљато копље управљено према доле где још ничега нема, али сад ће Матија, већ умаче четку у ћасицу беле боје, одмах ће из таме изронити гадна неман.

Гадна? Јесам ли рекао гадна?

Мислио сам да ће аждаја на коју свети ратник управља своје осветољубиво копље бити управо онаква какву смо навили да виђамо на фрескама и иконама. Но Матија је терао неки свој инат. Нацртао је једног, рекао бих питомног, љупког гуштера са крупним безазленим очима. Гуштер је био огроман, отприлике исте величине као што су стари живописци мислили да је велика Ђорђева аждаја. Но из његових ноздрва није лизао опасни плам, нити су се видели крволочни шиљати зуби у његовим разјапљеним чељустима. Матијин гуштер се једноставно сунчао не обазирајући се много на копита Ђорђевог алата и на оштри врх замахнутог копља.

Кад је био готов, Матија се измакао неколико корачаји уназад, накривио главу, час удесно, час улево, цокнуо језиком задовољно и отро бојом умазане руке. Оно што је хтео да направи, направио је. Никаквог даљег дотеривања и удешавања. Таман посла. Све је овде јасно. Јахач и његов коњ су тамни, а аждаја је бела.

Е нећемо, Прохоре, да се жестимо. Оставићемо слику да стоји онаква каква је, ма колико нам вређала очи онако поремећена, искошена и опака. Пустимо је да стоји на зиду са својим ђавољим жигом на себи, јер ако не ропћемо кад су кијамети и поплаве, ратови и насиља, помори и глади, што бисмо се бунили против тога цртежа који је само обичан траг бојом по малтеру. Ништа више.

Али слика је, вичеш, отисак ђаволове опачине и покварености. Она руши наша најузвишенија чувства. Исмејава светог Ђорђа, а он је оваплоћење витештва, утаманио зла. Његово копље се поболо далеко од врата аждаје. Смеје ли се то аждаја? Кези ли се? Је ли то свети Ђорђе згранут? Зар је он шепртља? О чему то говори Матија? Хоће ли да каже да није црно оно што је црно, нити бело оно што је

бело? Је ли онда све збркано и помешано? Ко ме се моли Матија? За кога се моли? За светога Ђорђа или за његову аждају? Да ли је ова смрдљива соба аждајино светилиште?

Матија можда и није хтео ништа да каже, него ја све ово накнадно објашњавам. Момак се повео за својом маштом, насликао је слику онако како га је повукла четка у руци. И сам се изненадио кад је видео шта је испало.

Зашто је није поправио? Зар је одустао од своје бесмртне душе и најмио ђаволску? Ако већ није био кадар да обузда своју грешну руку да у првом покрету направи ову сотонску брљотину, зашто није све поново урадио по узорима које је дала наша света црква, него је задовољно цоктао језиком као да је испало баш оно што је хтео?

Случај?! Зар је то био случај?

Ја то само онако, Прохоре. Разговарам с тобом, спорим се око Матијине слике, тобож ја је браним а ти је нападаш. Може и обратно, пријатељу, може и обратно.

Слика је велика зато што мами на свађу, има у њој људског задаха, Прохоре: ватруштине, бунила, грознице, сва је неумерена и прљава, она је за божански назор о лепоти сасвим лоша, али је по мери човека. По твојој мери, Прохоре. Па зар се ти ниси највише бунио? Ти си покушавао да учиниш нешто од живота. Ја нисам. Ја сам се помирио. Ево лежим овде без покрета, послушкујем куцање свога срца, сваки откуцај ближе је смрти, одумиру шумори крви која је све тромија и блеђа. Чилим и лагано ишчезавам, умирем и одумирем.

А зашто онда говорим, шта мени недостаје? Зар се нисам уљуљкивао мишљу да сам изнад свих сврабљивих и нестрпљивих људи? Зар нисам с надмоћним осмехом гледао њихов јалови труд? Зар нисам ја био тај који је открио узалудност сваког људског напора? Ко је други ако не ја од непокретности створио своје једино вјерују? Ћутим и дремам. Не галамим. Не скакућем около. И тако и онако пропадам. Све сам уморнији. Трошнији.

Па зашто ме онда узбуђује Матијина слика кад знам да је и она само још један узалудни људски покушај?

Какве ли ја то поуке држим и коме?

Призивам једног мртваца да бих му показао да сам непокретнији од њега. Лежим овде на постељи, млитаве руке сам опустио крај себе, оклембешену главу у јастук уронио, ништа на мени се не покреће осим што ми се груди једва приметно дижу и спуштају и што ми се очни капци отварају и затварају. Али ја уображавам да сам непокретнији од мртваца чије кости леже помешане са глибавом земљом под манастирским храстом. Кости су му већ потамнеле, влага се увукла у њих и лагано их разједа.

И од Прохора сам дакле непокретнији.

Боже драги, докле сеже моја облапорност! Терам једног мртваца да се лица по Вратимљу само да бих доказао да сам мртвији од њега. Он не може да се брани. Од њега није остало ништа осим успомене у мојем болесном мозгу и ја сад ту бледу слику Прохорову, његов жалосни отисак који је оставио овде на земљи пре него што је ишчезао у рају или ништавилу, у чистилишту или ништавилу, у паклу или ништавилу, натерујем да покорно служи мојој величини.

Артемије

Други дан децембра освануо је у међави. Снажна вејавица је пушила незнано откуда, са истока или севера, запада или југа, ваљда одасвуд истовремено. Пошто није јењавала, Макарије одлучи да пошаље некога у Митровачку пећину не би ли оданде довео, милом или силом, нашега испосника и покајника Никанора. Али, никоме се није ишло. Сви су се очас негде изгубили гунђајући и против игумана, и против подвижника, и против проклетог кијамета који нас је засипао, тропајући мокрим снегом по црном дрвећу и сивим плотовима.

Смрзнуће се тамо — вајкао се Макарије.

Нека се смрзне кад је луд — мрмљали су калуђери, увлачећи зимогрожљиво главе у рамена.

Снег ће падати цео дан и целу ноћ засуће стазе. Сад је до чланака, у подне ће бити до колена, пред вече до појаса. Затрпаће улаз у пећину.

Може он и сам.

Ако је још увек жив — богорадио је игуман. Можда се смрзао. Умро од глади.

Хтео је да се уздигне изнад свију нас. Презрео нас је говорећи да смо ништарије и љигавци. Зашто ми да га спасавамо? — мислили су калуђери.

Не бих волео да објашњавам владици како је умро, говорио је игуман скоро шапатам. Није смео гласно јер би га то надражило на зацењујући кашаљ.

Калуђери су се шћућурили око велике земљане пећи притурали сувовину на ватру и грејали промрзле прсте.

Најзад двојица манастирских меропха, чобани Милутин Кудро и Сениша Трептупаћ, умогавши се у овчије кожухе и пртене капуљаче, изиђоше у непогоду.

Вратили су се тек у први сутон. Трептупаћ је на својим широким мечкастим леђима теглио Никанорово млитаво телашце. Спустио га је побожно и пажљиво крај ватре на прострту пољаву. Није био мртав. По жутим или белим Никаноровим јагодицама с времена на време би минуо оштар грч. Шта је остало од оног силника пред чијом смо суровошћу сви одреда премиралли?! Шака јада. Сад лежи на постељи беспомоћан као одојче, цвокоће од грознице, бунца у бунилу и трза ногама.

Кудро рече да су га нашли шћућуреног у некој мрачној пукотини у зиду пећине, тако да га у први мах нису приметили. Није хтео да пође с њима. Гађао их је каменицама, проклињао и псовао све док се није онесвестио од исцрпљености. Онда су га њих двојица носили кроз мећаву, насумце лутајући кроз шуму, посрћући и падајући, тонући кроз сметове, непрестано слушајући завијање вукова.

То је светац, рекоше напослетку.

Богдан

Људи стоје на бедему и зуре у вејавицу. Очекују да ће се баш у овом трену збити чудо и да ће отуд из беле пустоши изронити Дадара и његови.

Дан се примицао крају, а Дадаре и његове поворке није било. И даље је стрме падине брега засипао снег и била је глува тишина. Мрзли су се онде, хукали кроз скочањене дланове, ушмркивали слинаве носеве и цупкали.

Залутали су!

Дадара да залута?! Неко други можда, али Дадара никада не би могао да залута.

Напали су их курјаци!

Дадара би изашао на крају са три чопора. Кад он почне да коси мачем... Видео сам кад је одједном одрубио две главе некаквим Грцима у Пологу. Снажурда је то. Ма какви курјаци! На стотину људи курјаци не смеју напасти.

Смрзли се успут. Јуче је био мраз, прекјуче и свих последњих дана брисао је северац.

Ишли су кроз шуме. Има дрва у изобиљу. Нису ишли кроз крш.

Поцркали им коњи од глади!

Па зар не преносе зоб?!

И тако, тек што би се неко закерало појавило са црном слутњом, одмах би га са свих страна здушно дочекала граја оних који су веровали. Сумњичавац, испован и изружен на пасје обојке, покуњио би се и заћутао. Што је постајало извесније да Дадара и његова поворка неће стићи тога дана, људи су били све уверенији у његову снагу, његово лукавство, вештину и упорност. Снег је већ допирао до прса, али и Дадара је порастао у исто време на преко два хвата, те према његовом расту сви ти сметови постадоше намах безазлени — прпошни снежић, ништа више.

Тако, иду орни дивовски Дадара и његов коњ, прте моћним ножурдама широку пртину, а за њима одлучни коњи и одлучни људи грабе пут Вратимља и Куле с врећама пуним сваковрсне крепке хране. Јаше напред горостасни челник Дадара, снег

му се топи на врућем лицу и набреклој вратини, а он пева веселу курварску песмицу. Његов парип игра под њим, из ноздрва му сукља пара, сапи му дрхтуре од беса и силине, силна машка му млатара под трбухом.

Тек кад се тама згуснула око зидина и кад је студена помрчина прекрила и снежну белину да се чак ни прст пред оком није могао видети, људи су ушли унутра, у велику задимљену просторију осветљену ватром са огњишта. Цвиљење непогоде у оџацима, сиктање мењаве кроз баџе и пукотине, дим који се враћао не могавши напоље од ветра, кашаљ, хрипање, пламсаји по зиду, кључање чорбе у бакрачу, испљувци по земљаном поду, гуњеви што се испаравају, опанци и обојци окачени о парашке рогаче, земљана лица, натуштене веђе и оклембешени бркови, злослутна предвиђања и крхка нада, дуга, предуга ноћ између растрзаног дремежа и отупеле будности, па опет, па ипак, између свега тога расте бајка, блесава дечја плетисанка, бајалица и успаванка.

Други дан снег престаде да пада. Тешки мусави облаци остали су да висе над белим мирним пространством. Чинило се да је сваки живот замро и да се нигде ништа не помера. Те ноћи се разведри и стеже мраз. Освануло је зубато, црвено сунце и слеђени предео који је светлуцао и цаклио се у реском ваздуху. Згурене прилике су промицале бедемом и сужених очију посматрале белу гору на истоку. Вера је била помало спласла. И они најнеумеренији хвалитељи беху умукли по овом мразу, јер је било сувише блештаво и видно. Човек је просто био сићушни мрав у овом непрегледном белом простору, само мала, ружна и немоћна трунчица. И бајка се смрзла као леденица под стрехом. Оно што је било могуће синоћ у топлој, загушљивој и мрачној одаји постало је немогуће на овом блештавом мразу. Дадара је поново постајао обичан човечуљак што се негде копрца пропадајући кроз скорелу покорицу у дубок смет, или у најбољем случају куња крај пиштеће ватре на каквој окопини.

Дошло је вече и све се опет вратило на старо. Причали су о његовим победама над Брзаном и свим другим подвизима и јунаштвима. А онда између тих озбиљних, ратничких прича провлачила би се често, као зачин, понека од голицавих згода.

Она, рецимо, о Мари, жени себра Милорада Симовића званог Букара, коју је Дадара често посећивао у глуво доба ноћи. Мара је била стасита, боката и сисата, пуцала је од крепког здравља и било је сасвим природно што је Дадара наишао на њу а она на Дадару. Извлачила би се, тако, Мара ноћу из постеље, пазећи да не пробуди четворо ситне дечице и мужа Букару, излазила напоље где би је чекао Дадара под раскрошњеним дудом и бацала му се у наручје.

Ујутру се Дадара враћао у Кулу сав црвен од дудина и, богме, ономе ко није био упућен куда је то челник тумарао по ноћи, изгледало је да се враћа из тешког ратног окршаја. Окршај је додуше био, можда чак и тежак окршај. Али није био ратни. Мара, то дивно халапљиво чудовиште, против њега није водила никакав рат, како би неко могао закључити по његовом изгледу. Блед, исцеђен, поспан, несигурног корака улазио је јуноша на капију, али ко је мало пажљивије погледао његово лице видео би да се међу траговима умора расплинуо нејасан и расејан смешак с којим се ниједан ратник никада није враћао из боја. Оно што је можда личило на крв, густу

тамноцрвену крв из ратникових рана, биле су мрље проклетих дудиња, модрице по врату су потицале од дивљих зуба или оштрих ноктију младе помахнитале вучице.

Мара није сатрла Дадару како су неки прорицали. Пре би се могло рећи да је он сатро њу. Једне ноћи пред зору, Букара јој је одсекао главу једним замахом секире.

Не знам нити ћу икада сазнати шта је било ведро у тој причи. Мени се учинила прилично суморном и мрачном, но остале је веома забављала. Букара је народу изгледао смешан чак и док је грлио обезглављено тело своје жене. Ридео је и готово урликао од бола, мусави сирочићи су вриштали од ужаса врзмајући се око мртве мајке и очајног оца, но свеједно људи су налазили да је то ипак врло смешно. Букара је имао тврд сан док му се жена ваљала под дудом с јепцем, а није имао очију кад му се у зору враћала у белој кошуљи умрљаној дудињама.

Лауш је пресудио да Букара буде обешен за свој злочин. Казну је извршио Дадара! И опет је јадни Букара био смешан док је онако мршав и издужен, као зла година, висео на грани с које су опадали велики гњецави плодови и шарали му пртвену кошуљу и модро лице. Сирочад су неутешно плакала цимајући ручицама ногавице што су ландарале око пикљавих ногу њиховога оца, али тај призор није пореметио забавни ток приповести. Букара је остао у успомени као јадни трапавко који је обешен о исто дрво под којим је његова жена уједала оног истог човека који га је обесио. Најзад, то дрво је било дуд са кога и дању и ноћу по читаво лето капљу плодови што остављају неизбрисиве мрље по свему што дотакну.

Ни оно што се догодило Јованки, кћерки манастирског меропха Радише Марковића, није било много друкчије.

На сам дан њене свадбе нашао се Дадара, ваљда по неком послу, у Сирчу и случајно свратио на весеље.

Извели су младу. Док је, гледајући смерно преда се седела у чело свадбеног стола крај младожење, Дадара ју је пажљиво посматрао. Имала је округло, претерано црвено лице и ситне, живе очи, али су зато њезине груди биле дивотне а кукови богомдани за уживање. А шта је он друго тражио? Зар је био балавац који се обеути кад пред њим блесне неко благо лишце са меканим тамним очицама? Један такав вештак и зналац, као што је он био, није пропуштао прилику, нити је ишта одлагао. Млада је била ту, он такође, а то што овај тренутак за већину људи није био погодан, за њега не беше никаква сметња.

Бацио је два дуга погледа на стидљиву младу. Она их је спазила. Њена женска природа, дакле курвинска природа, сместа је почела да трује строги а честити наук којим ју је сиромашни отац опремио као јединим миразом. Њене мишје очи су колале од метиљавог младожење што је крај ње седео, преко пијаних сватова до лепог, кршног Дадаре чији су је погледи час миловали, час скидали до голе коже, час љубили, час уједали до крви. Змијски отров јој се шетао по телу. Осећала га је у брадавицама дојки, на кожи запаљеној сврабљивом оспом, у сваком превоју.

Бадава ја ту измишљам све те погледе, не бих ли причу учинио уверљивом. Знам крај, хоћу да кажем: знам оно што је у народном предању остало од те кобне ноћи. Причало се да су сватови, тумарајући по мраку за несталом младом, нашли њу и Дадару у разбуцаном пласту сена. Како ју је Дадара тамо одвео, каквом чаролијом, то никако не могу да одгонетнем. Поменуо сам погледе, и његове и њене, жмарце сам поменуо, шта ли бих још ту могао да дотурим? Да кажем да је ноћ била јулска, запарна, дрхтава од густих мириса покошене траве, блудна од жабљег кркета и многогласног брујања цврчака са великим жутим месецом на слемени крова од ражане сламе. Ноћ опијена промуклим гласовима сватова, знојава од успаљеног кола које се вртело у круг под раскрошњеним брестом. Потребно је да сад објасним зашто се њезин глобради младожења утопио у Морави и зашто је она нестала исте те ноћи.

Потребно је да објасним да бих објаснио Дадару. Није довољно ако кажем да је и после овога догађаја порастао у очима овог народа за два педља. Зашто, то је оно што хоћу да сазнам. Што год је постајао већи курјак, што је веће зло остајало по стазама куд је проходила његова смрдљива мушкост, за њега су се, као крпељи за живинче, качили јауди, мекушци, болешљивци, страшљивци, сви они који нису имали храбрости да искораче из своје јадне обамрлости, већ су пребивали васцели свој живот у измешаној збрци бола, кајања, очаја, ружне грешне насладе, ужаса и гађења. Сањарије овог бесловесног накота дизале су се над Дадаром као каква сребрна измаглица што је вијорила у ковитлацу око његовог чела, попут нимбуса око светитељеве главе.

Та кужна магла лебди сада око црне вратимљске куле окружене девичанском белином, топли дах умируће звери што се леди на кристалним бридовима, задах ђубришта који кружи око леденица под стрехама.

Матија

Седети у топлом и слушати како напољу реже вуци. Није лоше. Уопште није лоше. Овде пламса ватрица, у тами мирис учвареног осушеног мяса, напољу лед, мразна месечина и чопори накострешених курјака са блиставим чељустима.

Могло би да се разговара, а може и овако: да се ћути и пребира по успоменама.

Димитрије се истегао на постељи. Непомичан је. Гледа у мрљу на своду.

Трудио сам се да одгонетнем чега ли то толико загонетног има у тој ружној, мркој шари окруженој грубо клесаном сивом сигом. Што сам више гледао, мање сам видео. У почетку ми се чинило да наликује каквом старом чворугавом деблу без огранака; касније, да је слична човеку без руку са огромном главом, или јарцу који пропет на задње ноге брсти џбун, или бари што се рачва у неколико рукаваца и, најпосле, пресеку неке друге стене која је однекуд доспела у сигу. Наравно, ово последње је једино тачно, сасвим тачно, а све остало је пука уобразиља. Али, кажем ли да је та мрља само једна друга стена и ништа више, сасећи ћу крхку травчицу чаролије у корену. А могу је пустити да се разрасте уместо да јој прљим нежне лишчице кључалим цеђом од глоговине. Плашим ли се ја опсене? Страхујем ли од недођина,

мочварне непроходне земље у коју ћу приспети јурећи замршеним вијугама њене шаре утву златокрилу, да ћу онде изгубити вид те нећу више знати како и куда да се вратим? Морам ли све време буљити напоље у ледени зверињак, чуљити уши да ми не промакне ниједан звук завијања, режања, бесног лавежа, самртног цвилежа, не пропустити ништа од грозоморне јаве, бити вечно затегнута струна на гулама која у болну тужбалицу претвара сваки жмарац тескобе и мучнине?

Моја браћа, спокојни мудрац Димитрије и исцелитељ и чудак Доротеј, странствују сада у неким далеким и топлим крајевима, гањају курвице по зоби, зобљу зрно по зрно грожђа што се котрља између голих големих сисетина, ђискају по барицама које је за собом оставио плахи али кратки летњи дажд, једу кајмак са длана девојчурка, јуре кокошке по првој пролетној трави, играју се са мачићима, срчу жуборави млаз што пада са љигавог камена, јашу грбаве овнове и помахнитале ждрепце, роне у дубоким зеленим вировима а испод носа им промичу златне пастрмке, горе бели, прачисти облаци као јагањци, на западу пожар смираја, влажне похотљиве усне им на уву шапућу будаласте, мазне речи. Димитрије гледа у шаре на своду. Доротеј у разигране пламенове ватре. Моја мудра, спокојна браћа: исцелитељ и чудак. Велика, матора деца.

Кирча

Израњали су из сумаглице као приказе. Дотумарали су до капије, исцепани и брадати, измождени напорима, несном и хладноћом. Кљусад су им хрома, заводе се као ошамућена. Смрт сама додауљала је подно Куле вратимљске, мучки главињајући за овом јадном поворком отежалих ногу, онесвеслој од бола и исцрпености.

Бедем се зашаренио од светине што је изашла из топлих смрадних рупа да дочека вреће жита. Нико није гледао у оне измрцварене људе и коње који су гамижући улазили на капију. Све очи су миловале вреће на самарима, продирале кроз смрзло густо ткање од упредене козје длаке, наслућивале под њим мрко, једно зрневље пшенице, слутиле већ дебеле вруће погаче, големе залогаје међу ужурбаним зубима, тешке трбухе, дремеж од тешке ситости, подригивање и зевање.

Клицали су раздрагано и распрђено тобож својим спаситељима, капе су летеле увис, низ тавна лица су се котрљале сузе радоснице, мрмљали су Оченаш, уносили бога Свевишњега, смандрљали се потом у двориште, пипали отврдлим длановима дарове Божијег Милосрђа.

Последњи је на капију ушао Дадара, пешице, водећи коња за узду. Поглед му је био празан, образи отромбељени. Пружио је неком узде коња, прошао кроз светину не гледајући никога и отежалим корацима попео се залеђеним степеницама у своју хладну одају. Слуге су одмах улетеле носећи у наручју дрва. Очас је у пећи планула ватра. Дадара је хркао. Легао је обучен, са чизмама по којима се ухватио лед, и покрио се преко главе са три вунене поњаве.

Неколико дана су Кулом кружиле зле и пакосне гласине да се Лауш грдно увредио што му Дадара одмах није дошао на поклоњење, да је тим дрским поступком

покварио све оно што је иначе учинио за житеље Куле и Вратимља и да ће га многих будућих невоља стајати његов мушичави инат и охолост.

Шта му је сметало да оде, поприча са старцем, попије с њим чашу топле медовине, презалогаци по који комадић пршуте и овчјег сира?

Нас четворо седимо у великој Лаушевој одаји и чекамо Дадару. Свако је забављен својим мислима. Лауш се протеже као да хоће из крста и удова да истисне тупи бол. Јелена укрстила руке на крилу, испрепрела прсте, дланове окренуте нагоре, дугим власима косе их милује покрећући споро мало накренуту главу, лево и десно. Пипац грицка нокат на палцу леве руке. Ја трљам кажипрстом десно око јер ме сврби од труна или од подвијене трепавице. Обузело нас је неко житко мртвило, као слуз. Отужни воњ овчјег лоја којим старца свако вече трљају по костоболном телу, пара што се диже из лонца у коме кључа мрка водурина са патрљцима корена белог слеза, латице зовиног цвета, тршчице спориша и ко зна какве све травуљине, знаци чиљења, болести и грчевитог страха од смрти, лебде као утварна магла у овој дугачкој одаји; зебња, мучнина и надражај на повраћање хвата свакога ко овде уђе. На младом Јеленином лицу ухватиле се већ ситне борице око очију, попут паучине.

Напољу су утихнули сви звуци. Хладноћа је натерала раздрагане људе натраг у куће. По доњем и средњем дворишту мине каткад нека прилика умотана у капуљачу и поново све остане пусто и туробно. Пада мрак.

Артемије

Наједном дуну југ. Снег је нагло копнио, потоци су бујали, ровали обале, носили грање и цркнуту живину, земља је постала гњечкави глиб. Стрепели смо од Мораве. Неколико дана смо бдели крај њених обала, молили Свевишњег да се поново не излије. Река је хучала, проносила дрвеће, плотове, греде, корита и јасле, али се није излила. Остала је у своје издубљеном кориту које је пробила пролетос, на три стреломета од старог, под самом падином Диља.

Матија

Изиђем напоље да накупим грања по шуми. Ведро је, струји лаки ветар између голих букових стабала. Вода се одваја од исцепаних крпа снега, врлуда кроз слепљено лишће измешано са гранчицама, мртвим бубама и груменима иловаче. Вода је свуда, змијски хладна и љигава: у полуделом Белом потоку, у суварцима које купим, у мојим опанцима, међу прстима, у коси и носу и ждрелу, угњилео сам, пропиштао сам као глиб.

Силазим с падине под нарамком трулог грања, умазан по врату и лицу распаднутом кором и буђом, стрепим да се не оклизнем низ гњецаву стељу и не откотрљам у врзину купине.

И док стопалима опрезно биркам чврсто тле, у једном трену чух рзање коња које је допирало с друге стране Белога потока. Погледам по дугачком уском густишу из кога су шибљачиле увис танке младице леске и клена и спазим како се с муком кроз њих пробија неки човек водећи ситно, мршава кљусе. Изашли су на чистину. Млад човек. Двадесет и неку годину. На кљусету жена и дете умотани у тежинову поњаву. Долазе до потока. Као да би хтели да га пређу, али не могу да нађу газ. Вода ври и пенуша.

Стојим на стази, хладан цурак воде ми силази дуж кичме, размишљам шта бих могао учинити: да ли да однесем нарамак грања до наших двери или да притрчим у помоћ онима тамо. Неки нејасни, мутни порив, можда обична радозналост а можда и жеља да се неком нађем у невољи, тера ме да спустим грање и потрчим преко чистине. Нећу да носим на својој души живот оног детета што као мишић извирује из модре излизане поњаве.

Смерно ме поздравише. Нисам ништа чуо од онога што ми је човек довикивао с оне стране потока и зато им руком дадох знак да пођу уз воду. Они то учинише без поговора, с поверењем. Нађосмо место где се вода разливала преко широког плићака. Човек једном руком ухвати за оглав, а другом за самар и покуша да догура кљусе до воде. Оно се преплашено трзало и бацакало, рзало и тупкало сувим ногама о љигаве облутке. Морао сам да загазим у воду, пређем поток, ухватим за улар и снажно цимнем проклету јогунасту рагу.

Димитрије

Свршено је са нашим блаженим, усамљеничким животом на Саборишту.

Нашли су нас. Најпре њих троје: вижљасте себар, његова млада жена и њихова мала кћи. Затим ће да долазе и да одлазе, и да долазе и да одлазе.

Боже, како ли смо били детињасте кад смо помишљали да смо најзад открили ово скровито уточиште!

А они су дошли, као да их је сам ђаво изабрао да нас испроба, са својим молећивим погледима, уздрхтали од умора, хладноће и зебње, сироти, утронтани у прње. Па онда оно бледо детиње лице са испуцалим побелелим уснама од грознице, па оне крупне сузе које се котрљају једна за другом низ укочено лепо лице материно, па онда она јабучица очева што се диже и спушта низ грло.

Јесмо ли одлучили да се одвојимо од људи? Јесмо. Јесмо ли изабрали место које су они означили као уклето? Јесмо. Јесмо ли постали независни од њихове помоћи и довољни сами себи? Јесмо. Јесу ли нас они одбацили као да смо губавци и јесу ли избрисали за нама сваки траг као да никад нисмо ни постојали? Јесу ли нас отерали да скапамо негде у јарку као слепа кучад? Јесу. Јесмо ли остали коме шта дужни? Нисмо.

Доротеј стоји на средини одаје, прекрстио је руке на прсима и пажљиво посматра она три јадна, уздрхтала створења у ћошку.

Шта ћеш учинити, Доротеју? Хоћеш ли, предобри човече, сметнути са ума онај цеђ којим су с тебе опрали воду крштења и огласили те зверком? Сећаш ли се можда мржњом искривљених монашких лица оне ноћи у којој смо заједно премиралли од стида? Незахвалности оних око којих си се сатирао, бдијући крај њих дању и ноћу, заливајући их својим горким чорбуљацима, пељајући по рукама њихове молитаве удове, трљајући њихове усахле груди, ослушкујући са стрепњом слабашне, нечујне откуцаје њихових срца? Сети се, луди дечаче. Застани мало пре него што разастреш по столу своје травчице.

Можда би и овај човек што те сада тако псећи и скрушено преклиње немим погледом, у неком другом оделу, на неком другом месту, у неком другом времену плуноу на те као на последњу нечист. Шта би остало од тога ганутљивог погледа? Ништа. Исте ове црне очи, али сурове, иста ова у очају згрчена уста, али стиснута у мржњи, исто ово брижно чело, али са две усправне гневне боре.

А лице ове жене? Сада отупело од бола. Сада. Од бола и страха. Од стрепње. А негде другде? Кад би је молио да ти смрзлом и опустошеном удели мало женске милоште и топлине? Не би ли постала охола и равнодушна?

Али пожури, човече! Не оклевај у бесплодном размишљању. Знаш да ћеш зачагрљати лончићима, узмувати се овуда, истуцати у ступу травке и зрневље, смућкати неку одвратну слузаву течност и натерати оно јадно дете да је искапи.

Шта се ту сада правиш као да си постао мислилац или сурови мудроња.

Артемије

Прошле су две или три недеље откако смо сахранили Никанора; пет недеља откако су се Лаушеви луди вратили са житом. После децембарских мећава и наглог топлења снега, превеликих узбуђења и оштрих промена, завладала је обична зима ни блага ни оштра. Поново су дани постали дуги и троми, ништа се нарочито није дешавало. Ми смо обављали своје дужности: крштавали децу, венчавали младенце, држали опела, ноћна бденија, недељне и празничне службе, светили водицу, освећивали славске колаче.

Лауш нам је дао довољно хране.

Нисмо имали више о чему да бринемо, ни око чега да се гложимо. Добро старо манастирско животарење настављено је тамо где је било прекинуто. Ја сам наставио са преписивањем јеванђеља тамо где га је Димитрије прекинуо: Лука, Исус пред Пилатом.

„Тада се сви дигоше и одведоше га к Пилату, те га почеше оптуживати: 'Установили смо да овај буни народ и забрањује давати порез цару а о себи тврди да је Месија, краљ.' Пилат га запита: 'Јеси ли ти јудејски краљ?' 'Ти кажеш' одговори му. Тада Пилат рече свештеничким главарима и светини: 'Никакве кривице не видим на

овоме човеку.' Они су још упорније наваљивали: 'Он буни народ, учећи по свој Јудеји од Галилеје па доведе.'“

Гледам напоље кроз уски прозор. Млако подневно сунце отопило је већ снег по крововима и са стреја шљапкају крупне капи. Мутна светлост трепери у барицама. Наслонио сам браду на камени руб прозора, оштра, сува прашина ме штита по ноздрвама и покушавам да смислим нешто стамено, непомично, што ће одолети гњилом растакању које је свуда; у оној каљузи напољу, у тупом болу што ми гамиже уз кичму и завезује се у хиљаде зракастих чворића у раменима.

Шта сам хтео да кажем, шта сам хтео да кажем, шта сам хтео — шапућем као у тужбалици, у некој давно запамћеној отегнутој песми коју је мумлао у недра непознати, безуби старац, да ли крај неког извора, или на клади под старом батаљеном воденицом. Знам, вода је нека хучала. Тога се сећам. Можда је било предвечерје.

Зашто је Димитрије баш овде стао? Опет се ја враћам, све укруг. Баш код Пилата. Умишљам ли ја то? Боже, како бих хтео да будем чист, и како се изједна враћам на ону ноћ. Димитрије, Димитрије, ја твој Пилат, оправши руке, узех твоје перо, да наставим твој посао, оправши руке, Димитрије, узех хараксал, замочих перо у размућену чађ, и ево ме како стиснутих зуба исписујем даље:

„Кад Пилат чу, упита је ли тај човек Галилејац. И кад сазнаде да припада под Херодову власт, посла га к Хероду, који и сам оних дана бијаше у Јерусалиму.“

Потурио си ми под нос углачану бакарну тепсију и рекао: „Де, погледај се!“

Матија

Десно од Вампирског зуба стоји, попут кошнице вршкаре заобљене одозго, Ђавољи клик. Чудни самотни окрајак шуме, који је нека непозната сила повукла навише, чупајући га као кутњак из вилице, а није га ишчупала до краја, већ га је оставила да се ослања голим каменим панцама о тле. Његова раскуштрана ћуба од неколико здепастих храстова, као бакарна креста на петлу, види се из сваког кутка Саборишта.

На Ђавољи клик још нико се није испео. Људска нога онде није крочила.

Пљускам се по лицу и грудима свежом изворском водом, гргољам и штрцам је кроз зубе. Окрећем се према вршку сунца што се измала на истоку и жмурећи чекам да ми се капи осуше на образима. Долази ми да скачем и вриштим, неки ми голицави враг тумара о грудима. Април је, млада трава се разлила Сабориштем као каква зелена поплава.

Отворим очи и прво што угледам: Ђавољи клик, шепури се горе као ћуран, пљуцка озго на мене. Ишчикује ме. Мамаи. Осетим тупи бол у дну трбуха, лаку шугаву грозницу по дамарима. Опет ћу морати око њега обилазити не бих ли нашао неку

стазицу. Мораћу, тачно тако, мораћу да базам око његовог подножја, да кривим шију и да устрептао од неке мутне, неразговорне чежње измешане са страхом, од мучне јалове грознице што ми тиња у грудима, замишљам себе како се пужем уз стрмину. Откако сам дошао на Сабориште, Ђавољи клик ме изједна кињи. Узалуд сам себе убеђивао како би било детињасто цепати гаће по оштром пасјем стењу само да бих се испео на врх на коме осим неколико здепастих храстова ничега више нема. Све је то било тако јасно, па опет, ја сам по хиљаду пута затицао себе, у сну или у мислима на јави, како поносито стајем својом десном ногом на зараван, да се гордо, победнички окрећем око себе и гледам у голину. Што год бих урадио, ситно или крупно, ваљано или траљаво, намах би сенка оне проклете стене и њезиних седам храстова, пала преко мога дела и горки укус пораза би ми опекао непца. Зар да погинем због ње? Да паднем са литице и размрскам главу? Боже, зашто? Кад једном будем доспео горе, запишаћу, тако ми свега на свету, све те најежене храстове, један по један. Остаћу горе, ако треба, три дана и три ноћи да скупим у бешици довољно мокраће да бих их све поштено запишао. А онда ћу сићи, поново рођен, олакшан, раскомоћен и богме — срећан. Онда се могу, колико год хоће, златити у сунчана предвечерја, мотати и развлачити отегнуте слине магле, листати први у пролеће, расејавати по долини свој крупни, једри жир те уображене велможе међу дрвећем. Могу после друговати са облацима и пркосити громовима, мрсити олује и неговати у недрима орлове крсташе и јастребове, али никада више за мене неће значити тескобну мору.

Одједном ме ухвати паника. Знам, данас је тај дан. Никакав изговор више нисам у стању да нађем, да бих одложио пењање за неку другу прилику. Ведро је, стење је суво, топло је, није оморина, немам пречих послова. Ништа ме не боли. Полетан сам и чио. Дакле, данас је тај дан. Ђавољи клик или ја!

Стиснем зубе, притегнем опутама опанке, затегнем хаљине, плунем и потрчим према стени. Нећу бирати страну.

Навалим. Чини ми се: и зубима, и ногама, и рукама. Хватам дрхтавим шакама избочине, углављујем стопала у пукотине, милим навише као пуж. Понестаје ми дах, зној ми с чела цури у очи и замагљује ми вид. Међу зубима ми густа лепљива пљувачка а непца сува и скорела. Не смем да погледам ни горе ни доле. Камење се отискује и звонко пршти по љутом камењару у подножју. Сваки пут кад се скотрља неки камен, ужини ми се да се то нешто од мене откинуло и нестало у нетраг.

Страх лагано нестаје. Са сваким педљом даље од подножја постајем све равнодушнији. И ако се отиснем, па шта? Шаке ми више нису у грчу. Прибрано тражим погодну избочину, тело ми нехајно њише над провалијом и, боже, зар је то могуће, ја у ствари уживам што је смрт на мене разјапила своју грозну чељуст, а ја јој за длаку, танку, танушну нит измичем, пљујем јој у губицу смрдљиву, радо бих јој запевао на уво неку поспрдну песмицу али за толико ипак немам даха. Ако и паднем, барем сам кренуо. Јуришао на немогуће. Одважио се. Значи, својом вољом, а да ме на то није натерала никаква невоља, потреба и морање. Могао сам остати доле и лешкарити у младој априлској трави, гледати мраве, чачкати зубе зељастим тршчицама, послушкивати кукавицу, ку-ку, ку-ку, бацати камичке у прозрачни вир под слапом, луњати околом по питомини и развигору, сркутати на сламку сву ту спокојну шушкајућу, шуморовиту априлску раздраганку. Али зар има лепшег цвркута и

помамније сласти него слушати своје срце како панично тамбара, шумор своје крви у ушима која жудно тече па онда шта буде нека буде. О тај луди руб, та ивица, брид с чије оштрице се отискујеш или у раље смрти или у слуз, муку и досаду.

Најзад сам горе. Лежим потрбушке на нечем меканом и топлом, лице сам зарео у рески мирис биља и земље, жмурим и пуштам да ми се сваки мишић опусти и олабави пре него што отворим очи, устанем, осврнем се око себе и видим где сам приспео. Кад бих могао, никада не бих прогледао, јер знам да ћу, што год будем видео, бити на губитку. Јер иако слутих да овде нећу затећи кристални вилински дворач око кога као лептирице лебде провидне лепотице, опет ће обичност призора бити већа него што бих могао поднети. Јер поново и поново, једна далека плава гора раскрилиће своје тајанство само да би ме ранила горком истином: ни на њој ништа.

Ја бих можда и остао тако непомичан још неко време, али маховина (знам да је она по мирису) ми жуљи лице и драшка ноздрве на кијање. Устанем, протегнем се и отворим очи.

Видим: нисам се узалуд пео. Овде на овом мајушном комадићу земље застрвеном меканом зеленом маховином ћарлија питоми мазни ветрић. Све је сушта радост: радосни су матори храстови јер се заодевају лишћем, радосне су птице јер су се по гнездима распрсла јаја и из љуски се промолиле ружичасте главице птића с отвореним халапљивим кљунићима, једино можда црви нису радосни или су то били кратко док су се сунчали на млаком јутарњем сунцу пре него што су нестали у клизавим тамним ждрелима.

Видим сваки кутак Саборишта.

На чистини крај гротла Беле пећине Димитрије чува овце и краве. Откако су себри и меропси из свих околних села нагрнули на Сабориште тражећи лека од Доротеја, Димитрије се препородио. Устао је са постеље, почео разговарати с болесницима и њиховим сродницима и тако, мало-помало, тор се почео пунити овцама. Затим је овце размењивао за краве, свиње, жито, маст, мед, кожу, сукно, восак. Не знам шта га је терало, корист или забава, тек он се претворио у вештог трговца и спретног домаћина. Зачудо, Доротеј се није љутио што овај искоришћава његову вештину. Његово је било да се брине око болесника, да их лечи и излечи, а Димитријево да искористи туђу муку и невољу. У почетку сам се свађао с њим, говорио сам да је брука, греота и срамота пити крв тим јадним несрећницима, да ће против нас устати и Лауш и манастир, да ће нас одатле протерати, али сам после умукао јер сам схватио да болесници не жале што дају понеку мршаву овцу да би се излечили. Што је Димитрије више тражио за лечење, више је света долазило, Доротејева видарска слава се брже ширила. Поновило се оно од пре две године када је Доротеј почео да лечи болеснике у манастиру. Хроми, кљаста, слепи, глуви, опседнути, сушичави, шугави, просути, опсели су долину, начичкали падине земуницама и колибама од грања и бујади, пошто им Димитрије није дао у равницу, и стрпљиво чекали да дођу на ред код чувеног видара. Овога пута, међутим, није било чистога милосрђа ни самарићанске болећивости доброга монаха, није се више плаћало Свевишњем усрдним молепствијима и свећама, него једном грбавом сумњичавцу у овцама. Раније, у стара добра времена, могло се за неколико као од беде смунђарених, недоживљених

оченаша и неколико кржљавих свећа припаљених на олтару, добити исцељење, а сад је овај проклети мушичави, свадљиви копиан тражио дебеле овце, сваку је опипао по крстима, трбуху и ногама, свакој погледао зубе. Лошија овца лошије лечење.

Али, нису само болесници овамо наваљивали. Сабориште је постало оно што му и име доноси: вашар, кркљанац, гужва. Овде више није било места за виловњаке и вукодлаке, чупаве немани и љигаве аждаје, утве златокриле, жар-птице, невидљиве силе и уклете душе. Сада је по Вилинском гумну муљала светина, ситни лопови, одбегли себри, бадаваџије, пробисвети, бегунци са вешала, сецикесе, варалице, гуслари, бескућници, ислужени војници, из брачне постеље прогнане жене због курварлука, занесењаци, месечари, копиљуше и њихова копилад, они што се премећу преко главе и они који опонашају дроздове, рудари што су по рудницима злата и сребра здипили по који комад, рогозе светли образе држи воду док бачвари оду, неимари којима се грађевина скљокала чим су замакли за брдо, колари чија су се кола распала при првом утовару, побегуље и појебуље, сав белосветски олош и шљам, благословени свет занесењака, непризнатих пророка и лудих беседника. Слегао се овде пусти неуспех. Они на које су Мати Црква и Отац Држава гледали попреко, што су се вазда котили по земљи отпорни на истребљење као ваши, несрећа и напаст, чмичак на оку, жуљ на нози, сврабеж међу плећкама где нокти не дохватају.

Ко зна како су сазнали за Сабориште. Долазили су са свих страна као муве на стрвину. За њих је Сабориште било Обећана земља где не залазе задригли намесникови копљаници који батинама утерују страх и увели калуђери што прете Страшним судом. Затекли су нас тројицу и одмах су нас прогласили својим светитељима, мудрацима, мачоносцима и звездочацима.

Ђавољи клик је згодно место одакле се може наслутити диван један град који ће за две-три године нићи на обалама Белог потока. Неће имати никаквих бедема и високих кула, начичканих уским отворима за стрелце. Грађевине ће бити лаке, од брвана и облица, покривене бујади и ражаном сламом. Путельци из града водиће на све четири стране света. По потоку ће скакутати дечурлија, бокате једре жене ће прати кошуље, на тргу, који ће бити на Вилинском гумну, смењиваће се беседници и трбухозборци, гуслари и домишљани, казивари и спадала. Мрки и зловољни ће радити на пољу.

Најгрлатијег међу нама посадићемо на овај клик да се дере:

„Дођите, ви презрени и одбачени, ви страдалници ради нескресане памети, ви заблудели, ви немирни. Ви који ни за какав ред не марите, проклетници и неспокојници.“

Макарије

Да вратим у манастир Димитрија, Доротеја и Матију дошао сам на помисао постепено, дакле, не одједном, напречац. Пратио сам пажљиво њихово понашање на Саборишту, сабирао сваки глас који о њима доведе допре, раздвајао оно што је вероватно од онога што је зловна измишљотина или пуко претеривање, слао и сам

уходе, тобоже болеснике да онде испитају ово или оно, а све зато да бих дознао да ли су сувише огорчени на манастир, да ли је та горчина отишла предалеко и може ли се грешка исправити.

Издајека сам о томе разговарао са новим икономом Артемијем и дохијаром Василијем. Први је умерен и разложен, с њим сам врло брзо дошао до једнога гледишта. Други је, напротив, прек и искључив па је остао при своме да црква не може да пљује па да лиже: оно што се једном догодило, догодило се за сва времена. Ако је грешка учињена, вели он, ту поправке нема, црква мора остати при своме са поуком да се убудуће тако нешто не сме догодити. Повратка нема. Човек може да погреша, црква не.

Хтео сам да приземљим ствари. Рекао сам да су она тројица честити момци, умни и способни. Да црква губи ако се брзоплето лиши таквих људи. Црква не стоји на речима, него на људима. Имамо ли способне и спретне људе, бићемо нешто, имамо ли затуцане занесењаке, остаћемо сиротињско свратиште, вазда ћемо зависити од милостиње некога моћника а он ће нам је давати са презиром.

Тада сам потегао најјаче оружје. Рекао сам да су њих тројица за кратко време стекли приличан иметак. Поменуо сам стадо оваца, говеда, свиње, кошнице са пчелама. Богатији су од манастира, јер то благо припада само њима тројици, а у свих пет манастирских села, гомила сиротиње, посна земља, немаштина и глад.

— То је проклето јер је отето од јадних болесника. Обична ниска уцена. Свакоме кога су лечили узимали су по овцу, свеједно да ли се тај отуд вратио здрав или не. Док смо се ми мучили у оскудици они су пливали у изобиљу. Хоће да нам покажу како су бољи од нас. Нека им. Пре бих крепао од глади него што бих пред њима савио колено и молио их да се врате. Али неће ни они дуго. Лауш неће трпети да се бесплатно шире по његовој земљи.

Тако каже Василије гледајући ме испод ока. Хоће, лукавац, да ме проникне. Није он тако ни глуп.

Овако: Лауш ћути и чека. Наслућује да ће Сабориште врло брзо сабрати у себи сав олош одавде до Берковца на север, Звечана на југ, Ковина на запад и Бована на исток. Сјатиће се овде сви одбегли себри, пуштахије и пропалице. Помислиће да су најзад нашли миран кутак.

Овде неће долазити обични мекани, уплашени људи. Доћи ће опаки, неумерени, порочни, они који су се запутили у свет не би ли нашли нешто друго. И биће уморни од потуцања и разочарења што су уз пут наилазили на исто оно од чега су бежали. Скрасиће се на Саборишту у мутној нади да су најзад пронашли крајичак земље налик на то нешто за чим су жудели. И прионуће на рад, искрчиће големе шикаре око Саборишта, претвориће у родна поља врзињаке, честе, церове шуме, пуне пропланке, начиниће скровишта од грања и бујади, саградиће брвнаре, колибе од облица, сазидаће камене куће, издубиће собе у стени, запатиће стоку. Оживеће празна, некорисна шума.

Јер, то су очајници који знају да ће или поцркати или успети. А зна то и Лауш, намесник и господар овога краја. Мирно ће посматрати како Сабориште расте из године у годину, како дуж Белога потока ничу нове куће и како се пшенична и јечмена поља шире према југу и према западу. Оставиће дошљаке на миру док не приону за земљу, дечурлија док се не накоти, жене док не затрудне, док неспокојници не изгубе вољу за скитање. Онда ће, наравно, послати своје копљанике, свога Дадару, да покупи дажбине и младиће за војску. Знаће стари лисац прави тренутак и неће наступити ни прерано ни прекасно.

А зар ја то исто не намеравам? Имам тамо три своја човека. Кад дође тренутак, нећу слати копљанике — послаћу монахе.

Богдан

Средином јула почела је косидба ливада. Трава је добро понела и најзад ћемо имати довољно сточне хране за наредну зиму. Као и ранијих година на мене се свалио сав терет посла. Пред почетак рада окупио сам у Кули све главаре села. Они су по обичају стали да зановетају и да кукумавче говорећи како су луди мршави и слаби, да су многи страдали од болештина и лоше исхране током зиме и пролећа. Познајем ја њих добро: хоће да искамче још жита из складишта у Кули.

Одем до Лауша да га питам хоће ли дозволити да за косидбу поделим десетак врећа јечма. Затекнем тамо Пипца и Кирчу. Тек што сам заустио да кажем због чега сам дошао, упаде Дадара раздрљен и бахат. Још с врата, без икаквог околишавања поче да псује. Поверено му је да се брине о реду и миру у жупи, а не дозвољава му се да растера ону руљу са Саборишта. Брзао је, млатарао рукама, стезао зубе, режао, цептао од беса, ниједна му псовка не беше довољно погрдна и стално је све црње сиктао.

„Ја годинама служим и ничега другог нема осим оног коња и оно мало крпа на себи, а она тројица (и ту наброја сијасет најпогрднијих имена, која нисам запамтио) гомилају благо. Кажњени! Згрешили па кажњени!“

Лауш ћути. Провлачи прсте кроз брду меканим покретима и гледа негде у страну.

Боже, Боже, вирни часком у душе ова два човека. Изједна се глођу, а не могу један без другог. Кад би Лауш издахнуо, Дадара би пресвиснуо од туге јер би му нестало главног супарника, нас и не рачуна, нисмо му ни до колена, а без супарника, зна се, Дадара не може. Није он од таквога теста да би седео код куће и ушмркивао балаву децу, цепао дрва и пребирао боб.

Игра му јабучица, зажагрио очима.

Лауш се није мицао. Дотаче крајичком ока Дадару окренутог леђима и само што не пљуну.

Неочекивано рече: „Они остају тамо где јесу. Мени не сметају“.

Дадара се окрете и први пут, откако је ушао, погледа старца равно у очи.

Димитрије

Упекле јулске врућине, јара трепери изнад спарушених пашњака, зној ме изједа и сврби као да сам губав. Једва чекам да дође подне. Чим се сенке скрате, затворим овце и говеда у тор и пожурим на Мораву. Нашао сам згодно место за купање. Испод Мртваја вира река се рачва у два рукавца. Један од њих пролази испод гужве танких врбових прUTOва који врховима додирују воду. Вода је ту тиха, нигде не прелази изнад појаса, а и лако је сићи с обале. Оставим одело у шупљини старе јове и го, заклоњен густишем, приђем обали. Спустим се преко косе камене плоче у воду. Такво место сам дуго тражио. На чистини се никако нисам смео купати јер је неко изненада могао наићи и видети мене, моју проклету грбу, суве руке и танушне квргаве ноге. Седим у води окренут лицем низводно, пуштам да ми се једва приметна матица раздваја на врату и потиљку, да пола иде преко левог а пола преко десног рамена. Одмарам очи у хладовини и слушам жуборење воде, шум лишћа, успаљени шкргут зрикаваца на голој ледини између јовове шуме и топољака. После изађем те се истегнем на врелом песку. Зверам лево и десно да ко не наиђе кроз честар, јер би се и то неким случајем могло дести мада ниједан путељак не води овуда, сви су или око Мртваја вира или низводно на три стреломета код Ристовића воденице. Кад се уверим да никога нема положим теме на песак и овлаш затворим очи, толико да ми сунчева светлост не пече зенице али и да угледам једну јаркоцрвену таму, ако је то уопште тама, нешто као чиста светлост без обриса ствари и слика. То ми омогућује да не мислим ни на шта. Не издржавам дуго. Стежем очне капке, црвена светлост прелази у мрку а ова у црnilo, бескрајно црно поље. Стављам надланицу на очи да бих, и кад мало опустим капке, задржао оно црно поље, но сада се оно распада у безброј љубичастих пега, а ове на парчад овалних мехура. Готово је, слика се рађа и ја више нисам у стању да је одагнам. То је она иста ивица шуме са клупом од преврнуте пресечене облице, изукрштане жиле бреза, њихово лишће што дрхтури на ветру, зуј пчела, пчеле, безброј злаћаних крилаца које светлуцају око клупе, поље јечма а изнад бледо испрано небо. Да бих отерао тај наметљиви приказ који ме годинама кињио у својој несношљивој упорности, увек у длаку исти, а да му не знам ни издана ни ушћа, ни због чега је ту, отворим очи јер ћу радије подносити сунчеву паклену јару него да ми та сладуњава ивица шуме с пчелама тумара по мозгу. Кад сам се мало привикао на врело блештавило, окренем, готово случајно, или због мутне слутње, главу ка Мртваја виру.

Боже, зар је то могуће?

Тамо на ивици стене што се надноси над вир, седи нека жена у дугој белој хаљини или кошуљи, обујмивши колена голим рукама.

Сузим очи да бих боље видео.

Јелена.

Матија

Доротеј плану као булка, руменило му се разли по јагодицама, поглед му се упи у грбаво лице и напрегнут као струна ишчекиваше хоће ли још шта сазнати. А грбо је наставио да једе кријући шаком, у којој је држао парче овчјег сира, свој неодређени загонетни смејуљак. Доротеј устаде са треношца, протегну се као да тера из тела немар који је у њему растао из трена у трен и поче да шета тамо-амо по соби попут младог курјака ухваћеног у вучју јаму. Очекивао сам да запљуште питања. Јеси ли сигуран? Да ли је била сама? Колико је остала? Куда је отишла? Али ненавикнути Доротејев језик остао је забрављен иза чврсто стиснутих зуба, а питања су му ионако пролазила лицем као оспа. Димитрије се правио као да не опажа. Остао је код узгред споменутог „Видео сам данас Јелену на Мртваја виру“.

Димитрије

Моје невоље се продужавају: не знам ко сам, куда смерам, шта хоћу и зашто радим. Напрежем мозак да схватим, но узалуд. Таман кад уобразим да сам досегао до нечега чврстог и непомичног, нека ме слутња поново врати натраг. Хоће ли се ово одужити до краја живота?

Одавде, из врзине у коју сам се сакрио још јутрос, прежам трен када ће цомбаста грбава стена изнад Мртваја вира примити на себе мога брата у Христу, бившег монаха Доротеја и лепу властелинку Јелену, жену намесника жупе моравичке Лауша. Засад је стена још увек празна, поподневно сунце пали у њеним белим зрнима оштре искре, још је опора и непријатна. Али сунце већ нагиње према западу, чеше се већ о оштре врхове високих топола на овој страни реке, сенке се издужују и скоро ће јара ишчезнути негде у густишима шума. Знам да ће доћи, без договора, вучени само предосећањем, онда када овде све буде спремно да их дочека, кад вода позелени, птице кад се разбуде из обамрлости, лахор кад додирне лишће. Она ће доћи на белој кобили, сјахаће и привезаће је у честару. Изаћи ће на стену, погледаће узводно па низводно, сешће лаким покретом, наслониће лице на колена и лаганим померањем беоњача дуж пенушаве реке претраживаће сваки џбун. А иза једног, он ће изаћи, стаће на обалу, прећи ће на другу страну, испеће се на стену и сести крај ње.

Кажем, моје се невоље продужују јер не знам зашто радим оно што радим. Шта ја уопште овде тражим? Јесам ли птица да им украшавам разговор цвркутом, или сам поветарац да им сушим зној са тела усковитланих у парењу, или сам суђаја да бдим хоће ли или неће његово семе оплодити утробу њезину, или сам свети Димитрије што у црну дебелу књигу бележи сваки уздах и грч, сваки срх сласти и задовољства, како би им праведно одмерио казну за путеност и прељубу? Нити сам птица, нити поветарац, још сам мање суђаја, а најмање свети Димитрије, па ипак сам овде, нестрпљив, припијен уз земљу као зверка што вреба плен. Можда сам ја сам један несрећан човек, само један проклети грбави посматрач, изгнан из живота, а опет у њему, бегунац из очаја и одвратности, трагалац за лепотом.

А они оклевају као да их не занима моје нестрпљење. Ништа није било онако како сам замишљао. Она није дошла ни на каквој белој кобили. Изашла је брзо на стену, осврнула се унаоколо као да се плаши нечега. Он је дошао узводно од Митровића воденице, застајкујући крај сваког тишака и вира, као да га једино занима има ли у реци рибе. Нити она гледа према њему, нити он према њој, а знају, о, како то добро знају! да ће свакога тренутка бити једно другом ближе.

Одједном ми хиљаду небеских анђела, далеко од присмотре светог Димитрија запојаше у срцу. Никада у животу нисам присуствовао лепшем призору од онога што се ту преда мном дешавало на обали Мораве.

Љубав је била на делу.

Повила је њезину лепу главу у страну, оборила јој очи према вртлогу у средини Мртваја вира, а његово је стасито тело нагнула над плићаком. Замутила им очи измаглицом те нити она види пужасту матицу што се уврће око левка воде, нити он беласање риба. Ту се ништа није дешавало сем што је кроз воду ронила глад, ронила жеђ, пливала по клобуцима и мехурима пене дрхтавица, лебдела у млаком ваздуху зебња.

Онда је она изненада устала, погледала низ реку, према њему, док је он и даље, окренут леђима, завиривао по плићаку, сузила очи, ујела се за усну, окренула се и отрчала истом стазом којом је и дошла. И он се најзад одлучио да се окрене. Али, било је одвећ касно. Стена на којој је она до малочас седела, узалудно га очекујући, била је празна. Ништа није помогло што је потрчао, изгледа у очајању, и што је затим дуго гледао, укочено стојећи с ове стране реке, у мртву, изровашену камену плочу што се надносила над вир.

Матија

Седели смо нас двојица те ноћи без месеца, до далеко иза поноћи и разговарали. Нисам се зачудио што ми се Доротеј поверава. Зар нисмо вршњаци, у добу када се све ствари на овом свету мере према срцу. Причао ми је о Јелени, ја њему о Анчици. Судбина нам је била слична, па зар је онда чудно што смо сву ноћ преседели на ливади крај извора и непрестано причали.

Била је ноћ, топла и јулска, рој звезда и дубоко небо изнад нас. Не знам да ли смо збиља слушали један другог. Најпре ће бити да нисмо, јер док сам ја причао о Анчици, он је ваљда мислио на Јелену, а док ми је он поверавао тајне о својој недокучивој и недостижној властелинки, ја сам мислио о првој ноћи с оном лудом курвицом која ми је ушла под кожу за читав живот.

Прича ми о томе како му се Јелена данас наљутила. Прича горко, с кајањем и болом. Мени се то никако не би могло догодити да сам којим случајем негде срео своју женску. Не бих се претварао да ме више занимају рибе, какве рибе, све рибе у свим рекама дао бих ја за мало ваљускања са Анчицом-давачицом, тровачицом и мркачицом.

Димитрије

Тога дана нисам ишао на Мораву. На Саборишту је, иначе, све текло као и обично. Болесници су се рано ујутру окупили око наших врата и стрпљиво чекали да Доротеј устане, умије се и доручкује да би га салетали са својим невољама и бојкама.

Кришом сам га посматрао. Било је видљиво да се на силу упиње како би остао трезвен и разложен, миран и спокојан. Труд му је одвећ био упадљив. С времена на време би, престајући да слуша болесника који се снуженог лица јадао, стиснуо очне капке, набрао кожу на носу, између обрва би му се појавиле две горке усправне боре као да трпи неку несношљиву муку. Онда би намрштио чело и тиме натерао капке да се размакну и открију уморне и од неспавања црвене очи.

И те ноћи он и Матија су седели горе на ливадици крај извора. Намеравао сам да им се придружим, али сам одустао, јер сам слутио да ће одмах, чим се појавим, прекинути сваки даљи разговор. Плаше се моје опаке злобе, мисле: откуд ће та грбава смлата имати уши за наше танане као паучина меке сањарије, оно што је споља наказно, наказно је и изнутра. Оставио сам их да своје тајне одболују сами, јер збиља шта ћу ја тамо. Нећу да им кварим уживање у туги, туга је тако лепа кад се дешава у тишини и осами. Она проветрава душу, отапа у њој чемер као што топли ветар отапа слеђени снег у застранцима и увалама где не допире сунце. А њихова је од најслађе врсте, јер за њима чезну и уздишу две младе лепе жене до којих не могу допрети, а шта би момчићима ове ноћи било прече од тога. Горка сласт те туге ни за трун лакша од најнежнијег миловања, лепша можда, јер је у истом напону, нити расте нити сплашњава, нити се пуни ни празни.

Излежавају се моји расни момци на сувој трави, влажним очима колају по звезданом небу, послушкују шум у својим дамарима, зрикавце и сенице, блејање оваца и комешање крава недалеко одатле у Тору. Мудрују, шапатам, као да се плаше: изговоре ли прегласно све ће се наједном распасти. Сабориште ће стоструко појачати њихове речи, вратиће им их изобличене уз кикот, страшни цепајући кикот од кога се леди крв у жилама, хиљаде ђавоља притајених по урвинама сложено ће залајати и загроктати, дрекало ће се пробудити у Белој пећини и завриштати, ноћна тама, мекана и топла као материна утроба, раствориће се и наједном ће блеснути светлост да би осветлила исцерене њушке, ужутеле и поцрнеле зубе, краве очи.

Да ли то Матија наговара свога вршњака и брата Доротеја да сутра оде на Мораву, јер: доћи ће она, сигурно ће доћи; ево сад, док лежи крај свога обамрлог кркливог старца, мисли на то. Данас је издржала, сутра неће моћи.

Матија

Дошао сам овде, ако ме већ неко пита, дођох овамо на Мораву не бих ли нашао ону грбаву злогуку тицу која се скрила негде у цбуње, ту облапорну тичурину гладних очију, која је свила своје гнездо у каквом јарку; издужила шију према стени над Мртваја виром, жагарила очима и чека кад ће патинути онај разговор. Разговор! То је

за њу обузету сврабљивим нестрпљењем чисто јалово жватање. Зар ће збиља тај Доротеј провести васцели божји дан удаљен од Јелене читав један хват? Богоради грбава птица, снуждена попут окисле вране, сикће безгласно, шкргуће крњацима зуба, пукће од немоћног беса. Хоће ли се тај балавац већ једном одважити?

Да ми је само знати, боже мој, где ли се скрива тај грбави копилан. Накупио бих камења, омањих, округлих, углачаних пешчара и гађао би у оно место све док се тај лепојко не би појавио скичећи као рањена животиња. А можда ни то не би помогло. Да изручим гнездо стршљенова? Да му бацим на главу сплет змија? Да му саспем под гузицу кошницу пчела?

И тако ће, ипак, мој драги брат Димитрије остати онде у својој заседи, одакле му се свакако пружа леп видик на призор који се дешава на стени. Надам се да ће мој други брат Доротеј имати разумевања за њега и да ће предузети нешто више од угодног ћаскања са својом драгом. Неће ваљда разочарати!

Престајем дакле да се бавим Димитријем и управљам пажњу на гугутање над виром.

Најзад, време је да и ја престанем са измотавањем и да признам како и мене мучи иста она радозналост због које окривљујем грба. Моја искуства у љубави су сасвим површна, кушао сам само мрвицу од те панаије коју је добри бог просуо земљом да би и сиротиња кљунула које зрно сласти кад јој је већ одредио да гута пелен и чемер. Занима ме да видим како се, рецимо, из обичног разговора прелази на додир. Само тај трен да ухватим и запамтим. Да сам на његовом месту, ја бих јој испричао нешто смешно. Нешто врло, врло смешно да се она зацени од смеха, да јој читаво тело задрхти, затрепери, заталаса, да јој сузе пођу на очи. По мом рачуну сузе су најбољи подводачи, свеједно је да ли су од смеха или од туге. Од суза женска душа постаје мекана, гипка као глина, предаје се прстима, за сваки крчаг и сваки ћуп, за сваку лудост. Не, данас јој не бих причао нешто тужно, лето је, сунце се клони западу, ваздух је мекан и мио; не, данас јој никако не бих причао нешто тужно.

Дадара

Кога сам ја, у ствари, убио? Њих двоје или себе?

У мрачној ноћи и мрачној непознатој шуми, под пљуском кише, седим на премореном коњу који стоји мирно, отупео од исцрпености. Пуштам да ми вода силази низ кичму, сливајући се са голе главе. Калпак сам изгубио негде успут у оној паници која ме одједном захватила кад сам се окренуо и видео шта сам урадио. Док грмљавина далеко одавде, иза неке накрештене планине, на западу или истоку, потмуло тутњи а небо пламти од удаљених муња, напрежем мозак, измучен, измрцварен, туп, не бих ли по везао смушене неке слике које ми промичу пред очима попут бледих, нејасних и искежених утвара.

Даље ћу кренути само онда кад будем начисто са собом, кад ми свака појединост протеклог дана дође на своје место, кад све поређам и сложим.

Прво, ја сам у овоме трену црни коњаник на црном коњу у црној ноћи. Иза мене је остала прошлост, чист један пораз, преда мном крај непознат у који доспех бежећи главом без обзира.

Да ли је то морало тако да буде?

Да ли је Јелена морала читаву седмицу, из дана у дан, да одлази на Мораву? Да ли су она и Доротеј свих седам дана морали седети на једној истој стени? Да ли сам ја, најзад, морао да се скривам у цбуњу да бих видео шта ће се међу њима догодити?

Шест дана се није догодило ништа, ама баш ништа. Извиривао сам кроз размакнуто врбово пруће, ловећи најмањи покрет који би могао да се изметне у нешто присније. Час је говорила она, поверљиво, тихо као кад се вршњакиња вршњакињи јада и кад јој обелодањује своје најскровитије тајне, час је причао он, опет на исти начин: мрмљање, шапат, све неко мекано, лако задовољство. Никако то није личило на разговор између једнога мушкарца и једне жене, и никакве ту прикривене страсти и жеље нисам примећивао. Овако је то могло да траје до судњег дана, а да се ништа не поремети.

Али седмога дана (зашто се све дешава седмога дана, је ли тај дан уклет, шта ли) отпочињало је да се одвија клупко, да се пређа замршује, ђаво је повукао крајеве и сплео петље; седмога дана све се окренуло тумбе, судбина се уморила од једноличног понављања и досаде. И сам њихов долазак био је већ наговештај. Стигли су готово истовремено. Сели су близу једно другом. Пола хвата растојања, не више. Па ипак мислим да се ништа не би десило да није било онога млаког топлог ветра што је изненада бануо низ реку, мрешкајући воду Мртваја вира и шумећи у високим тополама дуж обала. Ветар је измешао по небу буцмасте, руновите облаке, увукао им се у косу, очи, уши, лизнуо им лица, раскравио их, натерао их у смех (откуд сад од једном смех, откуд то), бојажљивост се истопила као лед на југовини. Је ли то ђаво отворио своју смрдљиву чељуст и дуноу на њих, је ли то његов кужни дах њено уздржано и озбиљно лице натерао да се изгужва у разузданом смејању, утиснуо јој јамице на образима, осветлио јој очи враголастим сјајем, распукао њене мекане усне и открио њене жудне младе зубе? Осетио сам како ми грч цепа утробу.

Зашто тај травуљар није могао остати озбиљан? Могао је остати и даље укочен на оном свом месту, седећи онде само вршком гузице као испрепадани зец док ослушкује удаљени лавез паса. Зар је морао и он (питома њушкица, питоме очи), зар и он? Шта се ово догађа с овим светом?

Али није. Мало му је било што се и сам закликтао (шта је ког врага било толико смешно), него је и легао на леђа држећи се за трбух и отирући сузе надланицом леве руке (шта је ког врага било толико смешно).

После се све одвијало сувише брзо да бих ја то могао да разумем. Најпре је она њега плуснула водом. Нагнула се мало у страну, захватила у длан из вира мало воде и плуснула га по лицу.

Ето. Озбиљна жена. Властелинка. Госпа високог рода. Жена намесника жупе моравичке.

Тополе су се савијале, облаци јурили као суманути.

Шта је тај Доротеј мислио? Да је пред њим некаква себарска курвица, неко тек напупело девојче које стоји збуњено између јучерашњих дечијих игара и сутрашњих мушких загрљаја? Шта ли је тај проклети видар уобразио?

Да се тада уздржао, она сигурно не би поновила. Могао је обрисати шаком лице, полако утишати смејање, не нагло, да је не увреди, и ствари би поново дошле у свој зглоб. Могли су продужити свој бесмислени разговор.

Но он је вратио. Захватио је шаком воду и сасуо јој за врат. Она је вриснула, цикнула, поново кикотање и смех, као да је ова земља нагло опустела и нико други осим њих двоје није остао у животу. Пљускање. Пршти једна вода, хо, хо, хо, ха, ха, ха, хи, хи, хи.

Преостаје ми да се надам да ће их нагло ухватити стид, поцрвенеће и престаће. Хоће ли? Требало би. Имају ли они по двадесет и пет година? Имају. Па? Морам ли ја да црвеним за њих?! Дадара, ратник, витез — да црвени!

Требало је тада да изађем из цбуња. Црни јахач Дадара на црном коњу. Зашто то нисам учинио? Зато што сам се надао да ће ипак све остати на пљускању и на смејању. Каква је то заблуда била, мој боже!

Нисам изашао ни ја ни ико други. Они нису поцрвенели од стида. Руменило на њиховим лицима, ако га је било, потицало је од другог нечега, вероватно од ватрице коју је заждио црни ђаво, ко други, од ове млаке моравске воде коју је сунце цели дан грејало, која не расхлађује као она јануарска, него распамећује. Шта их је могло расхладити, зар они прпошни пенушави млазеви што су се штропотаво расипали по квргавај стени и по њиховим разиграним телима?

Тада зажмурим до бола, јер га она додирује. Кад најзад у паници поново отворим очи, видим да га држи за мишицу и да га гура према ивици стене као да хоће да га баци у вир. Поново у мени васкрсава слабашна, мутна нада, да ће њој то стварно поћи за руком. Догураће га до ивице и нагло га ћушнути доле у воду. Тај се може и утопити, зар не? Можда не зна да плива? А ако се и не утопи, барем ће се добро расхладити. Она би се могла уплашити за њега, да му шта не буде, и док он доле буде плескао рукама по води не би ли испливао на обалу, њени ће се луди, голицави трептаји у дамарима стишати. Све ће бити спасено.

Али како нејака женска рука да се избори са тим жилавим, крататим чорбуљарем? Раширио ноге, укопао се у стену. О, госпо моја, да ми је само за трен један да у твоје обле беле мишице улијем мало моје снажурде, зачас би тај посрани калуђер прђакнуо доле на дно вира и никад више, никада његова жута ћуба косе не би изронила на површину Мртваја вира, ни игде.

Он нагло попушта и у оном залету, обоје, падају у вир.

Зар ће се подавити?

Не. Држећи је једном руком око струка, другом плива у снажним грчевитим завеслајима. Стоји затим до појаса у води с оне стране вира, узима је у наручје и затим ошамућен корача кроз плићак преко склиских облутака. Корача затим обалом. Бира место где да је спусти. Спушта је на округлу леју од ситнога светлуцавог песка и леже крај ње на бок. Отире јој дланом лице. Одавде не видим ништа. Попнем се на коња, изјашем на обалу двадесетакхвати узводно од вира наспрам газа. Погледам: и он и она су непомични. Надноси затим своје лице над њено и ја не знам да ли је љуби, или је милује; да ли оплакује њену смрт ако је мртва, или је буди ако је ошамућена.

Ободем коња и журно пређем преко воде.

Он не диже главу према мени, иако би морао чути топот коњских копита и звецкање мога оружја.

Да сам тада појурио према њима, можда би се све друкчије збило. Зашто нисам?

Пљусак не јењава. Да ли се то на земљу спушта потоп да преплави смрад мога злочина? Небо је излудело, истопљено је већ муњама, растворено је већ у киши, ништа од њега неће остати, освануће уместо плавети голема црна рупа, од једног до другог руба видика.

Сад се сећам: то је то, обамрлост, уснулост. Једва сам се држао на коњу. Бол под ребрима, слабост у бутинама, жигови у коленима, тупи жмарци у врату. Слепоочнице ми зује, и вид, вид ми је био замагљен; нисам то ваљда плакао, боже мој, зар сам плакао?

Да се присетим: једва сам се држао на коњу. Коњ је немирно поигравао у месту, сећам се тога по чвркању и шуштању шљунка који је прштао око његових копита. Можда је ова бесловесна животиња предосећала да ће се догодити оно што се догодило. Али ако је већ предосећала, зашто се није нагло пропела и збацила ме са својих леђа. Можда смо ја, она и копље постали утом трену троглава нека неман коју је против наше воље послала на њих двоје опака сила — судбина, бог или Ђаво, слепа и равнодушна попут ове непогоде.

Матија

Из мога ока ниједна суза неће канути за Доротејем и Јеленом. Дато им је да умру попут какве звезде која мине небеским сводом и угаси се у дубинама црног пространства.

Ја нећу да се чудим. Одбијам да поставим било какво питање.

Димитрије

Матија и ја смо дубоко у честару пронашли песковиту чистину. Ископали смо дубоку и пространу раку голим рукама. Онда смо их пренели. Сахранили смо их у истом положају у којем су издахнули.

Сакрили смо их под земљу од лешинара.

Зар је требало да извадимо из њихових груди копље које их је спојило од сада па за сва времена у самртном ропцу? Зар је требало да их растављамо из првог и последњег загрљаја? Зар да с њихових тела оперемо њихову помешану крв? Зар да их окупамо од страшног зноја, обучемо у друго, ново рухо, искитимо цвећем и сахранимо у одвојеним гробовима појући опело?

Поравнали смо песак. Набацали одозго сувога лишћа и сувих врежа купина.

Дршка копља, црна и углачана, помаљала се из земље попут суве младице без огранака.

У сумрак се провалило небо. Пљусак је испрао крв, поравнао трагове.

Нас двојица смо те ноћи отишли на југ.

